

ISSN: 1308-738X

UŞAK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

IASOS ÖZEL SAYISI

IASOS ULUSLARARASI UYGULAMALI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

INTERNATIONAL APPLIED SOCIAL SCIENCES CONGRESS

21-23 EYLÜL/SEPTEMBER 2017

UŞAK, TÜRKİYE

USAK UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume 10

Sayı/Issue Özel Sayı/Special Issue 1

Aralık/December 2017

Sahibi

Uşak Üniversitesi Adına

Prof. Dr. Ekrem SAVAŞ

Rektör

Editörler

Doç. Dr. Ercan ÖZEN, Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hakan BOZ, Uşak Üniversitesi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Murat ÖNTUĞ, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Saim SAVAŞ, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Prof. Alejandro GARCÍA-SANJUAN, Huelva Üniversitesi, İspanya

Prof. Andre Prera Moshe VERISSIMO, Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dimitris J. KYRTATAS, Thess Üniversitesi, Yunanistan

Prof. Orlin SABEV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan

Prof. Richard Candida SMITH, Kaliforniya Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. Barış METİN, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Birol ERKAN, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Hacer TOPAKTAŞ, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Nurgün KOÇ, Karabük Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Nuri KARAKAŞ, Ege Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Leyla AKSU KILIÇ, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. M. Salih ERKEK, Uşak Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Selda GÜNER, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Cilt 10 Özel Sayı 1 Hakem Kurulu

Doç. Dr. Adalet HAZAR, Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Ercan ÖZEN, Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Büşra TOSUNOĞLU, Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Çağatay BAŞARIR, Bandırma 17 Eylül Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Eser YEŞİLDAĞ, Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hakan BOZ, Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Huriye Gonca DİLER, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Letife ÖZDEMİR, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mehtap KARAKOÇ, Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mesut ATASEVER, Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Özer YILMAZ, Bandırma 17 Eylül Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Serap VURUR, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU, Uşak Üniversitesi

Sekreteryaya

Arş. Gör. Semra AKINCI

Adres

Uşak Üniversitesi, 1 Eylül Kampüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, UŞAK

sosyaldergi@usak.edu.tr

Publisher

On Behalf of Uşak University

Prof. Dr. Ekrem SAVAŞ

Rector

Editors

Doç. Dr. Ercan ÖZEN, Uşak Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hakan BOZ, Uşak Üniversitesi

Publication Board

Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe University, Turkey,

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN, Uşak University, Turkey

Prof. Dr. Murat ÖNTUĞ, Uşak University, Turkey ,

Prof. Dr. Saim SAVAŞ, Uşak University, Turkey

Prof. Alejandro GARCÍA-SANJUAN, Huelva University, Spain

Prof. Andre Prera Moshe VERISSIMO, University of Lisbon, Portugal

Prof. Dimitris J. KYRTATAS, University of Thess, Greece

Prof. Orlin SABEV, Bulgarian Academy of Science, Bulgaria

Prof. Richard Candida SMITH, University of California, USA

Assoc. Prof. Barış METİN, Uşak University, Turkey

Assoc. Prof. Birol ERKAN, Uşak University, Turkey

Assoc. Prof. Hacer TOPAKTAŞ, Istanbul University, Turkey

Assoc. Prof. Nurgün KOÇ, Karabuk University, Turkey

Assoc. Prof. Nuri KARAKAŞ, Ege University, Turkey

Assist. Prof. Leyla AKSU KILIÇ, Uşak University, Turkey

Assist. Prof. M. Salih ERKEK, Uşak University, Turkey

Assist. Prof. Selda GÜNER, Hacettepe University, Turkey

Volume 10 Special Issue

Scientific Advisory Board

Assoc. Prof. Adalet HAZAR, Baskent University

Assoc. Prof. Ercan ÖZEN, Usak University

Assist. Prof. Büşra TOSUNOĞLU, Gumushane University

Assist. Prof. Çağatay BAŞARIR, Bandırma 17 Eylül University

Assist. Prof. Eser YEŞİLDAĞ, Usak University

Assist. Prof. Hakan BOZ, Usak University

Assist. Prof. Huriye Gonca DİLER, Afyon Kocatepe University

Assist. Prof. Letife ÖZDEMİR, Afyon Kocatepe University

Assist. Prof. Mehtap KARAKOÇ, Usak University

Assist. Prof. Mesut ATASEVER, Usak University

Assist. Prof. Özer YILMAZ, Bandırma 17 Eylül University

Assist. Prof. Serap VURUR, Afyon Kocatepe University

Assist. Prof. Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU, Usak University

Sekreteryaya

Res. Asst. Semra AKINCI

Address

Uşak Üniversitesi, 1 Eylül Kampüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, UŞAK

sosyaldergi@usak.edu.tr

Önsöz

Medeniyetler arasında binlerce yıldır kıyasıya bir rekabet ve varlığını sürdürme mücadelesi yaşanmaktadır. Medeniyetler arasındaki rekabet özellikle içinde yaşadığımız coğrafyada çok daha şiddetli bir şekilde yaşanagelmiştir. Anadolu coğrafyası yüzyıllardır Hititlerden, Frigyalılara, Lidyalılardan Urartulara, Doğu Romalılarından Selçuklulara ve Osmanlıya kadar çok sayıda medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde Anadolu topraklarında medeniyet bayrağını ise Türkiye Cumhuriyeti olarak bizler taşımaktayız.

Geçmişte bu coğrafyada başarılı ve önemli medeniyetler kuran toplumlara bakıldığında bu medeniyetlerin ortak yanının teknoloji, sanat ve düşünce hayatında sürdürülebilir bir başarıya sahip olduklarında medeniyetlerinin zirvesine çıktıkları görülmektedir. Bununla birlikte geçmişte ülkeler ve medeniyetler arasında yaşanan rekabetin benzeri günümüzde şirketler arasında da yaşanmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda gerek medeniyetlerin gerekse de şirketlerin başarısında ve varlığını devam ettirebilmesinde “*sürdürülebilirlik*” kavramının hayati öneme sahip olduğu görülmektedir.

Günümüzde tüketicilerin beğenisine sunulan yüz üründen yaklaşık doksan beşinin başarısız olduğu, bununla birlikte yeni açılan yüz şirketten yaklaşık sekseninin çok kısa sürede faaliyetlerine son verdiği görülmektedir. Bu nedenle Uşak Üniversitesi'nin ev sahipliğinde 21-23 Eylül 2017 tarihleri arasında “*Sürdürülebilir Bir Gelecek için Uygulanabilir Bilgi*” teması ile **Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi (International Applied Social Sciences Congress- IASOS)** düzenlemiş bulunmaktayız. Düzenlenen kongre ile lokal düzeyde işletmelerin, global düzeyde medeniyetimizin sürdürülebilir başarısına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Kongre kurullarında yurt dışından İrlanda, Amerika Birleşik Devletleri, Hong Kong, İtalya, Polonya, Romanya, Arnavutluk, Bosna ve Hersek, Endonezya, Malta, Birleşik Arap Emirlikleri, Kırgızistan, Güney Kore, Suudi Arabistan, Azerbaycan, Bahreyn'den 22 bilim insanı yurtiçinden ise 87 bilim insanı katkıda bulunmuştur. Kongre süresince iki yüzden fazla bildirinin sunulduğu kongreye 300'den fazla bilim insanı katılmıştır. Düzenlenen kongrede sosyal bilimlere ilgilendiren ve hemen hemen tüm bilim dallarına ilişkin konular yüksek bilimsel standartlar çerçevesinde ele alınmıştır.

İtalya'nın Università delgi Studi di Firenze Üniversitesi'nden Prof. Dr. Patrizia Zagnoli ve Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi'nden Prof. Dr. Erdoğan KOÇ'un açılış konuşmalarını yaptığı kongre iki gün boyunca bildirilerin sunulduğu oturumlar ile devam etmiştir. Kongrenin son gününde ise son yıllarda Marka şehir olma yolunda önemli adımlar atan Uşak'ın tarihi, kültürel ve turistik güzelliklerini tanıtıcı kültürel gezi ile kongremiz sonlanmıştır.

Yapılan kongre kapsamında ortaya çıkan bilimsel yayınların medeniyetler yarışında öncelikle ülkemize önemli katkılar yapmasını bununla birlikte iş hayatına uygulanabilir bilgiler sağlamasını temenni ediyoruz. Bu kapsamda düzenlediğimiz kongrede bu çabalarımıza katkı sağlayan bilim, sanat ve iş dünyasının temsilcilerine saygı, sevgi ve selamlarını sunuyoruz.

Kongrede sunulan bildiriler arasından Kongre bilim kurulunca seçilen ve yazarlarca gönderildikten sonra kör hakemlik süreci sonrası yayına kabul edilen bu 9 makale Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanma hakkına kavuşmuştur. Yazarlarımızın bu değerli çalışmalarının bilim dünyasına kazandırılmasına olanak verdikleri için Dergi yönetimine teşekkürü borç biliriz.

Editörler

Doç. Dr. Ercan ÖZEN

Yrd. Doç. Dr. Hakan BOZ

İçindekiler/Contents

Sezen ULUDAĞ

Değişen Bilgi Gereksinimi ve Bağımsız Denetçi Raporundaki Yenilikler

Changing Requirement of Information and the Innovations in the Independent Auditor's Report 1-13

Sibel ÇELİK/ Burcu ACAR/ Elmas DÖNMEZ

Yönetim Kurulu Özelliklerinin Finansal Kurumların Firma Değeri Üzerindeki Etkisi

The Impact of Board Structure on Risk-Taking By Financial Firms 15-26

Göksel KARAŞ/ Ebru KARAŞ

Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme

The Relation Among Real Effective Exchange Rate, Export and Import: An Econometric Evaluation in Turkey 27-46

Handan Deniz BÜYÜKASLAN/ Duygu KIZILDAĞ

Dönüşüm Ajanı Olarak Kadın Sosyal Girişimcilerin Profilleri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Profiles of Female Social Entrepreneurs as a Transformation Agency 47-64

Osman SİRKECİ

Global Sokağın Mikro Girişimleri ve Parafiskal Yaklaşım

Parafiscal Approach of Micro Enterprise of Global Street 65-83

Hasbiye DİZMAN

Hastane Yönetim Bilgi Sistemlerini Kullanan Sağlık Kurumlarında Personel Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Determination of Factors Affecting Personal Satisfaction in Health Institutions Using Hospital Management Information Systems 85-115

Esra YILDIRIM SÖYLEMEZ/Yasemin Deniz KOÇ

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Optimal Portföy Seçimi: Borsa İstanbul Örneği

Optimal Portfolio Selection with Multiple Criteria Decision Making Methods: Stock Exchange Istanbul Example 117-133

Fulya MISIRDALI YANGİL/ Meltem DİL ŞAHİN

Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Misyon ve Vizyon Bildirgelerinin Sürdürülebilirlik Kapsamında İncelenmesi

Examination of the Mission and Vision Declarations of the Companies Involved in the Sustainability Index Within the Context of Sustainability 135-151

Sibel ÇELİK/ Elmas DÖNMEZ /Burcu ACAR

Risk İştahının Belirleyicileri: Türkiye Örneği

The Determinants of Risk Appetite: Evidence From Turkey 153-162

**Değişen Bilgi Gereksinimi ve Bağımsız Denetçi Raporundaki
Yenilikler¹**
**Changing Requirement of Information and the Innovations
in the Independent Auditor's Report**

Sezen ULUDAĞ²

Abstract

Along with today's changing conditions, the requirements of the users of the financial statements are also changing. In order to understand the change, it is very important to understand the relevant requirements firstly. One of these requirements is related to the subject about the information presented in the independent auditor's report. The information in an audit report should be expressed more explanatory. For this reason, some important regulations have been realized. In this study, the innovations in the independent auditor's report are conceptually explained and these innovations are evaluated in terms of changing information requirement.

Key Words: Audit report, Key audit matters, Integrated reporting

Jel Code: M42, M41

Öz

Günümüzün değişen koşullarıyla birlikte finansal tablo kullanıcılarının gereksinimleri de değişmektedir. Değişimi anlamak için, öncelikle söz konusu gereksinimleri anlamak çok önemlidir. Bu gereksinimlerden birisi de bağımsız denetçi raporunda sunulan bilgiler ile ilgilidir. Denetçi raporundaki bilgilerin artık daha açıklayıcı bir şekilde ifade edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle önemli bazı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada denetçi bağımsız raporundaki yenilikler kavramsal olarak açıklanmakta ve bu yenilikler, değişen bilgi gereksinimi açısından değerlendirilmektedir.

¹ Bu çalışma 21-23 Eylül 2017 tarihlerinde Uşak'ta düzenlenen Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
scubukcu@anadolu.edu.tr

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 28/10/2017-Kabul Tarihi: 01/12/2017

Anahtar Kelimeler: Denetçi raporu, Kilit Denetim Konuları, Entegre raporlama

JEL Kodu: M42, M41

1. Giriş

Denetçi, denetim sürecinin sonunda, finansal tabloların işletmenin gerçek durumunu yansıtır yansıtmadığına ilişkin görüşünü içeren bir rapor hazırlayarak, finansal tablo kullanıcılarına bilgi sunmaktadır. Böylece denetçi, raporu aracılığıyla finansal tablo kullanıcılarına bilgi aktarmaktadır. Finansal tablo kullanıcıları da denetçi raporundan elde ettikleri görüşe dayanarak karar alma süreçlerini yönetmektedirler. Bu durumda denetçi raporu, denetçi ile finansal tablo kullanıcıları arasındaki, son derece önemli bir iletişim aracı olmaktadır. Ayrıca bağımsız denetime tabi bir işletmenin finansal tabloları ancak bir denetçi raporu ile birlikte, yayımlanabilmekte ve karar alıcıların karar alma sürecinde kullanılabilir. Başka bir ifadeyle bağımsız denetime tabi bir işletmenin finansal tabloları, bir denetçi raporu yoksa hazırlanmamış kabul edilmektedir. Bu nedenle denetçi raporu bir iletişim aracı olarak büyük önem taşımaktadır.

Küreselleşme, bilgi teknolojilerinin gelişimi ve rekabet artışı gibi koşullar, işletmelerin faaliyet ortamını değiştirirken, buna bağlı olarak finansal tablo kullanıcılarının bilgi gereksinimleri de farklılaşmaktadır. Finansal tablo kullanıcıları artık denetçinin yalnızca alışılmış şekilde; olumlu, olumsuz, şartlı görüş bildirme ya da görüş bildirmekten kaçınma olarak düzenlediği raporlarda yer alan bilgilerden daha fazlasına gereksinim duymaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen Uluslararası düzenlemelere paralel olarak ülkemizde de Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yapılan düzenlemelerle finansal tablo kullanıcılarının gereksinimleri doğrultusunda, daha açıklayıcı denetçi raporlarının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu önemli gelişmenin amacına ulaşabilmesi için değişimin nedenlerinin ve değişikliklerin şekilsel bir ifadeden çok daha öte bir amacı taşıdığına anlaşılması gerekmektedir.

Tüm bu gelişmeleri kavramsal olarak açıklamak ve değişen bilgi gereksinimi açısından değerlendirebilmek amacıyla, çalışmada öncelikle günümüz koşullarına bağlı olarak değişen bilgi gereksinimi açıklanmıştır. Ardından yeni düzenlemelerle bağımsız denetçi raporuna getirilen yenilikler incelenmiştir. Sonuç kısmında ise değişen bilgi gereksinimine bağlı olarak

denetçi raporuna getirilen yeniliklerin bir anlayış değişikliğini ifade ettiği vurgulanmıştır.

2. Değişen Bilgi Gereksinimi

Değişen çevrede, işletmelerin sürekliliğinin sağlanabilmesi amacıyla, yeni ortamın koşullarının çok iyi anlaşılması ve bu koşullara uyum sağlanabilmesi için bazı düzenlemelerde değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Koşulların anlaşılabilmesi için çevredeki değişimlerin ve işletme ile ilgili üçüncü kişilerin gereksinimlerinin sürekli izlenmesi gerekmektedir. Finansal tablo kullanıcıları, daha doğru karar alabilmek için, işletme ile ilgili niceliksel olarak daha fazla ve çok daha açıklayıcı ve güvenilir nitelikte bilgiye ulaşmak istemektedirler. Öte yandan mevcut gelişmeler finansal raporlamanın ötesinde, finansal olmayan bilgilere de gereksinim yaratmaktadır. İşte bu gereksinim, finansal raporlamanın finansal olmayan raporlarla bütünleşmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle finansal raporlamanın yanı sıra *“entegre raporlama”* konusu gündeme gelirken, denetçi raporunda sunulan bilgilerin de çok daha açıklayıcı olması gerekmektedir. Finansal tablo kullanıcıları çevresel, sosyal ve yönetsel risklerin işletmelerin sürdürülebilirliğini doğrudan etkilediğini anlayarak, işletmenin finansal olmayan performanslarına ilişkin bilgiye de gereksinim duymaya başlamışlardır. Böylece, önce farklı raporlamalar daha sonra ise bu gereksinime daha uygun bilgi sağlayacak entegre raporlama kavramı ortaya çıkmıştır. Entegre rapor *“Bir kuruluşun içinde yer aldığı dış çevre bağlamında stratejisi, yönetimi, performansı ve gelecekte beklentilerinin kısa, orta ve uzun vadede nasıl değer yarattığının kısa ve öz bir iletişimidir”*. (<http://www.entegreraporlamatr.org/tr/>) Bu gelişmeler önemli bir anlayış değişikliğini ifade etmektedir. Değişen anlayışa uygun olarak, denetçi raporunda sunulan bilgilerin de çok daha açıklayıcı olması gerekmektedir.

Bu gelişmelere paralel olarak değerlendirildiğinde, denetçi raporundaki bilgilerin söz konusu gereksinimlere daha uyumlu hale getirilmesi, yalnızca denetim süreci sonunda ulaşılan nihai görüşü sunmaktansa sürece de açıklık getiren bir yapıya kavuşması denetim alanında önemli bir değişikliği ifade etmektedir. (Biçer ve Erol, 2017: 72) Bu şekilde denetçi raporları, denetçinin yargısının oluşum sürecini nedenselliğe dayanarak aydınlatabilecek ve belirttiğimiz gibi daha açıklayıcı bir hale getirebilecektir.

3. Bağımsız Denetçi Raporundaki Yenilikler

Denetim sürecinin sonunda, denetçi işletme ile ilgili edindiği tüm izlenimleri ve oluşturduğu yargıyı, tüm belgelemeyle birlikte değerlendirecek, ardından görüşünü, denetçi raporuyla iletacaktır. KGK tarafından Bağımsız Denetim Standardı (BDS)-700 “Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama” standardı, BDS-705 Bağımsız Denetçi Raporunda Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi” standardı ve BDS-706 Bağımsız Denetçi Raporunda Yer Alan Dikkat Çekilen Hususlar ve Diğer Hususlar Paragrafları” standardı 01/01/2017 sonrasında uygulanmak üzere, 24/03/2017 tarihli ve 30017 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan bir Tebliğiyle güncellenmiştir. Ayrıca BDS-701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi, yeni uygulamaya konulan bir standarttır ve en önemli düzenlemelerin BDS-701’de yer aldığı görülmektedir. Bu standart, borsada işlem gören işletmelerin 01/01/2017 tarihinde ve sonrasında, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu uyarınca denetime tabi diğer şirketlerin 01/01/2018 tarihinde ve sonrasında başlayan hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere 09/03/2017 tarih ve 30002 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Bu standartlara bağlı olarak yeni denetçi raporunda önemli yenilikler yer almaktadır. Söz konusu yeniliklerin en önemlileri şu şekilde sıralanabilir: (www.kgk.org.tr)

- Bölümlerin sıralaması ile ilgili değişiklikler,
- Yeni bir bölüm olarak yer alan “Kilit Denetim Konularının (KDK)” yer alması,
- İşletmenin sürekliliği varsayımının daha çok vurgulanmasıdır.

Bölümlerin sıralaması ile ilgili değişikliği daha net bir şekilde açıklayabilmek için mevcut durumda kullanılan bağımsız denetçi raporunun ve yeni bağımsız denetçi raporunun bölümlerinin sıralaması aşağıda yer almaktadır: (www.kgk.org.tr)

Tablo 1: Mevcut Durumda Kullanılan Bağımsız Denetçi Raporu

BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORU
ABC Şirketine..

A. Finansal Tablolara İlişkin Rapor

1. Giriş

2. Yönetimin Finansal Tablolara İlişkin Sorumluluğu

3. Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu

(Olumlu görüş bildiren rapordan sapma halinde, görüşün dayanağı)

4. Görüş

B.Mevzuattan Kaynaklanan Diğer Yükümlülüklerle İlişkin

Rapor

Bağımsız Denetçinin; imzası,

Tarih,

Adresi.

(Kaynak: www.kgk.org.tr)

Tablo 2: Yeni Bağımsız Denetçi Raporu

YENİ BAĞIMSIZ DENETÇİ RAPORU	
ABC Şirketine..	
A. Finansal Tabloların Bağımsız Denetimi	
1. Görüş	
2. Görüşün Dayanağı	
3. Kilit Denetim Konuları	
4. Yönetimin ve Üst Yönetimden Sorumlu Olanların Finansal Tablolara İlişkin Sorumlulukları	
5. Bağımsız Denetçinin Finansal Tabloların Bağımsız Denetimine İlişkin Sorumlulukları	
B. Mevzuattan Kaynaklanan Diğer Yükümlülükler	
	Bağımsız Denetçi Raporu Tarihi
	Bağımsız Denetçinin İmzası
	Sorumlu Denetçinin Adı, Soyadı
	Bağımsız Denetçinin Adresi

(Kaynak: www.kgk.org.tr)

Yukarıda yer alan iki formattaki bölümlerin sıralaması ile ilgili değişiklikler, yalnızca şekilsel farklılıkları değil, aynı zamanda bir anlayış değişikliğini ifade etmektedir.

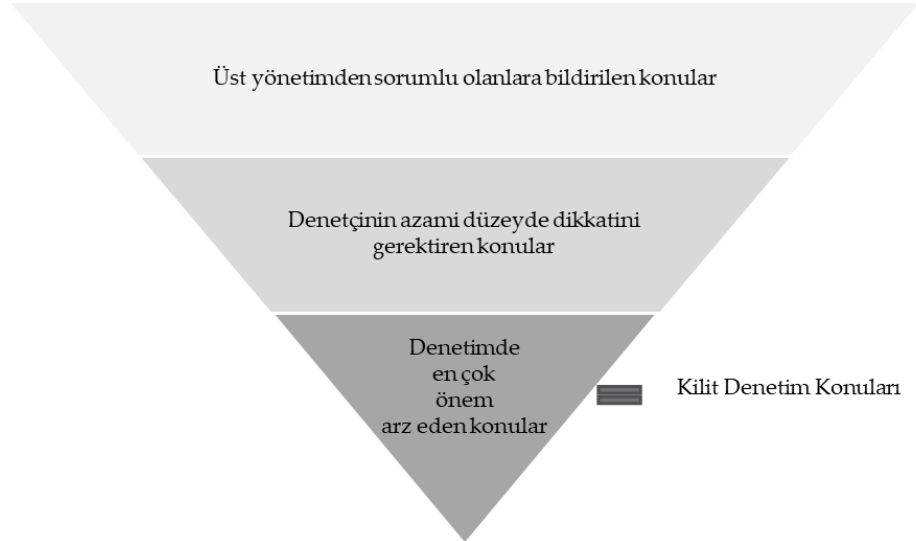
Yeni formata göre hazırlanan denetçi raporunda “Görüş” ilk sırada yer almaktadır. Böylelikle denetimin en önemli çıktısı olan görüşün, standart açıklamaların arasında kalması engellenmekte ve daha ön plana çıkartılmaktadır. (Sayar ve Ergüden, 2016: 96) Dolayısıyla finansal tablo kullanıcısının öncelikli ve en temel gereksinimi olan görüş, ilk açıklanan bilgi olmaktadır. Bunun ardından “görüşün dayanağı” açıklanmaktadır. Olumlu görüş söz konusu olduğunda bile, bu görüşün dayanağına ilişkin

bir açıklama yapılmaktadır. Daha sonra gelen bölüm ise 2017 yılı sonunda Borsada işlem gören işletmeler için, 2018 itibarıyla ise 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu uyarınca denetime tabi tüm diğer şirketler için zorunlu olan KDK'nın açıklanmasıdır. Bu bölüm denetçi raporundaki yeniliklerin en önemlisidir. Bu nedenle, aşağıdaki açıklamalarda son derece önemli ve yeni bir konu olan KDK'nın belirlenmesi ve açıklanması detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

KDK, "Denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konulardır."www.kgk.org.tr) KDK açıklanırken, standart ifadelerden mümkün olduğu kadar uzak durulması gerekmektedir. Ayrıca KDK'ların işletmeye özgü olmalarına ve KDK açıklanmasıyla şartlı görüş belirtiyormuş algısı oluşturmamasına dikkat edilmelidir. (www.ksmmo.org.tr/office/yenidenetciraporlari.pptx)

14 Ocak 2016 da T.C. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan basın duyurusunda, denetçinin KDK'nın nasıl belirleyeceği BDS 701 de muhakemeye dayalı bir karar alma çerçevesinde açıklandığı belirtilmiştir. Söz konusu çerçeveyi ifade eden şekil şöyledir:

Şekil.1 KDK'nın Belirlenmesine İlişkin Muhakemeye Dayalı Karar Alma Çerçevesi

(**Kaynak:** T.C. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu-14 Ocak 2016 Kamuoyu Duyurusu-BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi- sf. 3-http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/Basin/BDS_701basin_duyurusu.pdf)

Şekilden görülebileceği ve BDS-701’de de ayrıca ifade edildiği üzere KDK, üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından seçilmektedir. Denetçi, öncelikle üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından, denetimin yürütülmesi sırasında azami düzeyde dikkat etmesini gerektiren konuları belirler. Ardından belirlenen bu konular içinden, denetimde en çok önem arz edenlerin seçilmesiyle, KDK belirlenmiş olur. (www.kgk.gov.tr)

Yukarıda ifade edilen bu karar alma sürecinin ilk evresinde, yani üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından, denetimin yürütülmesi sırasında azami düzeyde dikkat etmesini gerektiren konuların belirlenmesinde, göz önünde bulundurması gereken konular standartta şu şekilde ifade edilmiştir: (www.kgk.gov.tr)

- Önemli yanlışlık riski daha yüksek olarak değerlendirilen veya ciddi riskli olduğu belirlenen alanlar,
- Yüksek belirsizliğe sahip olduğu belirlenen muhasebe tahminleri dâhil, yönetimin önemli yargılarını içeren finansal tablo alanlarına ilişkin önemli denetçi yargıları,
- Dönem içinde gerçekleşen önemli olay veya işlemlerin denetime olan etkileridir.

KDK’nın belirlenmesine ilişkin muhakemeye dayalı karar alma çerçevesinde ifade edilen, ikinci evre ise denetimin yürütülmesi sırasında azami düzeyde dikkat etmesini gerektiren konular arasından, denetimde en çok önem arz eden konuların belirlenmesidir. Bu en çok önem arz eden konular aynı zamanda KDK’yı ifade etmektedir. Bu evredeki belirlemede, üst yönetimden sorumlu olanlarla önemli düzeyde iletişimde bulunulması gerekebilir. Böyle bir durum, söz konusu iletişimin niteliği ve kapsamı, denetimde en çok önem arz eden konuların belirlenmesine yönelik bir gösterge sağlar. En çok önem arz eden konular kavramı, denetlenen işletme ve yapılan denetim çerçevesinde ele alınır. Denetçinin gerçekleştirdiği KDK belirlemesi ve

bildirimi, denetime özgü konuların tespit edilmesini hedeflemekte ve bu konuların görece öneme ilişkin muhakemede bulunulmasını içermektedir. KDK sayısı, işletmenin büyüklüğünden ve karmaşıklığından, faaliyetleri ile çevresinin niteliğinden ve denetimin durum ve gerçeklerinden etkilenebilir. (www.kgk.org.tr)

BDS-701’de üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen bir konunun görece öneminin ve bu konunun kilit denetim konusu olup olmadığının belirlenmesinde etkili olabilecek diğer olası ölçütlerin neler olabileceğine yer verilmiştir: (www.kgk.org.tr)

- *Hedef kullanıcıların bir bütün olarak finansal tabloları anlaması bakımından konunun ehemmiyeti ve özellikle finansal tablolar açısından önemliliği,*

- *Konuya dayanak teşkil eden muhasebe politikasının niteliği veya sektördeki diğer işletmelerle karşılaştırıldığında; yönetimin uygun görüp seçtiği politikanın subjektifliği veya karmaşıklığı,*

- *-Varsa- konuyla ilgili hata veya hile kaynaklı düzeltilmiş ve biriktirilen düzeltilmemiş yanlışlıkların nitelik veya nicelik bakımından önemliliği,*

- *Aşağıdakileri içerecek şekilde, konunun ele alınması için gereken denetim çalışmasının niteliği ve kapsamı:*

- o *Konunun ele alınmasına yönelik denetim prosedürlerinin uygulanması veya bu prosedürlerin sonuçlarının değerlendirilmesi için gerekli uzmanlık beceri veya bilgilerinin kapsamı,*

- o *Konuyla ilgili olarak denetim ekibi dışındaki kişilerle yapılan istişarelerin niteliği,*

- *Denetim prosedürlerinin uygulanmasında, sonuçlarının değerlendirilmesinde ve denetçi görüşüne dayanak teşkil eden ilgili ve güvenilir kanıtların elde edilmesinde karşılaşılan zorlukların niteliği ve ağırlığı - özellikle, denetçinin muhakemeleri daha subjektif hâle geldikçe-*

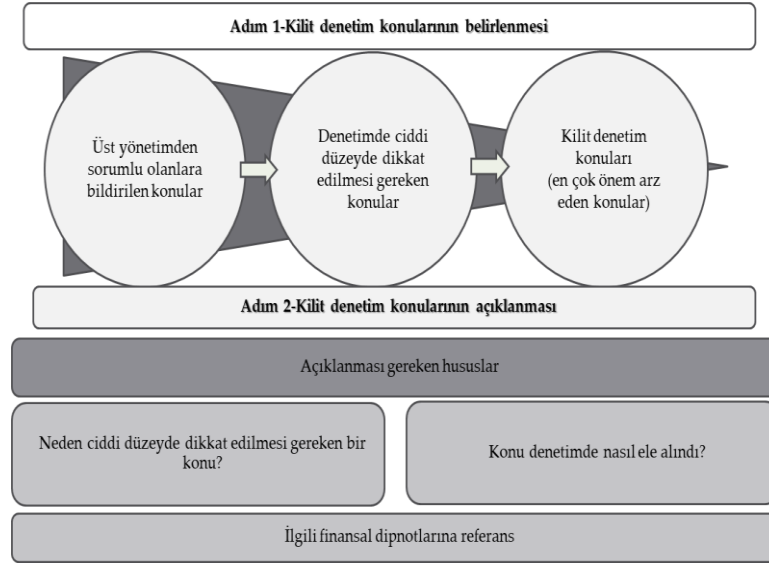
- *Konuyla ilgili tespit edilmiş kontrol eksikliğinin ciddiyeti,*

- Konunun birden fazla ayrı ve fakat ilişkili denetim değerlendirmesini içerip içermemesi. Örneğin, uzun vadeli sözleşmeler; hasılatın muhasebeleştirilmesi, davalar veya diğer şarta bağlı varlık ve yükümlülükler bakımından denetçinin azami düzeyde dikkatini çekebilir ve aynı zamanda diğer muhasebe tahminlerini etkileyebilir.

Söz konusu çerçeve ve BDS-701’de yer alan tüm açıklamalar, bu konuya ilişkin önemli birer yol göstericidir. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki, bu belirleme, denetçinin yargısına dayalı olarak yapacağı bir belirlemedir. Denetçi KDK’yı, yargısına bağlı olarak belirledikten sonra, bu konuların her birisini ayrı alt başlıklar halinde -denetçi raporunun en önemli yeniliği olarak ifade edilebilecek bölüm olan- ilgili yeni bölümünde açıklamalıdır.

Dolayısıyla denetçi raporunda tamamen yeni bir konu olarak yer alacak olan KDK ile ilgili olarak denetçilerin yönetmesi gereken yeni bir süreç söz konusu olacaktır. Bu sürecin ilk adımı olarak KDK belirlenmesi, ikinci adımı KDK açıklanmasıdır. Aşağıdaki şekil bu süreci ifade etmektedir.

Şekil. 2 KDK’nın Belirlenmesi ve Açıklanması Süreci

(**Kaynak:** KPMG Bağımsız Denetçi Raporlarının Geleceği - Denetim Komitesi Enstitüsü Serisi 4 – sf. 5-
<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/tr-4denetci-rapor-gelecegi.pdf>)

Şekilde ifade edildiği gibi; denetçi mesleki yargısını kullanarak, üst yönetimden sorumlu olanlara bildirilen konular arasından, denetimde ciddi düzeyde dikkat edilmesi gereken konuları ve bunlar arasından da en çok önem arz eden konuları yani KDK'yı belirler. İşte bu belirlemenin ardından ikinci adımda, denetçi raporunda KDK açıklanması gerekmektedir.

Denetçi, her bir KDK'yı, "Kilit Denetim Konuları" başlığı altında denetçi raporunun ayrı bir bölümünde uygun birer alt başlık kullanarak açıklamalıdır. Buradaki KDK sayısı gibi, KDK sırası da denetçinin yargısına göre düzenlenecektir. Denetçi, raporunun bu bölümünde bir giriş cümlesi ile KDK'nın, denetçinin yargısına göre finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konular olduğunu ve bu konuların, denetim kapsamında ve bu tablolara ilişkin denetçi görüşü oluşturulmasında ele alındığını ve denetçinin bu konular hakkında ayrı bir görüş vermediğini ifade etmelidir. (www.kgk.org.tr) Ayrı başlıklar altında açıklanan her KDK için bu konunun neden ciddi düzeyde dikkat edilmesi gereken bir konu olarak görüldüğü ve bu konunun denetim sürecinde nasıl ele alındığı açıklanmalı, son olarak da bu konuyla ilgili finansal dipnotlarına referans verilmelidir. Bu yenilik, finansal tablo açıklamalarına verilen önemin de giderek arttığını göstermektedir.

KDK belirlenmesi ve açıklanması, denetçinin yargısını ortaya koyduğu görelî konulardır. Bu nedenle ilgili yeni bölümde, denetim sürecinde denetçinin yargısının önemi vurgulanmaktadır.

Ayrıca işletmenin sürekliliğine verilen öneme bağlı düzenlemeler gibi çeşitli yenilikler söz konusudur. Bu konuda önemli bir belirsizliğin bulunması durumunda, denetçi raporunda "İşletmenin Sürekliliği İle İlgili Önemli Belirsizlik" başlığı ile açıklanması gerekmektedir. İşletmenin sürekliliği kavramına verilen önemin açık bir göstergesi olan bu yenilik, yine son derece önemli bir gelişmedir.

Yukarıda açıklanan yenilikler dışında, rapor formatlarındaki bazı esneklikler, raporun sonunda sorumlu denetçinin isminin belirtilmesi, finansal tablo açıklamalarına verilen önemin artması gibi çeşitli yenilikler söz konusudur.

4. Sonuç

Başta bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler olmak üzere, çeşitli faktörlerin etkisiyle değişen işletme çevresinde, finansal tablo kullanıcılarının bilgi gereksinimi de değişmektedir. Söz konusu gereksinim raporlama süreçlerinin değişimini gerektiren en önemli etken haline

gelmektedir. Bu döngü içindeki iletişim araçları olan, finansal raporlar ve denetçi raporları yeniden şekillenmektedir. Bu durum son derece önemli bir anlayış değişimini ifade etmektedir. Artık denetçi raporunda daha açıklayıcı ve sürecin tamamını ifade edebilecek nitelikte bilgi sunulması gerekmektedir. Denetçi raporunda tümdengelim yaklaşımıyla öncelikli olarak görüş, hedefe uygun bir şekilde ortaya koyulmalı ve ardından görüşe ilişkin önemli dayanaklar açıklanmalıdır. Yeni bağımsız denetçi raporunda en önemli yenilik olan KDK açıklanması ile temel olarak, finansal tablo kullanıcılarının denetim süreci hakkında daha kapsamlı bilgi elde etmeleri, denetime ilişkin daha iyi bir anlayış geliştirmelerine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda KDK açıklanmasının sağlayacağı avantajlar arasında şunları sıralayabiliriz: (www.ksmmo.org.tr/office/yenidenetciraporlari.pptx, http://www.idealbd.com.tr/wpcontent/uploads/2016/01/BDS_701basin_uyuru.pdf)

- Yürütülen denetim ve işletmeye ilişkin açıklayıcı bilgi içeren raporlar hazırlanması,
- Denetçi raporunun iletişimsel değerinin artırılması,
- İşletmenin ve denetimin durum ve şartlarını yansıtır,
- Kullanıcılara ilgili ve anlaşılabilir (ihtiyaca uygun) bilgi sunumu,
- Finansal tablo dipnotlarına daha fazla önem verme.

KDK, denetçinin yargısını finansal tablo kullanıcılarına açıklamasını sağlamaktadır. Bu durum denetçi yargısının bu süreçteki önemini açıkça ortaya koymakta ve bir anlayış değişikliğini ifade etmektedir. Bu değişimle birlikte KDK aracılığı ile ifade edilen en önemli konular, finansal tablo kullanıcılarının karar alma süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetebilmek için gereksinim duydukları bilgileri sağlamak amacı taşımaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için denetçinin, yargısını oluştururken ve yargısına dayalı KDK'yı belirleyip açıklarken; mesleki deneyimini, algısını, sezgisini, içgörüsünü ve şüpheciliğini ön planda tutarak mesleki dikkat ve özen çerçevesinde bu süreci yönetmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak bu şekilde denetçinin mesleki şüpheciliği ve denetim kalitesinde artış sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Biçer, A.A., Erol, S. (2017). "UDS 701 Kapsamında Denetimde Tespit Edilen Kilit Bulguların Finansal Bilgi Kullanıcılarına Sunulması", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12 (47), ss. 71-84.

Sayar, A. R. Z, Ergüden, A. E. (2016). "Son Düzenleme ve Gelişmeler Kapsamında Değişecek ve Yenilenecek Bağımsız Denetçi Raporları", *Muhasebe ve Denetime Bakış*,16 (48), pp. 85-98.

Bağımsız Denetim Standartları www.kgk.org.tr (06.08.2017)

T.C. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu-14 Ocak 2016 Kamuoyu Duyurusu-BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi- sf. 3-
http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/Basin/BDS_701basin_uyurusu.pdf (06.08.2017)

KPMG Bağımsız Denetçi Raporlarının Geleceği - Denetim Komitesi Enstitüsü Serisi 4 - sf. 5-
<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/tr-4denetci-rapor-gelecegi.pdf> (06.08.2017)

Yeni denetçi raporları Mehmet Şirin-KGK Daire Başkanı-
<http://www.ksmmmo.org.tr/office/yenidenetciraporlari.pptx> (06.08.2017)

www.entegreraporlamatr.org/tr/(06.08.2017)

**Yönetim Kurulu Özelliklerinin Finansal Kurumların Firma Değeri
Üzerindeki Etkisi¹**

The Impact of Board Structure on Risk-Taking By Financial Firms

Sibel ÇELİK²

Burcu ACAR³

Elmas DÖNMEZ⁴

Introduction

Corporate governance involves relationships between a company, its management, the board of directors, its shareholders and others take holders. As a component of the corporate governance process, the characteristics of the board of directors and their impact on the company have been one of the most searched topics in terms of corporate governance. The board is an important link between shareholders and managers in the companies. The board of directors not only determines the general strategies of the company but also controls the implementation and execution of the company. Due to this critical role of the board of directors, the board and its characteristics have a significant influence on the company's success.

In this study, 87 financial institutions traded in Istanbul Stock Exchange in Turkey have been investigated the effect of the board characteristics on the firm values by using the financial statement data of 6 months in 2017. Horizontal section regression analysis was used in the study. Tobin's Q dimension was used as a proxy for the firm value, the number of board members, the number of independent members in the board of directors, gender structure of board members were used as independent variables and the firm size and firm age were used as control variables.

Methods

The aim of this study is to investigate the effect of the board structures of financial institutions on the firm value in Turkey. The econometric method used for this purpose is the horizontal section regression analysis. The sample of the study is 87 financial institutions whose stocks are traded in Istanbul

¹ Bu çalışma 21-23 Eylül 2017 tarihlerinde Uşak'ta düzenlenen Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.

² Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, sibel.celik@dpu.edu.tr

³ Öğretim Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, burcu.acar@dpu.edu.tr

⁴ Öğretim Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, elmas.donmez@dpu.edu.tr

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 29/11/2017-Kabul Tarihi: 07/12/2017

Stock Exchange and whose financial statements have been disclosed to the public and have been issued with the financial statements for the 6 months of 2017. In the study, Tobin Q (FD) value was used to represent the dependent variable. Representing the characteristics of the board of directors the number of board members of financial institutions (ÜS), the number of independent members in the board of directors (BUS), the gender of board members (CIN) were used as independent variable. Firm age and firm size were used as control variables. While the variables ÜS, BÜS, CIN are obtained from the Central Registry Agency (CRA), the variables of YAŞ and BÜY and FD variables are obtained from FINNET.

Findings

According to findings ,it is seen that the number of board members, the number of independent members in the board of directors and the change in the growth variables have a statistically significant effect on firm value. The coefficient of the number of board members is positive and statistically significant. Similarly, the coefficient of the number of independent members in the board is positive and statistically significant at 1% level. The gender structure of the board of directors did not have a significant effect on firm value. Likewise, the age of the firm has not been significantly affected by the financial institutions' firmvalue.

Conclusion

As a result of the horizontal section regression analysis, it was seen that the number of board members and the number of independent members were positive and significant effect on firm value. This finding supports the work of Pearce and Zahra (1989), Adams and Mehran (2011), Ersoy et al. (2011), which has reached the conclusion that the board size affects firm performance positively. This findings also supports Black and Rachinsky, (2006), Liu et al. (2015), which have found that th eincrease in the number of independent members affects the performance positively. It hasn't been found that gender structure has no significant effect on firm value. This finding supports the finding of Pletzer et al. (2015). There was a negative and significant effect on the performance of firm size, which was a control variable, but there was no statistically significant effect of firmage on performance.

Öz

Kurumsal yönetim, bir şirketin, yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer paydaşları arasındaki ilişkileri içermektedir. Kurumsal yönetim

sürecinin bir bileşeni olan şirketlerde yönetim kurulu özellikleri ve bunun firma üzerindeki etkileri, kurumsal yönetim açısından en çok araştırılan konulardan birisi olmuştur. Yönetim kurulu, sermaye şirketlerinde pay sahipleri ile yöneticiler arasındaki önemli bir bağıdır. Yönetim kurulu hem şirketin genel stratejilerini belirler hem de şirketteki uygulamaları ve yürütmeyi denetler. Yönetim kurulunun sahip olduğu bu kritik rol nedeniyle yönetim kurulu ve özellikleri şirket başarısında önemli bir etkidir.

Bu çalışmada Türkiye’de hisse senetleri Borsa İstanbul’da işlem gören 87 finansal kurumun 2017 6 aylık mali tablo verileri kullanılarak, yönetim kurulu özelliklerinin firma değerleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada yatay kesit regresyon analizi kullanılmıştır. Firma değerini temsilen Tobin’in Q ölçüsü, bağımsız değişkenler olarak ise yönetim kurulu üye sayısı, yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı, yönetim kurulu üyelerinin cinsiyet yapısı; kontrol değişkenleri olarak ise firma büyüklüğü ve firma yaşı kullanılmıştır.

Yatay kesit regresyon analizi sonucunda, yönetim kurulu üye sayısı ve bağımsız üye sayısının firma değeri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Cinsiyet yapısının firma değeri üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Kontrol değişkeni olan firma büyüklüğünün ise performans üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi bulunurken, firma yaşının performans üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Kurulu, Firma Değeri, Regresyon Analizi

Giriş

Kurumsal yönetim, bir şirketin, yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer paydaşları arasındaki ilişkileri içermektedir (OECD,2004). Kurumsal yönetim sürecinin bir bileşeni olan şirketlerde yönetim kurulu özellikleri ve bunun firma üzerindeki etkileri, kurumsal yönetim açısından en çok araştırılan konulardan birisi olmuştur. Yönetim kurulu, sermaye şirketlerinde pay sahipleri ile yöneticiler arasındaki önemli bir bağıdır. Yönetim kurulu hem şirketin genel stratejilerini belirler hem de şirketteki uygulamaları ve yürütmeyi denetler. Yönetim kurulunun sahip olduğu bu kritik rol nedeniyle yönetim kurulu ve özellikleri şirket başarısında önemli bir etkidir (Gökçen vd., 2012).

Yönetim kurulu özellikleri ile şirket performansı arasındaki ilişki finans literatüründe oldukça dikkat çeken bir araştırma konusu olmuştur (Klein,

1998; Vafeas ve Theodorou, 1998; Kiel ve Nicholson, 2003; Perry ve Shivdasani, 2005; Finegold vd., 2007; Jackling ve Johl, 2009; Liu vd., 2015; Terjesen vd., 2016; Yasser vd., 2017) . Literatürde yer alan çalışmalarda, şirket performansına etkisi test edilen yönetim kurulu özellikleri olarak, yönetim kurulundaki üye sayısı (büyüklüğü), bağımsız üye sayısı, şirket sahipliğindeki yoğunlaşma, yönetim kurulundaki üyelerin cinsiyet dağılımı, yönetim kurulu üyelerinin eğitim düzeyi gibi değişkenler kullanılmıştır. Şirket performansının temel ölçüsü olarak ise Piyasa değeri/defter değeri, Tobin Q oranı, Özkaynak karlılığı, aktif karlılığı gibi değişkenler kullanılmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalarda yönetim kurulu özelliklerinin şirket performansına etkisine dair ortak bir sonuca ulaşılamamıştır. Vafeas ve Theodorou, (1998) yönetim kurulu özelliklerinin şirket performansı üzerinde etkisi olmadığını, şirket performansının ARGE harcamaları ve faaliyet performansı tarafından etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Bazı çalışmalar ise yönetim kurulu yapısının şirket performansının önemli bir belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmıştır (Ammari vd., 2014). Yönetim kurulu üye sayısının (büyüklüğünün) etkisini inceleyen çalışmaların bulguları da farklıdır. Bazı çalışmalar yönetim kurulu büyüklüğünün şirket performansı üzerinde negatif etkisi olduğuna dair bulgular elde ederken (Yermack, 1996; Eisenberg vd., 1998; Arosa vd., 2013), bazıları ise pozitif bir etki tespit etmişlerdir (Pearce ve Zahra, 1989; Adams ve Mehran, 2011). Bağımsız üye sayısının şirket performansını araştıran çalışmalardan bazıları bağımsız üye varlığı ya da sayısındaki artışın performansı olumlu etkilediği sonucuna ulaşırken (Black ve Rachinsky, 2006; Liu vd., 2015), bir kısmı ise bağımsız üye varlığının ya da sayısındaki artışın performans üzerinde negatif etki yarattığına dair bulgular elde etmiştir (Bhagat ve Bolton (2008)). Literatürde performans üzerindeki etkisi araştırılan diğer bir faktör, yönetim kurulu üyelerinin cinsiyet dağılımıdır. Pletzer vd., (2015), yönetim kurulunda kadın üye sayısındaki bir artışın, şirket performansı üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Sonuçta, kadın üye sayısındaki bir artışın finansal performansı etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgunun tam tersi yönde diğer bir deyişle yönetim kurulunda kadın üye sayısındaki artışın şirket performansını düşürdüğüne dair sonuç elde eden çalışmalar da literatürde mevcuttur (Boubeker vd., 2014).

Uluslararası literatürde yer alan bu bulguların yanında, Türkiye’de de yönetim kurulu özellikleri ile firma performansı arasındaki ilişki araştırmacıların ilgisini çeken konulardan olmuştur. Bu çalışmalardan birkaçına ait bulgular şu şekilde özetlenebilir:

Elitaş vd., (2009) Türkiye’de Ege Bölgesinde yer alan 185 adet işletmenin yönetim kurulu yapısı, süreci ve performans ilişkisini anket yöntemi ile araştırmıştır. Sonuçta, icrada olan yönetim kurulu üye sayısı ile yönetim kurulunun denetim rolü arasında bir ilişki bulamazken, yönetim kurulu üye sayısının, yönetim kurulu ve işletme performansı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bağımsız yönetim kurulu üye sayısı ile hem yönetim kurulu performansı hem de işletme performansı arasında da anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Aygün vd., (2010), 2006-2008 dönemi için hisse senetleri İstanbul Menkul Kıymetle Borsası’nda (İMKB) işlem göre 12 bankanın yönetim kurulu büyüklüklerinin banka performansı üzerindeki etkisini incelemiş ve performans ölçütü olarak banka karlılığı kullanıldığında büyüklüğün performansı negatif yönde etkilediğini görürken, Tobin Q performans ölçütü kullanıldığında ise büyüklüğün performans üzerinde pozitif bir etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Aygün vd., (2011), yönetim kurulunun büyüklüğünü belirleyen faktörleri ve büyüklük ile firma performansı arasındaki ilişkiyi İMKB’nekayıtlı 98 firma üzerinde 2006-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak araştırdığı çalışmada, yönetim kurulu büyüklüğünün firma performansı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisini bulamamıştır. Ersoy vd., (2011) İMKB-100 endeksinde yer alan 51 firma için kurumsal yönetim ile firma performansı arasındaki ilişkiyi 1998-2007 dönemi için, Panel Lojistik Regresyon Modelleri kullanarak test etmiştir. Çalışmada CEO’nun aynı zamanda yönetim kurulu üyesi veya yönetim kurulu başkanı olmaması durumu, yönetim kurulu üye sayısının büyüklüğü ve sahiplik yoğunlaşmasının firma performansını arttırdığı tespit edilmiştir. Yönetici sahipliğinin firma performansını arttırmada önemli bir değişken olmadığı, ancak yabancı sahipliğinin firma performansını arttırırken, hisse senedi getirilerini azalttığı belirlenmiştir. Şengür ve Püskül, (2011) 2009 yılına ait verileri kullanarak İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki 24 firma için yönetim kurulu yapısı ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve denetim komitesi ve kurumsal yönetim komitesi olmak üzere iki komiteye sahip olan işletmelerin hisse senedi getirilerinin daha yüksek olduğunu ve yönetim kurulunda bağımsız üye olan işletmelerin Varlık Getiri Oranlarının (VGO) ve Özkaynak Getiri Oranlarının (ÖGO) yönetim kurulunda bağımsız üye olmayan işletmelerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Doğan ve Topal, (2015) firmaların sahiplik yapısının firma performansı üzerindeki etkisini 2002-2012 dönemi için Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren 136 firma verilerini kullanarak araştırmıştır. Sonuçta sahiplik yapısı ile ilgili değişkenlerin işletmelerin finansal performansına

etkisi incelendiğinde muhasebe ve piyasa esaslı performans göstergeleri üzerinde farklı etki yarattığını, Tobin's q ve Z Altman Skoru ile ortak sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamazken, ortak sayısının muhasebe esaslı performans göstergeleri olan ROA ve ROE'yi etkilediği, ortak sayısındaki artışın firmaların varlık başına ve özsermaye başına düşen karlılığını da artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Hem uluslararası literatürde hem de Türkiye'de yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlarda yönetim kurulu özelliklerinin firma performansına olan etkisi üzerinde bir görüş birliği sağlanamamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören finansal kurumların yönetim kurulu özelliklerinin firma performansı üzerindeki etkisini farklı dönem ele alınması, yönetim kurulu özellikleri olarak birden fazla değişkenin birlikte modele dahil edilmesi, araştırma yapılan şirketlerin finansal kurumlar olması gibi farklılıkları dikkate alarak araştırma ve literatüre yeni bir bulgu sunmaktır. Bu çerçevede çalışmanın ikinci bölümünde araştırmada kullanılan veri seti ve yöntem açıklanmış, üçüncü bölümde ampirik bulgular sunulmuş, dördüncü bölümde ise özet ve sonuca yer verilmiştir.

Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de finansal kurumların yönetim kurulu yapılarının firma değeri üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaca yönelik olarak kullanılan ekonometrik yöntem yatay kesit regresyon analizidir. Araştırmanın örneklemini olarak hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören ve kamuya açıklanmış son mali tablolar olan 2017 yılının 6 aylık mali tablo verileri bulunan 87 finansal kurumdur. Diğer bir deyişle, yatay kesit regresyon analizinde kullanılan gözlem sayısı 87'dir.

Araştırmada, bağımlı değişken olan firma değerini temsilen Tobin'in Q (FD) değeri kullanılmıştır. Yönetim kurulu karakteristiklerini temsilen ise finansal kurumların yönetim kurulu üye sayısı (ÜS), yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı (BÜS), yönetim kurulu üyelerinin cinsiyeti (CİN) bağımsız değişken olarak kullanılırken, firma yaşı (YAŞ), firma büyüklüğü (BÜY) ise kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. ÜS, BÜS, CİN değişkenleri Merkezi Kayıt Kurumu'ndan (MKK) elde edilirken, YAŞ ve BÜY değişkenleri ile FD değişkenine ait veriler FİNNET'ten elde edilmiştir.

Analizde kullanılan değişkenlere ait açıklamalar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken	Açıklama
FD ⁵	Öz sermayenin piyasa değeri ve toplam borcun dönem sonu değeri toplamının, dönem sonu toplam varlıklara oranlanması ile hesaplanmıştır.
ÜS	Finansal kurumların yönetim kurulunda bulunan üye sayısını ifade eder.
BÜS	Finansal kurumların yönetim kurulunda bulunan bağımsız üye sayısının toplam üye sayısına oranını ifade eder.
CIN	Finansal kurumların yönetim kurulunda bulunan kadın üye sayısının, erkek üye sayısına oranlanması ile hesaplanmıştır.
YAŞ	Finansal kurumların Borsa İstanbul’da ilk işlem görmeye başladıkları andan itibaren geçen yıl sayısı olarak hesaplanmıştır.
BÜY	Finansal kurumların toplam varlıklarının logaritması alınarak hesaplanmıştır.

Araştırmada kullanılan yatay kesit regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$FD_i = \alpha_0 + \alpha_1 \ddot{U}S_i + \alpha_2 B\ddot{U}S_i + \alpha_3 CIN_i + \alpha_4 YAŞ_i + \alpha_5 B\ddot{U}Y_i + \varepsilon_i$$

[Denklem-1]

Denklem 1 En Küçük Kareler yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Ampirik Bulgular

Yatay Kesit regresyon analizinden önce değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

⁵ Literatürde Tobin’in Q değerini hesaplamak için farklı yöntemler önerilmiştir. Bu çalışmada Welch (2003) çalışmasında kullanılan yöntem esas alınmıştır.

Tablo 2: Özet İstatistikler

	FD	ÜS	BÜS	CIN	YAŞ	BÜY
Ortalama	0,8851	8,0533	0,2042	0,1309	16,5333	9,3159
Medyan	0,8925	7,0000	0,2500	0,1250	18,0000	9,2631
Maksimum	3,4404	18,0000	0,4285	1,0000	32,0000	11,4234
Minimum	0,0376	5,0000	0,0000	0,0000	1,0000	7,7407
St.Sapma	0,4742	2,4544	0,1495	0,1577	8,8200	0,8498
Çarpıklık	1,9631	1,2353	-0,3219	2,5005	0,0859	0,3242
Basıklık	12,9327	5,3425	1,5810	13,6309	1,7736	2,9177
Jarque-Bera	356,48***	36,2257***	7,5874**	431,3345***	4,7925*	1,3351

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 2’de yer alan verilere göre analize dahil edilen 87 şirketin ortalama Tobin Q değerleri 0,88’dir. En düşük değer 0,03 iken en yüksek değer ise 3,44’tür. Şirketlerin ortalama yönetim kurulu üye sayısı yaklaşık 8 iken, en yüksek üye sayısı 18, en düşük üye sayısına sahip şirketin üye sayısı ise 5’tir. Bağımsız üye sayısı oranının ortalaması 0,20 iken, en yüksek 0,42, en düşük 0 değerini almaktadır. Yönetim kurulu üyelerinin cinsiyet dağılımına bakıldığında erkek üye sayısının yüksek olması dikkat çekmekte ve kadın üye sayısının erkek üye sayısına oranının ortalaması 0,13 olduğu görülmektedir. Şirketlerin borsada işlem gördüğü ilk andan itibaren geçen yıl sayısını ifade eden yaşlarına bakıldığında yaşı en büyük olan şirketin 32, yaşı en küçük olan şirketin ise 1 yaşında olduğu söylenebilir. Analize dahil edilen firmaların büyüklüklerinin standart sapmasının düşük olması, firma büyüklüklerinin birbirine yakın olduğu şeklinde yorumlanabilir. Değişkenlerden sadece büyüklük değişkeni normal dağılım göstermektedir.

Yatay kesit regresyon sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Yatay Kesit Regresyon Sonuçları (Bağımlı Değişken:FD)

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği	Olasılık
Sabit	3,3963	0,7419	4,5773	0,0000
ÜS	0,0739	0,0356	2,0765	0,0416
BÜS	0,9646	0,3174	3,0392	0,0033
CIN	0,0798	0,2892	0,2759	0,7834
YAŞ	-0,0021	0,0049	-0,4339	0,6657
BÜY	-0,3519	0,1047	-3,3588	0,0013

Not: $R^2=0,3032$ Düzeltmiş $R^2=0,2527$ F istatistiği=6,0054, Olasılık (F-istatistiği)=0,0001.

İlk tahmin sonuçlarında yapılan değişen varyans varyans testinde değişen varyans problemi görülmüştür. Bu problem White'ın değişen varyansa uyumlu standart hataları hesaplanarak çözülmüştür. Tablodaki değerler değişen varyansa uyumlu standart hatalardır.

Tablo 3'te yer alan bulgulara göre, modele dahil edilen değişkenlerden, yönetim kurulu üye sayısı, yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı ve büyüme değişkenlerindeki değişimin firma değeri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Yönetim kurulu üye sayısının katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Elde edilen bu bulgu, finansal kurumlarda yönetim kurulundaki üye sayısındaki artışın firma değerini artıracığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde, yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısının da katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısının artması firma değeri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Firma büyüklüğü ise firma değeri üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Firma büyüklüğünün firma değeri üzerinde pozitif bir etkisi beklenirken, bu etkinin negatif çıkması, finansal kurumlarda varlıkların yeterince verimli kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Yönetim kurulunun cinsiyet yapısının firma değeri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Aynı şekilde, firma yaşının da finansal kurumların firma değeri üzerinde anlamlı bir etkisi gözlenmemiştir.

R^2 ve Düzeltmiş R^2 değerleri sırasıyla %30 ve %25 olarak bulunmuştur. Bu değerlere göre, modele dahil edilen değişkenler, finansal kurumların firma değerindeki değişimin yaklaşık %25'ini açıklamaktadır. Geri kalan %75'lik kısım ise farklı faktörlerden etkilenmektedir. F istatistiğine bakıldığında %1 düzeyinde anlamlıdır ve modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

ÖZET ve SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de hisse senetleri Borsa İstanbul’da işlem gören 87 finansal kurumun 2017 6 aylık mali tablo verileri kullanılarak, yönetim kurulu özelliklerinin firma değerleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada yatay kesit regresyon analizi kullanılmıştır. Firma değerini temsilen Tobin’in Q ölçüsü, bağımsız değişkenler olarak ise yönetim kurulu üye sayısı, yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısı, yönetim kurulu üyelerinin cinsiyet yapısı; kontrol değişkenleri olarak ise firma büyüklüğü ve firma yaşı kullanılmıştır.

Yatay kesit regresyon analizi sonucunda, yönetim kurulu üye sayısı ve bağımsız üye sayısının firma değeri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgu yönetim kurulu büyüklüğünün firma performansını pozitif etkilediği sonucuna ulaşan Pearce ve Zahra, (1989), Adams ve Mehran, (2008), Ersoy vd., (2011) çalışmalarını ve bağımsız üye sayısındaki artışın performansı olumlu etkilediği sonucuna ulaşan, Black ve Rachinsky,(2006), Liu vd., (2015) bulgularını desteklemektedir. Cinsiyet yapısının firma değeri üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Çalışmada kadın üye sayısının erkek üye sayısına oranını gösteren CIN değişkeninin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olmaması, diğer bir deyişle kadın üye sayısındaki artışın performans üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, Pletzer vd., (2015)’in araştırmasından elde ettiği bulguyu desteklemektedir.Kontrol değişkeni olan firma büyüklüğünün ise performans üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi bulunurken, firma yaşının performans üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Kaynakça

Adams, R.B., Mehran, H. (2008). Corporate performance, board structure and their determinants in the banking industry. *Federal Reserve Bank of NY Staff Report* No 330.

Arosa, B., Iturralde, T., & Maseda, A. (2013). The board structure and firm performance in SMEs: Evidence from Spain. *Investigaciones Europeas de Dirección y Economía de la Empresa*, 19(3), 127-135.

AYGÜN, M., Taşdemir, A., & Çavdar, E. (2010). Banka Performansı Üzerinde Yönetim Kurulu Büyüklüğünün Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3).

Aygün, M., Süleyman, İ. Ç., & Sayın, C. (2010). Yönetim Kurulu Büyüklüğünü Belirleyen Faktörler ve Yönetim Kurulu Büyüklüğü ile Firma Performansı Arasındaki İlişki: Türk Sermaye Piyasası Üzerine Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(1), 77-92. Bhagat, S., & Bolton, B. (2008). Corporate governance and firm performance. *Journal of corporate finance*, 14(3), 257-273.

Black, B.S., Rachinsky, A. (2006). Corporate Governance and Firm's Market Values: Time Series Evidence from Russia. , *Emerging Mark*, 7, 361-379

Boubaker, S., Dang, R., & Nguyen, D. K. (2014). Does board gender diversity improve the performance of French listed firms?. *Gestion 2000*, 31(1), 259-269.

Eisenberg, T., Sundgren, S., & Wells, M. T. (1998). Larger board size and decreasing firm value in small firms. *Journal of financial economics*, 48(1), 35-54.

Elitas, C., Agca, V., & Aydemir, O. (2009). Yönetim Kurulu Yapisi, İslayisi ve Performans İlişkisi: Ege Bölgesi Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (42).

Ersoy, Ersan, Ali Bayrakdaroğlu, ve Famil Şamiloğlu (2011). "Türkiye'de Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı (Tobin-Q ve Anormal Getiri) Arasındaki İlişkinin Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(554),71-83

Finegold, D., Benson, G. S., & Hecht, D. (2007). Corporate boards and company performance: Review of research in light of recent reforms. *Corporate Governance: an international review*, 15(5), 865-878.

Gokcen, Z., Sozuer, A., & Arslantas, C. C. (2012). Yönetim Kurulu Özellikleri ve Şirket Performansları: İMKB Kurumsal Yönetim ve İMKB 50 Endekslerindeki İşletmelerin Karşılaştırması. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 23 (72): 77, 89.

Jackling, B., & Johl, S. (2009). Board structure and firm performance: Evidence from India's top companies. *Corporate Governance: An International Review*, 17(4), 492-509.

Kiel, G. C., & Nicholson, G. J. (2003). Board composition and corporate performance: How the Australian experience informs contrasting

theories of corporate governance. *Corporate Governance: An International Review*, 11(3), 189-205.

Klein, A. (1998). Firm performance and board committee structure. *The Journal of Law and Economics*, 41(1), 275-304.

Liu, Y., Miletkov, M. K., Wei, Z., & Yang, T. (2015). Board independence and firm performance in China. *Journal of Corporate Finance*, 30, 223-244.

OECD (2004). Principles Of Corporate Governance. <http://acts.oecd.org/Instruments/ShowInstrumentView.aspx?InstrumentID=151&InstrumentPID=147&Lang=en&Book=OECD2004>

Şengür, E. D., & Püskül, A. S. Ö. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketlerin Yönetim Kurulu Yapısı ve İşletme Performansının Değerlendirilmesi , *Dumlupınar Üniversitesi*, 31, 33.

Terjesen, S., Couto, E. B., & Francisco, P. M. (2016). Does the presence of independent and female directors impact firm performance? A multi-country study of board diversity. *Journal of Management & Governance*, 20(3), 447-483.

Vafeas, N., & Theodorou, E. (1998). The relationship between board structure and firm performance in the UK. *The British Accounting Review*, 30(4), 383-407.

Yasser, Q. R., Yasser, Q. R., Mamun, A. A., Mamun, A. A., Rodrigs, M., & Rodrigs, M. (2017). Impact of board structure on firm performance: evidence from an emerging economy. *Journal of Asia Business Studies*, 11(2), 210-228.

Yermack, D. (1996). Higher market valuation of companies with a small board of directors. *Journal of financial economics*, 40(2), 185-211.

Zahra, S. A., & Pearce, J. A. (1989). Boards of directors and corporate financial performance: A review and integrative model. *Journal of management*, 15(2), 291-334.

**Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye
Özeline Ekonometrik Bir Değerlendirme¹
The Relation Among Real Effective Exchange Rate, Export and
Import: An Econometric Evaluation in Turkey**

Göksel KARAŞ*
Ebru KARAŞ**

Özet

Döviz kurları gerek ihracat gerekse ithalat üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinde döviz kuru hareketleri dış ticaret hacmi üzerinde belirleyici bir etkidir. Zaman zaman ülkeler ihracatı artırmak ve/veya ithalatı azaltmak amacıyla döviz kurlarına müdahale etmektedirler. Ancak ülkelerin uyguladıkları politikalar farklı sonuçlar verdiği gibi zaman zaman beklenen sonuçları da vermemektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı, Türkiye’de reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin varlığının ve yönünün ortaya konulmasıdır. Çalışmada Türkiye’nin 2003:01 – 2017:06 dönemleri arasındaki reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat rakamları analize dahil edilmektedir. Serilerin durağanlığı Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri kullanılarak sınanmıştır. Seriler birinci mertebeye durağanlaştırıldıktan sonra reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin varlığı Johansen eşbütünleşme testi ile test edilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlişkinin yönünün tespiti için Granger nedensellik analizi uygulanmış ve reel efektif döviz kuru ile ithalat arasında çift yönlü bir ilişki bulunurken, ihracattan ithalata tek yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru, İhracat, İthalat, Eşbütünleşme, Nedensellik

JEL Kodu: C50, F31, F40, O24

¹ Bu çalışma 21-23 Eylül 2017 tarihlerinde Uşak’ta düzenlenen International Applied Social Sciences (IASOS) Congress’te özet olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Araştırma Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi

** Araştırma Görevlisi, Uşak Üniversitesi

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 24/11/2017- Kabul Tarihi: 13/12/2017

Abstract

Foreign exchange rates have an important influence on both imports and exports. Exchange rate movements have a decisive influence on foreign trade volume in developing country economies, especially Turkey. Occasionally, countries are interfering with the exchange rates in order to increase exports and / or reduce imports. However, the policies applied by the countries do not give the expected results from time to time as they give different results. The aim of the study is to set out the existence and direction of the relationship among real effective exchange rate, export and import in Turkey. In the study, the real effective exchange rate, export and import amounts between 2003: 01 - 2017: 06 periods of Turkey are included in the analysis. The stability of the series has been tested using the Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) unit root tests. After the series have stabilized in first difference, the relationship among real effective exchange rate, export and import has been tested by the Johansen cointegration test and it has been concluded that there is a cointegrated relationship among the variables. A Granger causality analysis was applied to determine the direction of the relationship, and a two-way relationship was found between the real effective exchange rate and imports, while a one-way relationship was found between imports and exports.

Key Words: Real Exchange Rate, Export, Import, Cointegration, Causality

Jel Codes: C50, F31, F40, O24

Giriş

Dünyada yaşanan küreselleşme eğilimleri 1980'li yıllardan sonra hızla artış göstermiştir. Bu durum ülkelerin birbirlerinin mallarına olan taleplerini dolayısıyla dış ticaret hacmini artırmıştır. Artan küreselleşme eğilimleri ve dış ticaret ile birlikte dünya ekonomileri karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenmektedir. Her ülkenin farklı para birimi bulunduğu ve dış ticaret işlemlerinde ortak bir para biriminin olmaması nedeniyle yabancı ülke para biriminin kendi ülke para birimi değeri anlamına gelen döviz kuru ortaya çıkmıştır. 1944 yılı öncesi ülkelerin para birimlerinin değerleri altın karşılığı olarak belirlenirken zamanla bu uygulama değişmiş ve sabit altın standardı yerine serbest kur sistemine geçilmiştir. Bu nedenle döviz kurlarında yaşanan değişimler ülke ekonomilerini etkilemektedir. Döviz kurlarında yaşanan değişimler en çok yabancı paralarla işlem gören dış ticaret dengesi üzerinde etkisini göstermektedir. Döviz kurlarında yaşanan bir artış veya azalış dış ticaret hacmini artırmakta veya azaltmaktadır. Bu nedenle de döviz kuru politikalarının belirlenmesi önem arz etmektedir.

Çalışmada, Türkiye’de reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki 2003:01 – 2017:06 dönemleri aylık veriler itibarıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde teorik çerçeve ortaya konulmuş, ikinci bölümde konu ile ilgili literatür taraması yapılmış, üçüncü bölümde çalışmada kullanılan yöntem ve veri seti tanıtılmış, ampirik bulgulara yer verilmiş, son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Teorik Çerçeve

Yabancı paraların ulusal para cinsinden fiyatı döviz kuru olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle döviz kuru, ulusal para ile yabancı para arasındaki değişimi ifade etmektedir. Döviz kurları piyasa işleyişine bırakıldığı noktada zamanla, bazı yabancı paralara karşı değer kazanırken, bazı yabancı paralara karşı da değer kaybetmektedir. Böyle bir durumda ulusal paranın yabancı paralara karşı değerini belirlemek için efektif döviz kuru hesaplanmaktadır. Efektif döviz kuru ulusal paranın, ülkelerin önde gelen ticaret ortaklarının paraları ile olan kurların ağırlıklı ortalamasına eşittir. Piyasada geçerli olan kurlar nominal kurlardır. Nominal kurların ilgili dönemdeki enflasyon oranlarına göre ayarlanması sonucu oluşan kur ise reel döviz kurudur (Seyidoğlu, 2003: 298, 304-305). Reel efektif döviz kuru ise, bir birim yabancı paranın bir birim ulusal paraya karşı değerini göstermektedir.

Bir ülkenin uluslararası alanda rekabet gücünün en önemli göstergelerinden biri dış ticaret dengesidir. Dış ticaret haddi bir birim ihraç malı ile kaç birim ithal malı alınabileceğidir. Dış ticaret haddinde meydana gelen azalmalar ülkelerin rekabet gücünün de azalmasına neden olmaktadır. Döviz kuru dış ticaret dengesini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Ülkelerin ithal ve ihraç ettiği malların döviz kuru karşısındaki değişimlerinin nasıl olacağı, dış ticaret politikalarını şekillendirmektedir. Bu doğrultuda ülkeler dış ticaret politikalarını belirlerken ihracat ve ithalatın döviz kurundan ne oranda etkilendiğini ortaya koymaları gerekmektedir (Doğan ve Kurt, 2016: 328).

Küreselleşme süreci ve ekonomik entegrasyonlar ülke ekonomilerinin birbirine bağlı hale gelmesine neden olmaktadır. Bu süreçte ülkelerin döviz kuru politikaları ve dış ticaret arasındaki ilişki, gerek yabancı literatürde gerekse yerel literatürde yaygın bir araştırma alanı oluşturmuştur. Döviz kurlarının dış ticaret üzerindeki etkilerinin tespiti özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin doğru döviz kuru politikaları belirlemesi açısından önemlidir (Göçer ve Elmas, 2013, 138). Döviz kurları ve dış ticaret arasındaki

ilişkinin yönü literatürde tartışmaya neden olan bir konudur. Teoride bu konuyu açıklamaya çalışan iki yaklaşım vardır. Bunlardan ilki olan standart teoriye göre, bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ticaret hadlerindeki değişimlerden reel döviz kurlarına doğrudur. İkinci yaklaşım olan yansıma yaklaşımına göre ise, döviz kurlarındaki değişimden dış ticaret hadlerine doğru ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Zengin, 2000: 27).

Döviz kurunda meydana gelen değişimler sonucunda ihracat veya ithalat lehine oluşan fiyat avantajlarından kimlerin ne şekilde yararlanacağı, döviz kurunun dış ticaret üzerindeki beklenen olumlu etkiyi gösterebilmesi için oldukça önemlidir. Dış ticaret dengesinde olumlu etkiler yaratması amacıyla uygulanan düşük değerlenmiş kur politikası, ithalat fiyatlarının düşmesine neden olduğundan ithalat üzerindeki olumsuz etkileri azaltmaktadır. Diğer yandan ise ihracat fiyatlarının düşmesine neden olarak ihracat üzerindeki olumlu etkileri de azaltmaktadır. Aşırı değerlenmiş kur politikaları ise, ithalat fiyatlarını yükselmesi ile ithalat üzerindeki olumlu etkileri, ihracat fiyatlarının yükselmesi ile de ihracat üzerindeki olumsuz etkileri azaltmaktadır (Zengin, 2000: 28-29).

Döviz kuru yükseldiğinde, ticari malların göreceli fiyatları değiştiğinden malların arz ve talep miktarları da değişecektir. Döviz kurunun yükselmesi, ithal mallarının ulusal para cinsinden değerinin artmasına neden olurken talebin ithal mallardan yerli mallara yönelmesini sağlayacaktır (Spitaller, 1980: 327). Aynı zamanda döviz kurunun yükselmesi ihraç mallarının yabancı para cinsinden değerini aynı oranda düşürdüğünden ihracata konu mallara olan dış talep artacak ve ihracat artacaktır. Yani, döviz kurundaki artış, dış ticaret açığının kapanmasında etkili olacaktır (Lal ve Lowinger, 2002: 398). Tam tersi durumda ise yani döviz kurunun düşmesi durumunda, ithalat artarken ihracat azalacaktır. Bunun sonucunda ise dış ticaret açığı artacaktır.

Literatür Taraması

Reel döviz kuru,ithalat ve ihracat arasındaki ilişkinin tespitine yönelik gerek yerli gerekse yabancı literatürde çok fazla çalışmaya yer verilmiştir. Konuya ilişkin yerli literatürde yapılmış olan çalışmalar şu şekildedir:

Karagöz ve Doğan (2005), çalışmasında Türkiye özelinde döviz kuru- dış ticaret ilişkisini araştırmıştır. 1995-2014 aylık verilerin kullanıldığı çalışmada ihracat ve ithalat değişkenlerinin döviz kuru ile olan ilişkisi eşbütünleşme analizi yardımıyla incelenmiştir. Döviz kuru ile ihracat ve ithalat değişkeni arasında ekonometrik bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte analiz

sonuçlarına göre 2001devalüasyon etkisinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yamak ve Korkmaz (2005), reel döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini farklı mal gruplarını dikkate alarak, 1995:1-2004:4 dönem verilerini kullanarak, nedensellik ve etki tepki analizleri yardımıyla tespit etmeye çalışmıştır. Analiz sonucunda değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin var olmadığı, kısa dönemde ise; reel döviz kuru ile ticari denge arasındaki ilişkinin sermaye malları ticareti bazında olduğu bulunmuştur.

Barışık ve Demircioğlu (2006), Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilite ve ihracat-ithalat ilişkisini 1980-2001 yılları arasında parçalı doğrusal regresyon modeli, koentegrasyon testler, Granger nedensellik testi ve varyans ayrıştırma testleri aracılığıyla analiz etmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında, döviz kuru rejimi ve ithalat-ihracat arasında kuvvetli olmayan bir ilişkinin varlığı, konvertibilitenin dış ticareti yönlendirmede etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Vergil ve Erdoğan (2009), 1989-2005 yılları arasında çeyrek veriler aracılığıyla Türkiye’de Marshall Lerner koşulunun sağlanıp sağlanmadığını, kısa dönemde J eğrisinin geçerliliğini ele almıştır. İlgili değişkenlere ilişkin elde edilen veriler, ADF ve PP birim kök testi ve ADRL koentegrasyon testleri aracılığıyla analiz edilmiş olup, Türkiye’de belirtilen dönemde Marshall-Lerner koşulunun sağlandığı sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda Almon modeli kullanılarak yapılan tahmin sonucunda J eğrisi etkisinin Türkiye için geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Alptekin (2009), Türkiye’de dış ticaret ve reel döviz kuru ilişkisini VAR modeli yardımıyla belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada, 1992-2009 yılları arasından aylık dönemlerden hareketle veriler, Granger nedensellik, etki tepki ve varyans ayrıştırma analizleri sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, değişkenler arasında bir ilişki olmadığı yargısına varılmıştır. Diğer bir ifadeyle, reel döviz kurundaki değişim, dış ticaret hacminde bir değişime neden olmamaktadır.

Karaçor ve Gerçek (2012), 2003- 2010 yıllarını kapsayan aylık verileri kullanarak Türkiye özelinde reel döviz kuru ve dış ticaret ilişkisini VAR modeli, eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli yardımıyla araştırmıştır. Verilerden hareketle elde edilen bulgular sonucunda reel döviz kurları ile dış ticaret hacmi arasında koentegrasyon (eşbütünleşme) ilişkisi

tespit edilmiştir. Ayrıca reel döviz kurlarından dış ticaret hacmine yönelik kısa ve uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi, dış ticaretten döviz kuruna ilişkin yalnızca kısa dönemde nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla reel döviz kurunda meydana gelen değişim, dış ticaret üzerinde etkili olmaktadır.

Tapşın ve Karabulut (2013), Türkiye’de 1980-2011 yılları için reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini, Toda-Yamamoto tarafından geliştirilen nedensellik analizi ile test etmiştir. Çalışmada ithalat değişkeninden ihracat değişkenine, reel döviz kurundan ithalat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra ihracat ve ithalat değişkenlerinden döviz kuruna ilişkin nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Kızıldere vd. (2014), Türkiye’de döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisi 1980-2010 döneminde elde edilen yıllık verilerden hareketle incelenmiştir. Çalışmada reel döviz kuru, GSYİH, dış gelir ve politik haklar açıklayıcı değişken olarak, ithalat ve ihracat değerleri ise bağımlı değişken olarak modele dahil edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin uzun ve kısa dönemde tespiti için eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli analizlerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın sonucunda döviz kurlarının dış ticaret üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Değer ve Demir (2015), çalışmasında Türkiye’de 1997-2014 yılları arasında aylık veriler kullanarak reel efektif döviz kuru ve dış ticaret hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. İlişkinin tespiti için ilgili verilere sırasıyla, birim kök testleri, Granger nedensellik analizi, eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle, reel efektif döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ancak, dış ticaret hacminden reel efektif döviz kuruna yönelik nedensel bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan ve Kurt (2016), Türkiye’de 2003-2015 dönemleri arasından aylık verilerden hareketle, döviz kurları, yatırım malı ve tüketim malı ithalatı üzerinden yatırım tüketim etkileşimini amprik bir uygulama yardımıyla ortaya koymaya çalışmışlardır. Granger nedensellik analizi, etki tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizlerinin kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgulara göre, döviz kurlarında meydana gelen bir değişim ile yatırım ve tüketim malı ithalatı arasında nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Yabancı literatür değerlendirildiğinde ise konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Akhtar ve Hilton (1984), 1974-1981 yılları arasında çeyrek verilerden hareketle Almanya ve ABD özelinde döviz kuru belirsizliklerinin dış ticaret hacmi üzerindeki etkisini en küçük kareler yöntemi aracılığıyla araştırmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular sonucunda döviz kuru değişikliklerinin üretim mallarının dış ticaret hacmini azalttığını tespit etmişlerdir.

Arize (1994), dokuz Asya ülkesinin 1973:1-1991:1 arası çeyrek dönemler itibariyle reel efektif döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki uzun dönem ilişkisi eşbütünleşme analizi yardımıyla test etmiştir. Çalışmanın sonucunda, Asya ülkelerinde dış ticaret dengesi ile reel efektif döviz kuru arasında pozitif ve uzun dönem anlamlı istatistiksel bir denge bulunmuştur.

Zhang (1996), çalışmasında 1991-1996 dönemleri arasında aylık veriler kullanarak Çin para birimi olan Renminbi ile Çin'in ticaret dengesi arasındaki nedenselliğin varlığını ve yönünü eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizi yardımıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Yapılan analiz sonucunda ticaret dengesindeki değişiklikler ve dış ticaret bileşenlerinin, döviz kurunun Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılrken, döviz kurundan ticaret dengesine doğru herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Brada vd. (1997), ticari serbestleşme ile birlikte devalüasyon ve Türkiye'nin ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi 1969:1-1993:1 arasında çeyrek dönemlik verilerle incelemişlerdir. Çalışmada Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme analizleri ile J eğrisinin geçerliliği test edilmiştir. Sonuç olarak, uzun vadede reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Özellikle 1980 sonrası ticari serbestleşme ile birlikte reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin varlığı netlik kazanmıştır.

Lal ve Lowinger (2002), yedi Doğu Asya ülkesinin dış ticaret dengesinin hangi faktörler tarafından belirlendiğini eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli ve etki tepki fonksiyonları aracılığıyla 1980:1 – 1998:4 dönemleri arası çeyrek veriler kullanarak analiz etmiştir. Yapılan analizler sonucunda, ithalattan ihracata ve döviz kuruna doğru uzun dönemli bir ilişki ile J eğrisinin geçerli olduğu bulunmuştur.

Stucka (2004), çalışmasında 1994:1-2002:1 çeyrek dönemlik verilerden hareketle Pesaran, Shine ve Smit tarafından geliştirilen ARDL delta yaklaşımı, Bewlev ARDL tipi ve Pesaran-Shine ARDL modeli kullanarak Hırvatistan özelinde reel döviz kuru ile dış ticaret ilişkisini analiz etmiştir. Yapılan çalışma sonucunda döviz kurlarında meydana gelen yüzde 1'lik bir değer kaybı ticaret dengesinde yaklaşık iki buçuk yıl sonra yüzde 0.94 ile yüzde 1.3 arasında iyileşme sağladığı bulunmuştur. Aynı zamanda çalışma sonucunda Hırvatistan'da J eğrisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Duasa (2009), 1999-2006 dönemleri arasında aylık verilerden hareketle döviz kuru şoklarının Malezya ithalat ve ihracatı üzerindeki etkisini vektör hata düzeltme modeli aracılığıyla araştırmıştır. Analiz sonucunda döviz kuru şokları ithalat fiyatları dalgalanmalarını önemli ölçüde etkilerken, tam bir geçişkenliğin söz konusu olmadığı tespit edilmiştir.

Dash ve Narasimhan (2011), çalışmada Hindistan'da 1993:2-2004:3 dönemleri arasında döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki geçişkenliğini araştırmıştır. Çalışmalarında Johansen-Juselius eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli analizi kullanarak verileri test etmişlerdir. Sonuç olarak, döviz kurundan ihracata kısmen geçişkenlik söz konusu iken, döviz kurundan ithalata doğru tam bir geçişkenlik söz konusudur.

Chaudhary vd. (2016) çalışmalarında önde gelen Güney Asya ve Güneydoğu Asya ekonomilerinin döviz kurunun ihracat ve ithalatla olan ilişkisini incelemektedirler. 1979 – 2010 yılları arasındaki verilerin ARDL yöntemiyle analiz edildiği çalışmada eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ülkelerin çoğunda döviz kuru ile ihracat arasında uzun dönemli ilişki bulunurken, sadece tek bir ülkede döviz kuru ile ithalat arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur.

Bari ve Togba (2017), Liberya'nın 1980-2015 yılları arasındaki ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi üzerindeki döviz kurunun etkilerini ARDL yöntemi ile araştırmıştır. Nominal döviz kurunun ihracat üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkinin varlığı bulunurken, reel döviz kurunun ihracat üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Reel döviz kuru ile ithalat arasında pozitif bir ilişki bulunurken, nominal döviz kuru ile ithalat arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak, nominal döviz kurunun ticaret dengesi üzerinde anlamlı negatif etkisi varken, reel döviz kurunun ticaret dengesi ile pozitif bir ilişkisi vardır.

Ekonometrik Model

Veri Seti

Çalışmada, değişken olarak Türkiye'nin 2003:1-2017:6 yılları arasındaki aylık reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat verileri kullanılarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Değişkenlere ait veriler T.C. Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Reel efektif döviz kuru 2003=100 tüketici endeksli olarak dikkate alınmıştır. Çalışmada değişkenler, doğal logaritmaları alınarak analize dâhil edilmiştir. Değişkenlere ait bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Modelde Kullanılan Veriler

Değişkenler	Simge	Kaynak	Kullanım Biçimi
Reel Efektif Döviz Kuru	REX	T.C. Merkez Bankası (EVDS)	Logaritmik
İhracat	EXP	T.C. Merkez Bankası (EVDS)	Logaritmik
İthalat	IMP	T.C. Merkez Bankası (EVDS)	Logaritmik

Yöntem

Reel efektif döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin varlığı ve bu ilişkinin yönü ekonometrik analizler yardımı ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle, logaritması alınan REX, EXP ve IMP değişkenlerin durağanlıkları, Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri kullanılarak sınanmıştır. Sonrasında değişkenler arasındaki ilişkinin varlığının tespiti için Johansen eşbütünleşme testi kullanılmış, ilişkinin yönünün tespiti için Granger nedensellik analizi yapılmış ve varyans ayrıştırması analizi yapılmıştır.

Analiz ve Bulgular

Yöntem bölümünde bahsedilen analizler sonucu elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

Durağanlık Analizi

Çalışmada kullanılan değişkenler zaman serileri olduğundan dolayı serilerin aynı derecede durağan olup olmadıkları önem arz etmektedir. Aksi takdirde durağan olmayan seriler arasında kurulan modellerde sahte regresyon sorunu yaşanabilmektedir (Gujarati ve Porter, 2012: 748). Dolayısıyla analize ilk olarak serilerin durağanlığı test edilerek başlanmıştır.

Logaritmaları alınan reel efektif döviz kuru (LREX), ihracat (LEXP) ve ithalat (LIMP) değişkenlerinin durağanlıklarının tespiti için ADF, PP ve KPSS birim kök testleri uygulanmış olup sonuçlara aşağıda yer verilmektedir. Öncelikle verilere ADF birim kök testi uygulanmıştır. ADF testi genel kullanıma sahip olduğu için tercih edilmiştir. ADF testi için üç ayrı model kullanılmaktadır. Bu modeller sırasıyla sabitsiz ve trendsiz (none), sabitli ve trendli (trend and intercept) ve sabitli ve trendsiz (intercept) şeklinde olup denklemleri aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 335-336).

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \rightarrow \text{sabitsiz ve trendsiz model (none)}$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \rightarrow \text{sabitli ve trendsiz model (intercept)}$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \rightarrow \text{sabitli ve trendli model (trend and intercept)}$$

Yapılan testler sonucunda elde edilen t istatistik değerleri McKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Bunun sonucunda sıfır hipotezi birim kök var, yani seri durağan dışıdır ($H_0:\gamma=0$); alternatif hipotez ise birim kök yok, yani seri durağandır ($H_1:\gamma\neq 0$) biçiminde ifade edilmektedir.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi	McKinnon Kritik Değerleri		
		Test İstatistiği	%1	%5
LREX	-2.620 (0.090)	-3.471	-2.879	-2.576
LEXP	-2.831 (0.188)	-4.013	-3.436	-3.142
LIMP	-2.345 (0.159)	-3.471	-2.879	-2.576
Δ LREX	-4.147 (0.001)	-3.471	-2.879	-2.576
Δ LEXP	-7.617 (0.000)	-4.013	-3.436	-3.142
Δ LIMP	-3.138 (0.025)	-3.471	-2.879	-2.576

Not: Değişkenlerin düzey seviyelerinde eşanlı olarak durağan olmadıkları anlaşılmış ve tüm serilerin aynı düzeyde analize dahil edilebilmesi amacıyla birinci farkları alınarak durağanlaştırılmıştır. Reel döviz kuru ve ithalat değişkenleri sabitli model, ihracat değişkeni ise sabitli ve trendli model olarak analize dahil edilmiştir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenleri düzey değerlerinde sıfır hipotezi reddedilememiş ve dolayısıyla serilerin durağan dışı olduğu tespit edilmiştir. Serileri durağan hale getirmek için birinci dereceden farkları alınmış ve tekrar analiz edilmiştir. Tüm değişkenlerin I(1)'de durağanlaştığı görülmüştür.

Dickey – Fuller testi rassal şokların dağılımı istatistiksel anlamdabağımsız ve sabit varyanslı olduğu varsayımından hareket etmektedir. Diğer bir ifadeyle rassal şoklar arasında otokorelasyon olmadığı öngörülmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 378). Devamında Phillips – Perron, 1988 yılında parametrik olmayan yeni bir birim kök testi geliştirmiştir (Phillips ve Perron, 1988: 336). Phillips – Perron (PP) testinin, hareketli ortalaması (moving average:MA) teste dahil edilmesi ve ADF testine göre hata terimlerinin bağımsız ve varyanslarının sabit olduğu varsayımları nedeniyle daha güçlü olduğu kabul edilmektedir (Değer ve Demir, 2015: 14). PP testinde de hipotezler ADF testinde olduğu şekliyle kullanılmaktadır ($H_0:\gamma=0$; $H_1:\gamma\neq 0$).

Tablo 3. PP Birim Kök Testi Sonuçları

PP Birim Kök Testi		McKinnon Kritik Değerleri		
Değişkenler	Test İstatistiği	%1	%5	%10
LREX	-2.493 (0.118)	-3.468	-2.878	-2.575
LEXP	-3.303 (0.069)	-4.012	-3.436	-3.142
LIMP	-2.983 (0.038)	-3.468	-2.878	-2.575
Δ LREX	-27.514 (0.000)	-3.468	-2.878	-2.575
Δ LEXP	-9.933 (0.000)	-4.012	-3.436	-3.142
Δ LIMP	-20.450 (0.000)	-3.468	-2.878	-2.575

Not: Değişkenler farklı anlamlılık değerlerinde düzeyde durağan olduğundan aynı anlamlılık değerlerinde ve aynı derecede durağanlığın sağlanabilmesi amacıyla değişkenlerin birinci dereceden farkları alınmıştır. Reel döviz kuru ve ithalat değişkenleri sabitli model, ihracat değişkeni ise sabitli ve trendli model olarak analize dahil edilmiştir.

PP birim kök testi sonuçlarına göre, değişkenlerin t istatistik değerleri McKinnon kritik değerlerinden küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla değişkenler düzey değerlerinde birim kök içermektedir. Değişkenlerin durağanlaştırılması amacıyla birinci dereceden farkları alınmıştır. Bunun sonucunda tüm değişkenler I(1) düzeyinde durağan hale gelmiştir.

Schwert 1989 yılında yapmış olduğu çalışmada, ADF birim kök testinin gücünün zayıf ve gecikme uzunluğunun seçimine karşı duyarlı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla KPSS birim kök testi ADF birim kök testine oranla daha güçlü bir testtir. KPSS testinin, ADF ve PP testlerinden farkı, hipotezlerin tam ters şekilde kurulmasıdır (Dülger ve Cin, 2002: 52). Sıfır hipotezi birim kök yok yani seri durağandır, alternatif hipotez ise, birim kök var yani seri durağan dışıdır ($H_0:\gamma\neq 0$; $H_1:\gamma=0$). Değişkenlere uygulanan KPSS birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

KPSS Birim Kök Testi		McKinnon Kritik Değerleri		
Değişkenler	Test İstatistiği	%1	%5	%10
LREX	1.407	0.739	0.463	0.347
LEXP	0.326	0.216	0.146	0.119
LIMP	1.275	0.739	0.463	0.347
Δ LREX	0.358	0.739	0.463	0.347
Δ LEXP	0.033	0.216	0.146	0.119
Δ LIMP	0.297	0.739	0.463	0.347

KPSS birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı tespit edilmiş olup durağanlaştırmak için fark alma işlemi uygulanmıştır. Böylelikle değişkenler I(1) düzeyinde durağan hale gelmiştir. Uygulanan üç birim kök testinde de değişkenlerin I(1) düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiştir.

Eşbütünleşme Analizi

Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR (Vector Autoregression) tekniği uygulamalı ekonometride yaygın olarak kullanılmaktadır (Lovrinovic ve Benazic, 2004: 30). VAR modelinde temel amaç değişkenler arasındaki etkileşimin ortaya koyulması ve geleceğe dair ön raporlamalarda bulunulmasıdır (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 496).VAR tekniğinde değişkenler modele dahil edilirken içsel ya da dışsal ayrımı yapılmamakta, tüm değişkenlerin birbirinden etkilenebileceği varsayımıyla analiz edilmektedir.

Çalışmada reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla VAR modeli tahmin edilmek istenmektedir. Bu nedenle öncelikle değişkenlerin durağanlıkları test edilmiş ve aynı dereceden durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında VAR modeli oluşturulmuş ve optimal gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	445.7789	NA	8.80e-07	-5.429370	-5.315014	-5.382940
1	693.3639	479.8869	4.63e-08	-8.374863	-8.088975	-8.258788
2	715.6188	42.31180	3.93e-08	-8.538504	-8.081082	-8.352784
3	740.4852	46.35584	3.23e-08	-8.734385	-8.105430*	-8.479020
4	759.0817	33.97874	2.87e-08	-8.852860	-8.052372	-8.527850*
5	767.2511	14.62429	2.91e-08	-8.842606	-7.870585	-8.447951
6	771.7859	7.949901	3.08e-08	-8.787480	-7.643926	-8.323180
7	780.4904	14.93728	3.09e-08	-8.783832	-7.468744	-8.249886
8	792.7356	20.55990	2.98e-08	-8.823896	-7.337276	-8.220306
9	797.8425	8.385474	3.14e-08	-8.775834	-7.117680	-8.102598
10	816.0188	29.17174	2.81e-08	-8.889121	-7.059434	-8.146240
11	824.6345	13.50866	2.84e-08	-8.884377	-6.883157	-8.071851
12	843.1007	28.26914*	2.54e-08*	-9.001243*	-6.828490	-8.119072

Not: Bulunan optimal gecikme uzunluğu ile ilgili olarak yapılan otokorelasyon ve değişen varyans testleri sonucunda otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde, Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Bu kriterlerden en çok yıldızın bulunduğu gecikme optimal gecikme sayısı olarak dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla çalışmada LR, FPE ve AIC bilgi kriterlerine göre VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu 12 olarak belirlenmiştir.

Bu aşamalardan sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla Johansen (1988, 1995) Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Eşbütünleşme testinde kullanılacak modelin belirlenmesi için teoride geçen beş alternatif model arasından en uygun modelin seçilmesi gerekmektedir. Model seçimi Pantula ilkesi dikkate alınarak yapılmaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 595). Çalışmada Pantula ilkesi gereği en uygun modelin model 2 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Johansen Eşbütünleşme Testi

Hipotezler	Trace (İz)			Max-Eigenvalue (Maksimum Özdeğer)		
	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri
H ₀ : r=0 H ₁ : r≥0	66.336	35.192	0.000*	46.361	22.299	0.000*
H ₀ : r≤1 H ₁ : r≥2	19.974	20.261	0.054	16.565	15.892	0.039
H ₀ : r≤2 H ₁ : r≥3	3.409	9.164	0.507	3.409	9.164	0.507

Not: * %1 anlamlılık düzeyine göre eşbütünleşmenin olduğunu göstermektedir.

Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre değişkenler arasında Trace (iz) istatistiğine göre en az bir, Max-Eigenvalue (maksimum özdeğer) istatistiğine göre de aynı şekilde en az bir eşbütünleşik ilişki olduğu görülmektedir. Trace istatistiğine göre %1 anlamlılık düzeyinde en az bir eşbütünleşik ilişkinin bulunmadığı yönündeki sıfır hipotezi reddedilmektedir. Aynı şekilde Max-Eigenvalue istatistiğine göre ise %1 anlamlılık düzeyinde en az bir eşbütünleşik ilişkinin bulunmadığı yönündeki sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani, reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişki bulunmaktadır. Buna göre eşbütünleşme analizi sonucu oluşan normalleştirilmiş katsayılar kullanılarak uzun dönem ilişkiyi gösteren model tahmin sonuçları aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\text{Reel Efektif Döviz Kuru} = 5.337895 + 0.391976(\text{İthalat}) + 1.306183(\text{İhracat})$$

Uzun dönem ilişkiyi gösteren model tahmininde ithalat ve ihracat değişkenlerinin katsayısı %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer değişkenler sabitken ithalatta %1 oranında bir artış olması durumunda reel efektif döviz kuru %0.39 oranında artarken, ihracatta %1 artış olması durumunda reel efektif döviz kuru %1.30 oranında artmaktadır. Yani reel efektif döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Nedensellik Analizi

Değişkenler arasındaki eşbütünleşik ilişkinin varlığı ortaya koyulduktan sonra ilişkinin yönünün belirlenmesi amacıyla nedensellik testi yapılmaktadır. İki seri arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti Granger

(1986) tarafından geliştirilmiştir. Granger nedensellik testi, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin var olup olmadığı ve ilişkinin yönünün tespiti amacıyla kullanılmaktadır (Barışık ve Demircioğlu, 2006: 76). İktisadi değişkenler arasındaki ilişkinin yönü belirlenemediği durumlarda değişkenler arasındaki etkileşim ve yönü Granger testi ile ortaya konulmaktadır. Granger nedensellik testinde içsel ve dışsal değişken ayrımı yapılmamakta olup, değişkenler arasındaki etkileşim eşanlı olarak ölçülmektedir (Değer ve Demir, 2015: 16). Granger nedensellik testinde test edilecek olan sıfır hipotezi ve alternatif hipotez şu şekildedir; H_0 : Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur; H_1 : Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki-Kare İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
İhracat	İthalat	15.72324	12	0.2042
	Reel Efektif Döviz Kuru	16.14089	12	0.1849
İthalat	İhracat	43.35619	12	0.0000*
	Reel Efektif Döviz Kuru	78.81884	12	0.0000*
Reel Efektif Döviz Kuru	İhracat	16.76277	12	0.1587
	İthalat	31.85781	12	0.0015*

Not: * %1 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde ithalattan reel efektif döviz kuruna ve reel efektif döviz kurundan ithalata doğru nedenselliğin olmadığı yönündeki sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani reel efektif döviz kuru ile ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik bulunurken ihracattan ithalata tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır.

Varyans Ayrıştırma

VAR modelinden elde edilen varyans ayrıştırma diğer değişkenlerin şokları karşısında kendi şoklarından dolayı art arda gelen değişmelerin özelliklerini gösterir (Enders, 1995: 311). Varyans ayrıştırma, bir değişkende meydana gelen değişmelerinin yüzde kaçının kendi gecikmeleri ile yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bununla birlikte

değişkenlerin içsel veya dışsal olup olmadıkları hakkında da ilave bilgi vermektedir. (Tarı, 2015: 469).

Tablo 9. Varyans Ayrıştırma

İhracatın Varyans Ayrıştırması				İthalatın Varyans Ayrıştırması				Reel Efektif Döviz Kurunun Varyans			
Dönem	İhracat	İthalat	Reel Efektif Döviz Kuru	Dönem	İhracat	İthalat	Reel Efektif Döviz Kuru	Dönem	İhracat	İthalat	Reel Efektif Döviz Kuru
1	100.0000	0.000000	0.000000	1	0.989744	99.01026	0.000000	1	0.001051	51.91256	48.08639
2	99.65928	0.314618	0.026104	2	8.393002	90.72187	0.885132	2	1.682174	49.58349	48.73433
3	99.08453	0.549603	0.365865	3	11.25234	86.21500	2.532660	3	1.984302	47.53209	50.48360
4	97.11722	1.002773	1.880008	4	14.98277	82.88015	2.137077	4	3.297056	48.58723	48.11572
5	95.63602	1.559223	2.804758	5	21.10330	76.93183	1.964869	5	8.009346	46.74430	45.24636
6	94.06821	1.490597	4.441189	6	24.19419	70.12058	5.685230	6	8.674932	45.03964	46.28543
7	91.29643	1.689194	7.014372	7	28.02567	62.73838	9.235948	7	8.589365	44.02772	47.38292
8	88.62355	3.003199	8.373253	8	32.96680	57.83908	9.194116	8	11.99462	42.77654	45.22884
9	87.86615	3.637926	8.495924	9	40.06198	51.58002	8.358002	9	16.36707	39.71051	43.92242
10	87.57452	3.665025	8.760460	10	45.60005	46.78577	7.614177	10	20.64127	37.74411	41.61462

Varyans ayrıştırma sonuçlarına göre ilk dönemde ihracatta meydana gelen şokların tamamı kendisinden kaynaklanmaktadır. On dönem sonra ihracatta meydana gelen şokların %87.57'si kendisinden kaynaklanırken, %3.66'sı ithalattan ve %8.76'sı reel efektif döviz kurundan kaynaklanmaktadır. Yani ihracat ile reel efektif döviz kuru arasında zayıfta olsa bir ilişki bulunmaktadır. Bu da döviz kurunda meydana gelebilecek bir değişimin ihracatı etkilediği yönünde yorumlanabilir. İthalatın varyans ayrıştırma sonuçlarına göre, ilk dönemde ithalatta meydana gelen şokların %99.01'i kendinden kaynaklanırken, %0.98'i ihracattan kaynaklanmaktadır. On dönem sonra ise ithalatta meydana gelen şokların %46.78'i kendinden kaynaklanırken, %7.61'i reel efektif döviz kurundan ve %45.60'ı ihracattan kaynaklanmaktadır. Yani ithalat ile ihracat arasında güçlü bir ilişki var olup ihracat artışının ithalatı artırdığı görülmektedir. Reel efektif döviz kurunda meydana gelebilecek şokların %48.08'i ilk dönemde kendinden, %51.91'i ithalattan kaynaklanmaktadır. On dönem sonra ise reel efektif döviz kurunda meydana gelebilecek şokların %41.61'i kendinden kaynaklanırken, %37.74'ü ithalattan, %20.64'ü ihracattan kaynaklanmaktadır. Yani reel efektif döviz kurunda meydana gelen değişiklikler üzerinde ithalat ve ihracat etkiye sahiptir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ekonomik büyüme ve kalkınmada dış ticaretin rolü yadsınamaz. Bu nedenle de ülkeler ihracata dayalı büyüme modeline geçmişlerdir. Artan küreselleşme eğilimi ve ihracata dayalı büyüme modelinin uygulama alanının genişlemesi nedeniyle dünyada meydana gelen gelişmeler hemen hemen her ülkeyi etkilemektedir. Bu etki alanı genelde döviz kurları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde döviz kurlarında yaşanan değişiklikler önem arz etmektedir. Döviz kurlarında yaşanabilecek bir değişiklik ithalat ve ihracat hacmini etkilediğinden ülkelerin dış ticaret hacmi de etkilenmekte ve dolayısıyla dış ödemeler dengesi etkilenmektedir.

Yapılan çalışmada Türkiye'nin 2003:01 – 2017:06 dönemleri arasındaki reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya başlarken öncelikle serilerin durağanlıkları araştırılmış ve tüm serilerin birinci dereceden durağan oldukları bulunmuştur. Sonrasında yapılan eşbütünleşme analizi ile birlikte reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlişkinin yönünün tespiti amacıyla yapılan nedensellik analizi bulgularına göre reel efektif döviz kuru ile ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik bulunurken ihracattan ithalata tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Döviz kurları ve dış ticaret arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesine yönelik teoride yer alan iki yaklaşımdan hem standart teori hem de yansıma yaklaşımını destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Yani döviz kurları ile dış ticaret bileşenlerinden biri olan ithalat değişkeni arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Son olarak ise değişkenlerde meydana gelen şokların hangi değişkenden kaynaklandığının tespiti amacıyla varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Varyans ayrıştırma analizi bulgularına göre, reel efektif döviz kurunda meydana gelen değişiklikler üzerinde ithalat ve ihracatın etkiye sahip olduğu, ihracat ile reel efektif döviz kuru arasında zayıf bir ilişkinin var olduğu ihracat ile ithalat arasında da güçlü bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan da ihracatın, ithalata bağımlı olduğu ve ithalatın da döviz kuruna bağımlı olduğu yönünde yorum yapılabilir. Çalışmada elde edilen bulgular literatürdeki çalışmaların bazılarıyla karşılaştırıldığında, Barışık ve Demircioğlu (2006), Karaçor ve Gerçek (2012), Tapşın ve Karabulut (2013), Arize (1994), Brada vd. (1997), Dash ve Narasimhan (2011)'in yapmış oldukları çalışmalardaki bulguları destekler nitelikte iken, Karagöz ve Doğan (2005) ile Alptekin (2009)'in yapmış oldukları çalışmalardaki bulguların tersi niteliğindedir.

Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde, sıklıkla cari açıkla karşılaştığı için döviz kurları belirlenirken dikkatli olunmalıdır. Döviz kurlarında yaşanabilecek bir değişme Türkiye gibi cari açık sorunu olan gelişmekte olan ülkelerin dış ödemeler dengesi üzerinde baskı yaratacak ve cari açığın artmasına neden olabilecektir.

Kaynakça

Akhtar, M. A. ve Hilton, R. S. (1984). "Effects of Exchange Rate Uncertainty on German and U.S. Trade", Federal Reserve Bank of New York, Quarterly Review, 9,7-16.

Alptekin, V. (2009). "Türkiye’de Dış Ticaret-Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınanması", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2:2, 132-149.

Arize, A.C. (1994). "Cointegration Test of A Long-Run Relation Between The Real Effective Exchange Rate and The Trade Balance", International Economic Journal, 8:3, 1-9.

Barışık, S., Demircioğlu, E. (2006). "Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001), ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2:3, 71-84.

Bari, B., Togba, E.D. (2017). "The Effect of Foreign Exchange and Real Exchange Rate on Foreign Tradein Liberia: An Application of Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Approach", EconWorld 2017 Paris Proceedings, 1-23.

Brada, J.C., Kutan A.M., Zhou, S. (1997). "The Exchange Rate and The Balance of Trade: The Turkish Experience", The Journal of Development Studys, 33:5, 675-692.

Chaudhary, G. M., Hashmi, S. H., Khan, M. A. (2016). "Exchange Rate and Foreign Trade: A Comparative Study of MajorSouth Asian and South-East Asian Countries", Procedia – Social and Behavioral Sciences, 230, 85-93.

Dash, A. K., Narasimhan, V. (2011). "Exchange Rate Pass-True: How Much Do Exchange Rate Changes Affect The Prices of Indian Exports and Imports", South Asia Economic Journal, 12:1, 1-23.

Değer, O., Demir, M. (2015). "Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 52:604, 7-21.

Doğan, Z., Kurt, Ü. (2016). "Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve İthalat İlişkisi", International Journal of Social Science, 45, 327-336.

Duasa, J. (2009). "Exchange Rate Shock on Malaysian Prices of Imports and Exports: An Empirical Analysis", *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30:3, 99-114.

Dülger, F., Cin, M.F. (2002). "Türkiye'de Döviz Kuru Dinamiklerinin Belirlenmesinde Parasalcı Yaklaşım ve Eşbütünleşme Yöntemiyle Sınama", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29:1-2, 47-68.

Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*, Iowa State University, New York.

Göçer, İ., Elmas, B. (2013). "Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 7:1, 137-157.

Gujarati, D.N., Porter, D.C. (2012). *Temel Ekonometri* (Çev: Ü. Şenesen, G.G. Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Karaçor, Z., Gerçekler, M. (2012). "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003-2010)", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23, 289-312.

Karagöz, M., Doğan, Ç. (2005). "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15:2, 219-228.

Kızıldere, C., Karabadayı, B., Emsen, Ö.S. (2014). "Dış Ticaret Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6:12, 39-53.

Lal, A.K., Lowinger, T.C. (2002). "The J-Curve: Evidence from East Asia", *Journal of Economic Integration*, 17:2, 397-415.

Lovrinovic, I., Benazic, M. (2004). "A VAR Analysis of Monetary Transmission Mechanism in the European Union", *Zagreb International Review of Economics and Business*, 7:2, 27-42.

Phillips, P.C.B., Perron, P. (1988). "Testing for a Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, 75:2, 335-346.

Sevüktekin, M., Çınar, M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, Dora Yayıncılık, Bursa.

Seyidoğlu H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori ve Politika Uygulamaları* (15. Baskı), Güzem Yayınları, İstanbul.

Stucka, T. (2004). "The Effects of Exchange Rate Change on The Trade Balance in Croatia", *IMF Working Paper*, No: WP/04/65.

Tapşın, G., Karabulut, A.T. (2013). "Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 26, 190-205.

Tarı, R. (2015). *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Vergil, H., Erdoğan, S. (2009). "Döviz Kuru-Ticaret Dengesi İlişkisi: Türkiye Örneği", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5:9, 35-57.

Yamak, R., Korkmaz, A. (2005), "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2, 11-29.

Zengin, A. (2000). "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)", C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2:2, 27-41.

Zhang, Z. (1996). "The Exchange Value of The Renminbi and China's Balance of Trade: An Empirical Study", NBER Working Paper, No: 5771.

**Dönüşüm Ajansı Olarak Kadın Sosyal Girişimcilerin Profilleri Üzerine Bir
Araştırma**

**A Research on the Profiles of Female Social Entrepreneurs as a
Transformation Agency¹**

**Handan Deniz BÜYÜKASLAN²
Duygu KIZILDAĞ³**

Introduction

Social entrepreneurship is an increasing concept in recent years and draws attention as an old research area. Social entrepreneurship, while taking place in entrepreneurship concept and focusing social properties and social benefit of entrepreneurship, has nowadays improved samples both in Turkey and in the World. Social entrepreneurship is also seen as a mean of change and development because of the increasing social problems and inadequacy for the public to overcome these needs. Associated with resolving the social problems, social entrepreneurs provide transformation for the education, health, environment, human rights and development initiatives. For this reason, social entrepreneurs are characterised as transformation agents who have social mission to pursue the new opportunities and innovation. Social entrepreneurship is blended with the characteristics of business entrepreneurship such as risk taking, innovation and profit making. But creating economic value is a secondary element that provides financial sustainability for social entrepreneurs. Although they resemble commercial entrepreneurs, social entrepreneurs are defined as those who have the sense of social responsibility using entrepreneurial capacities to solve social problems. In addition, social entrepreneurs is described as having suffered in the past and suffering from negative incidents. It is important to determine the characteristics of social entrepreneurs who have a significant potential for social transformation. From this motivational perspective, our study examines the phenomenon of social entrepreneurship in terms of female entrepreneurs and the profiles of female social entrepreneurs.

¹Bu çalışma 21-23 Eylül 2017 tarihlerinde düzenlenen "International Applied Social Sciences Congress" de sunulan bildiri çalışmasından türetilmiştir.

² Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İşletme, yumusakipek@aku.edu.tr

³ Doç. Dr., Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
duygu.kizildag@idu.edu.tr

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 21/11/2017- Kabul Tarihi: 13/12/2017

Besides it aims to reveal whether the profiles are similar to the characteristics associated with social entrepreneurs in the literature.

Methods

It is seen that a significant part of the increasingly social entrepreneurs in the world and in Turkey are composed of women. In social entrepreneurship activities focusing on issues such as human rights, environment, education, poverty reduction, health and aid, female social entrepreneurs are thought to both solve problems of women and role-models for their fellow. In this respect, the study aims to examine the profiles of female social entrepreneurs who work to improve the situation of fellow with disabilities and to determine the similarities / differences of these profiles with the social entrepreneurial profile in the literature. The sample of the research is female social entrepreneurs who are the members of ASHOKA that are the world's first and largest network of social entrepreneurs and established to help social entrepreneurs in the world. The data has been obtained from ASHOKA web site and other internet sources related to this web site. Finally content analysis method was used to analyze the obtained data.

Findings

8 female social entrepreneurs are detected working in ASHOKA Turkey to improve the rights of women. This number constitutes 20% of the total number of members. Half of the female social entrepreneurs examined were born in eastern of Turkey. All of the sample is literate and 7 of the 8 women were got educated in high school and above. It is observed that half of the female social entrepreneurs are trained in occupations such as teaching and social work specialization. It can be expressed that persistence, Collective leadership, awareness, tenacious, social responsibility, energetic, innovative, creativity, struggle, consciousness, self-confidence, empathy are the common characteristics of the mentioned female social entrepreneurs. It can be emphasized that mentioned female social entrepreneur have experienced different traumas about themselves or their families in their past. It is seen that social entrepreneur female have established their institutions in 1986-2006. In that regard it can be stated that women's educational problems, violence and exposure to abuse, discrimination, in capacity to work, poverty, migration from rural to urban areas and terror are common conditions that cause these institutions to emerge. In addition many of these female social entrepreneurs who were engaged such activities to improve the rights of women were rewarded for their work before ASHOKA

Conclusion

When examined the profiles of female social entrepreneurs constituting the sample of the research, it seems difficult to classify them in area such as place of birth, education and occupation. Female social entrepreneurs also have common characteristics of social entrepreneurship as stated in the literature. Although they have experienced similar negativities incidents and traumas in their past, female social entrepreneurs have not the same the career stages. However, it can be said that female social entrepreneurs who constitutes our sample had experienced similar negative personal incidents in their past as emphasized in the literature That'swhy since the study is conducted on a limited sample, the obtained information is limited to the sample. Differing results can be obtained by conducting more extensive studies to determine the profiles of female social entrepreneurs and, in particular, their personal experiences.

Keywords: SocialEntrepreneurship, Social Entrepreneur, FemaleSocial Entrepreneur

Öz

Son yıllarda önemi giderek artan bir kavram olan sosyal girişimcilik oldukça eski bir çalışma alanı olarak dikkat çekmektedir. Girişimcilik kavramı içinde yer alan ancak girişimciliğin sosyal özelliklerine ve toplumsal faydalarına odaklanan sosyal girişimcilik ile ilgili hem Dünya'da hem de Türkiye'de örnekler giderek artmaktadır. Sosyal problemleri çözme ile ilişkilendirilen sosyal girişimciler, toplumdaki pek çok farklı soruna sürdürülebilir çözümler bulan, sosyal misyona sahip, fırsatların peşinde koşan ve yenilik yapan dönüşüm ajanları olarak etki yaratmaktadır. Toplumsal dönüşüm sağlama açısından önemli bir potansiyele sahip olan sosyal girişimcilerin özelliklerinin belirlenmesi önemlidir. Bu motivasyondan hareketle çalışmada sosyal girişimcilik olgusu kadın girişimciler açısından ele alınarak kadın sosyal girişimcilerin profilleri incelenmekte ve profillerin literatürde sosyal girişimciler ile ilişkilendirilen özelliklerle benzerlik gösterip göstermediği belirlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişimcilik, Sosyal Girişimci, Kadın Sosyal Girişimci

Giriş

Sosyal girişimci, sosyal değer yaratmak amacıyla fırsatları keşfeden, canlandıran, değerlendiren ve fırsatlardan istifa eden kişidir (Marshall, 2010, s. 185). Sosyal girişimci, eğitim, sağlık, çevre, insan hakları, kalkınma

girişimleri gibi alanlarda katma değere sahip yenilikler ortaya çıkararak, sosyal dönüşümü sağlamaktadır (Sobhani ve Gasnier, 2012, s. 1). Bu nedenle sosyal girişimciler, sosyal sektörlerdeki sosyal misyona sahip, yeni fırsatların peşinde koşan, sürekli yenilik yapan, cesaretle hareket eden ve sorumluluk duygusuna sahip olan dönüşüm ajanları olarak da nitelendirilmektedir (Dees, 1998, s. 4). Etkili, sürdürülebilir, şeffaf ve ölçülebilir etkilere sahip çözümler üreten değişim güçleri olarak da bilinen sosyal girişimciler, (McLean, 2012, s. 8) yenilikçi ve proaktif davranışlar sergileyerek sosyal değer yaratmak için mücadele etmektedirler (Weerawardena ve Mort, 2006, s. 32).

Ticari girişimcilerin temel amacını ekonomik değer yaratarak elde ettiği getirideki başarı oluştururken, sosyal girişimlerin asıl ilgi alanı, sosyal misyon ve hizmeti vurgulayarak sosyal değer yaratmak ve toplumsal katkı sağlamaktır (Sharir ve Lerner, 2006, s. 7). Ticari girişimcilere benzerlik gösterecek de sosyal girişimciler sosyal sorunları çözmek için girişimcilik kapasitelerini kullanan, sosyal sorumluluk duygusuna sahip kişiler olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimciler kendilerini temel insan ihtiyaçlarını karşılamaya adanarak, toplumun yaşam kalitesinin en etkili şekilde gelişmesine yardım etmektedir (KoeHweeNga ve Shamuganathan, 2010, s. 263). Ekonomik değer yaratma sosyal girişimciler için ekonomik yeterlilik ve finansal sürdürülebilirliği başarmak için gerekli olan ikincil bir unsur olmaktadır (Seelos ve Mair, 2005, s. 244). Ayrıca sosyal girişimciler "çevrelerini değiştirme" görevini üstlenmekte ve hedefledikleri sosyal değeri yaratmaya çalışmaktadır (Prabhu, 1999, s. 142, Sharir ve Lerner, 2006, s. 7). Sosyal girişimciler, riski yöneterek, yenilikçi ve proaktif davranışlar sergileyerek sosyal misyonlarına ulaşmak diğer bir ifadeyle sosyal değer yaratmak için mücadele etmektedir. Sosyal girişimciler bir yandan kurumlarının sürdürülebilirliğini sağlamakta, bir yandan da sosyal misyonlarını başarmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı, çevresel dinamiklere göre kaynaklarını akılcı bir şekilde yönetmek zorundadır (Johnson, 2002, s. 1, Weerawardena ve Mort, 2006, s. 32).

Sosyal girişimcilik olgusu her ne kadar son 20 yılda belirgin bir şekilde büyüme ve gelişme gösterse de (Mort, Weerawardena ve Carnegie, 2002, s. 77) aslında yeni bir kavram değildir. Sosyal girişimci olarak adlandırılmasa da tarih boyunca her zaman sosyal girişimciler olmuştur. Bu sosyal girişimciler, sosyal misyonlarını gerçekleştirebilmek için en etkileyici yol ve yöntemleri kullanarak birçok faaliyetlerde bulunmuş, ayrıca sosyal bir amaca hizmet eden kurumların yapılandırılmasında rol oynamışlardır

(Dees, 1998, s. 1).Sosyal girişimciler, karmaşık ve iz bırakan sosyal problemlere yaratıcı çözümler sunmak için iş modelleri geliştirerek toplumlarına önemli ve farklı katkılar yapan kişiler (Zahra vd., 2009, s. 519) olmalarının yanında geçmişte olumsuz olaylar yaşamış ve zorluk çekmiş kişiler olarak da nitelendirilmiştir.

Sosyal girişimciler, daha önce iş dünyası, hükümet ve sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından göz ardı edilen toplumsal sorunlara yönelik yenilikçi iş modelleri uygulamaktadır. Bu girişimciler, özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde kaynak kıtlığı ve yolsuzluk gibi olumsuz sosyal koşulların iyileştirilmesinde hayati bir rol oynamıştır. Sosyal girişimciler, yoksulluk, cinsiyet eşitsizliği gibi toplumsal sorunlara yönelik geleneksel çözümlere meydan okuyarak yenilikçi ve uygun maliyetli yöntemler uyguladıklarından dolayı ülke ekonomilerin değişiminde görünen önemli dönüşüm ajanları haline gelmişlerdir (Zahra, vd., 2009, s. 520). Örneğin sosyal girişimcilerin ilk örneklerinden Grameen Bankasının kurucusu olan Profesör Muhammed Yunus, Bangladeş'te birçok sosyal girişim fırsatı görmüş bu fırsatları özel sektör işletmeleriyle iş birliği yaparak uygulamaya koymuştur. Örneğin, Bangladeş'teki ayakkabı eksikliğinin milyonlarca insanı parazitler tarafından yayılan risklere maruz bırakması gibi olumsuz durumu bir fırsat olarak değerlendiren Yunus, Adidas firması ile işbirliği yaparak mümkün olabilecek en ucuz fiyata ayakkabı sunacak bir sosyal girişim oluşturmuştur (Yunus ve Weber, 2012, s. 81).

ABD' de kadın hakları için mücadele edip anayasa değişikliğine öncülük eden Susan B. Anthony, Hindistan' da toprakları olmayan köylülere yaklaşık 3 milyon dönüm toprağın bağışlanmasını sağlayan ve Toprak Bağış Hareketi' nin kurucusu olan VinobaBhave, İngiltere' de ilk hemşirelik okulunu kuran ve modern hemşireliğin kurucusu olarak tanınan FlorenceNightingale, erken çocuk eğitiminin önemini vurgulayarak Montessori yaklaşımını geliştiren Mary Montessori, Ulusal Doğa Parkları sistemini kuran doğasever ve korumacısı John Muir, 2. Dünya Savaşı sonrası Fransa ekonomisini yeniden yapılandırırken Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu' nu kuran Jean Monnet gibi isimler tarihteki en önemli sosyal girişimciler olarak bilinmektedirler (<http://turkey.ashoka.org/node/1697>).

Sosyal Girişimciler ve Özellikleri

Araştırmacılar, sosyal girişimcilik olgusunun doğasında bulunan girişimcilik yapısını vurgulamak ve sosyal girişimciliği diğer girişimcilik

fenomenlerinden ayırt etmek için, sosyal girişimcilerin kişiliğine, sosyal girişimci davranış ve sürecine veya sosyal fırsatlara odaklanmışlardır. Bu yaklaşımı izleyen çalışmalarda sosyal girişimciler; özel liderlik yeteneği (Thompson, vd. 2000, s. 331), vizyonlarını gerçeğe dönüştürme tutkusu (Bornstein, 1998), güçlü bir etik yapı (Drayton, 2002, s. 123-124) ve toplumsal dönüşüm yaratma (Mair ve Marti, 2006, s. 41) gibi özel davranışlar ile karakterize edilmektedir (Mair ve Marti, 2006, s. 38).

Sosyal girişimciler, sosyal dönüşüm sağlayana kadar çalışmayı sürdürebilecek vizyon ve kararlılığa sahip, değişimin önünü açmak için girişimde bulunan, sorunları çözmek için fikir yaratan, çözüm yollarını çevresindekilerle paylaşıp onlarla birlikte de hareket eden, toplumu yeni adımlar atmaya ikna etmede ısrarcı olan kişiler olarak nitelendirilmektedir (Denizalp, 2009, s. 8, Betil, 2010, s. 24, Sarıkaya, 2010, s. 39). Sosyal girişimciler salt ekonomik terimler yerine önemli sosyal değerler açısından çerçevelenen projelere öncülük ettikleri için, takipçilerinin desteklerini ve bağlılıklarını sağlama yeteneği ve güvenilir olma gibi belirli liderlik özelliklerine de sahiptir (Mort vd., 2002, s. 79).

Kendini gerçekleştirme, mesleki bağımsızlık ve fırsat yaratma gibi ticari girişimcileri motive eden faktörler, sosyal girişimcileri de motive etmekle birlikte, sosyal girişimcileri motive eden başka faktörler de bulunmaktadır. Sosyal girişimcilere özgü olan bu faktörler, kişiye özel rehabilitasyon, bireysel sıkıntıya çözüm arama, kişisel problemlerin paylaşıldığı bir topluluğa bağlanma yükümlülüğü olarak ifade edilmektedir (Sharir ve Lerner, 2006, s. 16). Barendsen ve Gardner (2004, s. 45) yaptıkları bir çalışmada sosyal girişimcilerin hayat tecrübelerinin de sosyal girişimcileri motive eden bir faktör olarak ifade etmişlerdir. Sosyal girişimcilerin yaklaşık yarısının, geçmiş yaşamlarında zorluk çekmiş, çocukluk dönemlerinde travmatik ve derin bir şekilde hayatlarını değiştirecek bir tecrübe yaşamış, toplumsal eylemlere katılmış, topluma karşı duyarlılıkları daha fazla olan kişiler olduğunu belirtmişlerdir.

Plater-Zyberk (2005, s. 29) ise kişileri sosyal girişimciliğe iten dürtüleri incelediği çalışmasında sosyal girişimcileri; geçmiş yaşamlarında haksızlığa uğrayan ve diğer kişilerin bu tramvayı yaşamasını istemeyenler, olumlu tecrübeleri olanlar ve bu deneyimi ihtiyaç duyanlar ile paylaşmak isteyenler ve ayrıcalık sahibi oldukları için diğer insanlara yardım etmek gerektiğini hissedenler olarak sınıflandırmışlardır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Girişimci yaklaşımların sosyal problemlere yönelmelerinde girişimcilerin, hükümetlerin ve hayırseverlerin gerçekleştirdikleri çabaların çoğu beklentilerin altında kalmaktadır. Bu noktada, sosyal girişimciler yeni bir model geliştirerek sosyal misyon tutkusunu ile sosyal değer ve dönüşüm yaratmaktadır (Dees, 1998, s. 1). Sosyal değer yaratmak söz konusu olduğunda bir toplumu değiştirici unsurlar arasında kadınlar da yer almaktadır (Okandan ve Sönmez, 2012, s. 117). Dünyada ve ülkemizde giderek artan sosyal girişimcilerin önemli bir kısmının kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Kadınların özel sektör girişimciliğinden çok sosyal girişimci olma eğilimi gösterdikleri de bilinmektedir (Haugh, 2005, s. 3). İnsan hakları, çevre, eğitim, yoksulluğu azaltma, sağlık ve yardım gibi konulara odaklanan sosyal girişimcilik faaliyetlerinde kadın sosyal girişimcilerin hem kadınların problemlerine çözüm üretecekleri hem de hemcinslerine rol model olacakları düşünülmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı hemcinsleri olan kadınların durumunu iyileştirmek adına çalışmalar yapan kadın sosyal girişimcilerin profillerini incelemek ve bu profillerin literatürdeki sosyal girişimci profili ile benzerlik/farklılıklarını belirlemektir. Araştırmanın örneklemini Dünya'nın ilk ve en geniş sosyal girişimci ağı olan ve Dünya'daki sosyal girişimcilere yardım etmek amacıyla kurulan ASHOKA'ya üye sosyal girişimci kadınlar oluşturmaktadır.

Tarihte "sosyal girişimci" kavramını ilk kez kullanan Bill Drayton tarafından 1980 yılında Washington D.C.'de kurulan ASHOKA, sosyal girişimcileri destekleyen ve toplumda pozitif etki yaratan becerilerin yaygınlaşması için çalışan bir sivil toplum kuruluşudur (Dees, 2007, s.24). İlk sosyal girişimcileri 1981 yılında Hindistan'da seçen ASHOKA, dünyanın ilk ve en prestijli sosyal girişimci ağıdır. ASHOKA'nın beş kıtada 36'dan fazla ülkede ofisleri bulunmaktadır (<http://ashokaturkiye.org/tr/hakkimizda-2/>).

ASHOKA, sosyal girişimcileri, toplumun en acil toplumsal, kültürel ve çevresel sorunlarına yenilikçi çözümler sunan bireyler olarak tanımlamaktadır. Sosyal girişimciler önemli sorunları çözerek sistem düzeyinde dönüşüm sağlama yolunda ısrarcı davranmaktadırlar (<https://www.ashoka.org/en/focus/social-entrepreneurship>).

Araştırmada kullanılan veriler ASHOKA web sitesi başta olmak üzere, bu site ile ilişkili diğer internet kaynaklarından elde edilmiştir. Elde edilen verileri analiz etmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Web sitesinde ve ilgili diğer internet kaynaklarında yer alan metinlerden elde edilen veriler sosyal girişimcilerin demografik ve bireysel özellikleri, geçmiş yaşam deneyimleri, sahip oldukları kurum, ASHOKA üyelikleri ile başarı ve ödülleri açısından incelenmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Türkiye’de ASHOKA bünyesinde kadınların haklarını iyileştirmek için faaliyet gösteren 8 sosyal girişimci kadın tespit edilmiştir. Bu sayı, toplam üye sayısının %20’sini oluşturmaktadır.

Tablo 1: ASHOKA Türkiye Üye Sayıları

ASHOKA Türkiye Üyeler	N	%
Kadın	19	%47.5
Erkek	21	%52.5
TOPLAM	40	%100

Tablo 2: Sosyal Girişimci Kadınların Bireysel Özellikleri

Sosyal Girişimci Kadınlar	Doğum Yeri	Eğitimi	Mesleği
Şengül AKÇAR	İstanbul	Doktora	İnşaat Mühendisi, Genel Direktör
Nebahat AKKOÇ	Diyarbakır	Ön Lisans	Öğretmen
Halime GÜNER	İstanbul	Lisans	Sosyal Hizmet Uzmanı
Naşide BULUTTEKİN	Diyarbakır	Lise	Halk Eğitim Öğretmenliği
Senem GÜL	Kahramanmaraş	Ortaokul	Ev Hanımı
Selma DEMİRELLİ	Düzce	Lisans	Sanat Öğretmeni
Berna YAĞCI	Mardin	Lise	Ev Hanımı

Bedriye HÜLYA	İzmir	Lisans	Girişimci
---------------	-------	--------	-----------

Tablo 2’de sosyal girişimci kadınlar arasında doğum yerleri, eğitim düzeyleri ve meslekleri açısından farklılıklar olduğu görülmektedir. İncelenen kadın sosyal girişimcilerin yarısı Türkiye’nin doğu illerinde dünyaya gelmiştir. Örneklemin tamamı okur-yazardır ve 8 kadından 7’si lise ve üzeri eğitim almıştır. Sosyal girişimci kadınların yarısının öğretmenlik ve sosyal hizmet uzmanlığı gibi mesleklerle ilgili eğitim aldıkları görülmektedir.

İncelenen sosyal girişimci kadınların ortak özellikleri kararlılık, kolektif liderlik, farkındalık, sebatkarlık, sosyal sorumluluk, enerjik, yenilikçi, yaratıcılık, mücadeleci, bilinç, kendine güven, empati kurma olarak ifade edilebilir.

Tablo 3: Sosyal Girişimci Kadınların Geçmiş Yaşam Deneyimleri

Sosyal Girişimci Kadınlar	Geçmiş Yaşam Deneyimleri
Şengül AKÇAR	1980 Feminist Hareketinden etkilenmiş
Nebahat AKKOÇ	Kocasının öldürülmesi, tutuklanma, işkence görme ve cinsel istismar edilme
Halime GÜNER	Erken yaşlarda babası tarafından annesine uygulanan şiddet
Naşide BULUTTEKİN	1990’larda bölgede yaşanan terör olayları dolayısıyla zorunlu göç
Senem GÜL	Yoksulluk nedeniyle erken yaşta okulu bırakma ve kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenme
Selma DEMİRELLİ	Düzce’de yaşanan depremde ailesini kaybetme
Berna YAĞCI	Yaşadığı bölgedeki sorunlar
Bedriye HÜLYA	16 yaşında trafik kazası nedeniyle 3 yıl yatağa bağımlılık, kanseri yenme, boşanma, ABD’deki eğitimi sırasında spor merkezlerinden ilham alma

Tablo 3’de, kadınların durumlarını iyileştirmek adına çalışmalar gerçekleştiren bu sosyal girişimci kadınların, geçmiş yaşamlarında kendileri

veya aileleri ile ilgili farklı travmalar yaşadığı görülmektedir. Örneğin Selma Demirelli Düzce’de yaşanan depremde ailesini kaybetmiş, Halime Güner ise daha küçük yaşlarda babası tarafından annesine uygulanan şiddete maruz kalmıştır. Bu bağlamda, incelenen sosyal girişimci kadınların geçmiş yaşam tecrübelerinin literatürde anlatılanlarla paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 4: Sosyal Girişimci Kadınların Kurumları ve Amaçları

Sosyal Girişimci Kadınlar	Kurumlar	Kurumun Amacı
Şengül AKÇAR	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (1986)	Dar gelirli kadınların yaşam kalitesinin ve ekonomik durumlarının iyileştirmesine destek olunması ve yerel kalkınmada liderliklerin güçlendirilmesi
Nebahat AKKOÇ	Kadın Merkezi (KAMER) (1997)	Kadınların anne ve bir vatandaş olarak haklarına olan farkındalığının artırılması, kadınlara psikolojik, yasal ve eğitim konularında destek sağlanması
Halime GÜNER	Uçan Süpürge (1996)	Kadın gündeminin görünür kılınmasını sağlamak için kadın muhabirler yetiştirilmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı haberler üretilmesi, kadın haber ağının genişletilmesi, kadın yaşantılarına ve sorunlarına farkındalık yaratılması
Naşide BULUTTEKİN	Umut Işığı Kadın Kooperatifi (2004)	Annelerin eğitim sürecine dahil edilmesi, kadınların toplumsal yaşama aktif katılımının sağlanması, okul öncesi eğitim modelinin mahallede yaşayan “mahalle anneleri” aracılığı ile uygulanması ve çocukların sokağa ve suça itilmesinin engellenmesi
Senem GÜL	İlk Adım Kadın Kooperatifi (2001)	Yoksul bölgelerde şiddete maruz kalmış kadınların hayatlarının iyileştirilmesi, kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımlarının sağlanması, vatandaşlık haklarına ilişkin farkındalık kazandırılması
Selma DEMİRELLİ	Nilüfer Kadın Kooperatifi (2002)	Depremzede kadınların bir araya getirilerek ekonomik ve barınmayla ilgili sorunlarına çözüm üretilmesi, kadınların iş kurmalarına olanak sağlanması, okul

		öncesi eğitime destek olunması
Berna YAĞCI	İpek Yolu Kadın Kooperatifi (2003)	Yaşanan bölgedeki kadınlara destek olunması, kadınlara temel ve mesleki eğitim verilmesi, kadınların gelir getirici faaliyetlere yönlendirilmesi ve ekonomik bağımsızlık kazanmalarının sağlanması
Bedriye HÜLYA	B-Fit (2006)	Kadınlara spor yapma olanağı ve bedenlerini tanıma fırsatı sağlanması, kadınların kendi işlerini kurup işletmelerini sağlayarak gelir kazandırılması

Tablo 4’de, sosyal girişimci kadınların sahip oldukları ve halen faaliyet gösteren kurumların 1986-2006 yılları arasında kuruldukları görülmektedir. Bu kurumların amaçları; dar gelirli kadınların yaşam kalitesinin ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi, kadınların farkındalığının artırılması, kadınlara psikolojik, yasal ve eğitim konularında destek sağlanması, kadınların toplumsal yaşama aktif katılımlarının sağlanması ve kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmalarının sağlanması şeklinde sıralanabilir. Kadın sosyal girişimcilerin sahip oldukları kurumlar ortak amaçlar etrafında toplanmaktadır. Örneğin Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, İlk Adım Kadın Kooperatifi, Nilüfer Kadın Kooperatifi ve İpek Yolu Kadın Kooperatifinin kadınların yaşam kalitesinin ve ekonomik durumlarının iyileştirmesine destek olunması, kadınların iş kurmalarına olanak sağlanması yönünde faaliyetleri bulunmaktadır.

Tablo 5: Sosyal Girişimci Kadınların Kurumlarını Ortaya Çıkaran Koşullar

Sosyal Girişimci Kadınlar	Kurumlar	Kurumu Ortaya Çıkaran Koşullar
Şengül AKÇAR	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (1986)	1980 Askeri Darbesinin sivil toplum faaliyetlerini engellemesi, kırsal alandan metropol merkezlere göç, yoksulluk, kadınların ötekileştirilmesi, ve 2.sınıf olarak görülmesi, eğitim imkansızlığı
Nebahat AKKOÇ	Kadın Merkezi (KAMER) (1997)	Güneydoğu’da yaşanan terörün bölge ekonomisini bozması, bölgede yaşayan insanlara zarar vermesi, sıkı dini ve kültürel inançların kadınları olumsuz etkilemesi, aile içi şiddet, tecavüz ve katledilme

Halime GÜNER	Uçan Süpürge (1996)	Türkiye’de kadınlara yapılan ayrımcılık, şiddet, fiziksel ve cinsel taciz vakalarının medyada çok az yer alması veya almaması, kadınların okuryazarlık oranının %30’larda olması
Naşide BULUTTEKİN	Umut Işığ Kadın Kooperatifi (2004)	Güneydoğu’da yaşanan terör olaylarının bölge ekonomisini bozması, kırsal alandan kentlere göç, yoksulluk, kadınların eğitimsizliği, genç nüfus patlaması, bölge çocuklarının suç oranlarının artması
Senem GÜL	İlk Adım Kadın Kooperatifi (2001)	Kırsaldan İstanbul’a göç eden farklı etnik kökenlerden gelen insanların ekonomik ve sosyal hayata ayak uyduramaması, kadınların eğitimsizliği, şiddete maruz kalmaları, toplumdaki izole edilmeleri
Selma DEMİRELLİ	Nilüfer Kadın Kooperatifi (2002)	1980 darbesi nedeniyle yurttaş sektörünün gelişimindeki yavaşlık, STK’ların yasaklanması, deprem nedeniyle evsiz kalan kadınlar, kadınların mülkiyet sahipliği, okur yazar oranı, iş gücüne katılımı, siyasi temsil konularındaki cinsiyet eşitsizlikleri
Berna YAĞCI	İpek Yolu Kadın Kooperatifi (2003)	Yaşadığı bölgedeki ataerkil ve muhafazakar aile yapısı nedeniyle kadınların eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamaması, yoksulluk, terör olayları
Bedriye HÜLYA	B-Fit (2006)	Spor ve girişimciliğin Türkiye’de sadece erkeklere özgü olma algısı, kadınların fiziksel aktivitelere ve iş gücüne katılım oranlarının düşük olması

Tablo 5’de, sosyal girişimci kadınların sahip olduğu kurumları ortaya çıkaran koşullarda da benzerlikler görülmektedir. Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı ve Umut Işığ Kadın Kooperatifinin yoksulluk ve suçun önlenmesine odaklandığı görülmektedir. Kadınların kurumlarını buldukları bölgede yaşadıkları sorunları giderme motivasyonu ile şekillendirdikleri de söylenebilir. Örneğin Kadın Merkezi ve Umut Işığ Kadın Kooperatifi bölgelerinde yaşanan terör olaylarının olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlarken, İpek Yolu Kadın Kooperatifi bölgedeki ataerkil yapının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Kadınların

eğitim sorunu yaşaması, şiddet, taciz ve ayrımcılığa maruz kalması, iş gücüne katılamaması, yoksulluk, kırsaldan kente göç ve terör gibi olayların bu kurumların ortaya çıkmasına neden olan ortak koşullar oldukları ifade edilebilir. Kadın sosyal girişimcilerin kadınlara yapılan ayrımcılığı ve şiddeti engellemeyi, kadınlara eğitim imkanı sağlamayı, kadınların iş gücüne katılımı ve siyasi temsil konularındaki eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı hedefledikleri görülmektedir.

Tablo 6: Sosyal Girişimci Kadınların ASHOKA Üyeliği ve Ödülleri

Sosyal Girişimci Kadınlar	ASHOKA'ya Üye Seçilme Yılı	Ödül
Şengül AKÇAR	2000	2017 Geleceğe İz Bırakanlar Ödülü
Nebahat AKKOÇ	2000	2015 Anne Klein Ödülü 2008 Yılı Sosyal Girişimcisi 2007 Sosyal Demokrasi Vakfı İnsan Hakları Ödülü Time Dergisi "Modern Çağın Kahramanları" listesinde yer alma
Halime GÜNER	2006	5.Sale Uluslararası Kadın Filmler Festivali Onur Ödülü (Kurum adına) Kamu Sektörü ve İşçi Sendikaları tarafından verilen "Kamu Hizmeti Ödülleri"
Naşide BULUTTEKİN	2006	---
Senem GÜL	2006	---
Selma DEMİRELLİ	2007	2013 Yılı Sosyal Sorumluluk Projesi (Kurum adına) İtalyan Kızılhaç Gümüş Madalyası
Berna YAĞCI	2007	---
Bedriye HÜLYA	2012	2014 Sosyal Girişimci Ödülü ABD Eski Başkan Yardımcısı tarafından "Örnek Girişimci Kadın"

Tablo 6'da, ASHOKA'ya üye seçilmeden önce de kadınların haklarını iyileştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunan bu sosyal girişimci kadınların ASHOKA'ya katıldıkları yılların,2000-2012 arasında değiştiği görülmektedir.

Ayrıca bu sosyal girişimci kadınların çoğu yaptıkları işler dolayısıyla ödül almışlardır. Örneğin Şengül Akçar 2017'de Geleceğe İz Bırakan Kadınlar Ödülü'ne, Nebahat Akkoç 2015'de Anne-Klein Ödülü, 2008 Sosyal Girişimci Ödülü'ne, Bedriye Hülya ise 2014'de Sosyal Girişimci Ödülü'ne layık görülmüşlerdir.

Sonuç

Toplumsal dönüşüm sağlama açısından önemli bir potansiyele sahip olan sosyal girişimcilerin özelliklerinin belirlenmesi önemlidir. Bu motivasyondan hareketle çalışmada sosyal girişimcilik olgusu kadın girişimci açısından ele alınarak kadın sosyal girişimcilerin profilleri incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan kadın sosyal girişimcilerin profilleri değerlendirildiğinde, doğum yeri, eğitim ve meslek gibi alanlarda sınıflandırmanın zor olduğu görülmektedir.

Araştırmada incelenen kadın sosyal girişimci literatürde belirtilen ortak sosyal girişimcilik özelliklerine sahiptir. Ancak geçmişlerinde benzer olumsuzluklar ve travmalar yaşamış olsalar da, kadın sosyal girişimcilerin kariyer aşamalarının aynı olmadığı görülmektedir. Bunun yanında örneklemini oluşturan kadın sosyal girişimcilerin yaşamları boyunca literatürde de vurgulandığı gibi, benzer olumsuz kişisel deneyimler yaşadıkları söylenebilir. Sosyal girişimci kadınların sahip oldukları kurumların 1986-2006 yılları arasında kuruldukları ve çoğunlukla kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmalarının sağlanması ve farkındalıklarının artırılması, kadınlara psikolojik, yasal ve eğitim konularında destek sağlanmasını amaçladıkları görülmektedir. Sosyal girişimci kadınların sahip olduğu kurumları ortaya çıkaran koşullarda da benzerdir. Kadınların eğitim sorunu yaşaması, şiddet, taciz ve ayrımcılığa maruz kalması, iş gücüne katılamaması, yoksulluk, kırsaldan kente göç ve terör gibi olaylar bu kurumların ortaya çıkmasına neden olan ortak koşullardır. Bu doğrultuda araştırmadaki kadın sosyal girişimcilerin daha çok hemcinslerine yönelik olarak faaliyetlerini şekillendirdikleri görülmektedir. Kurumların kuruluş amaçları ve kurumları ortaya çıkaran koşulların ise genel olarak literatüre paralellik gösterdiği söylenebilir.

Türkiye'de sosyal girişimcilik faaliyetleri artmasına rağmen, bölgesel farklılıklar ve bu farklılıkların kadınlar üzerinde yarattığı sorunlar devam etmektedir. Cinsiyet eşitsizliği, toplumsal baskılar, şiddet ve ayrımcılık yaşama, eğitim imkânlarına ulaşmada ve iş bulmada yaşanan sorunlara

karşı farkındalık yaratmak ve fayda sağlamak için Türkiye’de daha fazla kadın sosyal girişimciye ihtiyaç bulunmaktadır.

Araştırma kısıtlı bir örneklem üzerinde yapıldığı için elde edilen bilgiler sadece örneklem ile sınırlıdır. Kadın sosyal girişimcilerin profillerini ve özellikle de yaşadıkları kişisel deneyimleri belirlemeye yönelik daha kapsamlı çalışmalar yapılarak, farklı sonuçlar elde edilebilir. Bu doğrultuda alanda yapılacak farklı örneklem ve bakış açılarına sahip çalışmalar potansiyel kadın sosyal girişimci adaylarına yol göstererek fayda sağlayacaktır. Ayrıca yapılacak çalışmaların ülkemizde sosyal girişimcilik ile ilgili öncelikli alanlar için farklı politikalar geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Betil, İ. (2010). Sivil toplum, sosyal sermaye, sosyal girişimcilik, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5 (1), 21-25.
- Bornstein, D. (1998). Changingtheworld on a shoestring, *AtlanticMonthly*, 281 (1): 34-39. (16.07.2017).
- Dees, G.J. (1998). The meaning of socialentrepreneurship , *Entrepreneurship in Residence Kauffman Center for Entrepreneurial Leadershi pEwingMarionKauffman Foundation andMiriamand Peter HaasCentennialProfessor in Public Service Graduate School of Business StanfordUniversity*, 1-6.
- Dees, G.J. (2007). Taking social entrepreneurship seriously, *Transaction Social Science and Modern Society*, 44 (3), 24-31.
- Denizalp, H. (2009). *Toplumsal dönüşüm için sosyal girişimcilik rehberi*, (2.Baskı). Ankara: Fersa Matbaacılık.
- Drayton, W. (2002). The citizen sector: becoming as entrepreneurial and competitive as business, *California Management Review*, 44 (3), 120-132.
- Haugh H. (2005). A research agenda for social entrepreneurship, *Social Enterprise Journal*, 1(1), 1-12.
- Johnson, S. (2002). Social entrepreneurship literature review. *Paper produced for the Canadian Centre for Social Entrepreneurship*.
- <http://bianet.org/bianet/kadin/160655-2015-anne-klein-kadin-odulu-nebahat-akkoc-a> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/105150-yilin-sosyal-girisimcisio-dulu-iki-kadina> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).

- <http://turkey.ashoka.org/fark-yaratan-sosyal-giri%C5%9Fimlerekad%C4%B1nlar%C4%B1-g%C3%BC%C3%A7lendiriyor-1> , (1 Erişim Tarihi: 0/07/2017).
- <http://www.birgun.net/haber-detay/ucan-supurge-uluslararası-kadınfilmleri-festivali-20-nci-yilinda-158896.html>, (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <http://www.dw.com/tr/u%C3%A7an-s%C3%BCp%C3%BCrge-kad%C4%B1nlar-dayan%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1k%C3%A7a-g%C3%BC%C3%A7l%C3%BC/a-38914883>, (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- http://www.farkyaratanlar.org/site/tr/fark_yaratanlar/55/Sen-em-G%C3%BCI.html , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- http://www.farkyaratanlar.org/site/tr/fark_yaratanlar/9/Na%C5%9Fide-Buluttekin.html , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <http://www.farukbildirici.com/index.php?Did=287> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <http://www.hurriyet.com.tr/felc-oldu-kanser-oldu-ama-en-sonunda-28391653> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <http://www.radikal.com.tr/hayat/mahalleden-dunyaya-867080/> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017)
- <http://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-degisim/sengul-akcar> , (Erişim Tarihi: 10/07/2016).
- <http://turkey.ashoka.org/node/1697> , (Erişim Tarihi: 30.12.2013).
- <http://www.ucansupurge.org/yazdir?F679E9D981DD444FB40098EFCEA7EFB5>, (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <https://medium.com/@AshokaTurkiye/kad%C4%B1nlar%C4%B1n-g%C3%BCc%C3%BCne-g%C3%BC%C3%A7-katan-ashokal%C4%B1-sosyal-giri%C5%9Fimciler-1354ad7fd3d8> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <https://www.ashoka.org/en/fellow/bedriye-hulya> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <https://www.ashoka.org/en/fellow/berna-yagci> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <https://www.ashoka.org/en/fellow/halime-g%C3%BCner> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <https://www.ashoka.org/en/fellow/nebahat-akkoc> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).
- <https://www.ashoka.org/en/fellow/selma-demirelli> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017)

<https://www.ashoka.org/en/fellow/senem-gul> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).

<https://www.ashoka.org/en/fellow/seng%C3%BCI-akcar>, (Erişim Tarihi: 10/07/2017).

<http://ashokaturkiye.org/tr/hakkimizda-2/>, (Erişim Tarihi: 10.07.2017)

<https://www.ashoka.org/en/focus/social-entrepreneurship> (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

<https://www.haberler.com/duzce-de-2-geleneksel-yilin-enleri-odul-toreni-4262759-haberi/> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).

<https://www.istekadinlar.com/kadin-akademisi/sabancida-son-dersi-nebahat-akkoc-verecek-h648.html> , (Erişim Tarihi: 10/07/2017).

Koe Hwee Nga J. & Shamuganathan G.(2010). The influence of personality traits and demographic factors on social entrepreneurship start up intentions, *Journal of Business Ethics*, 95, 259-282.

Mair, J. & Marti, I. (2006). Social entrepreneurship research: a source of explanation, prediction and delight, *Journal of World Business*, 41, 36-44.

Marshall, R.S. (2010). Conceptualizing the international for-profit social entrepreneur, *Journal of Business Ethics*, 98,183-198.

McLean, A. (2012). What makes a social entrepreneur? An introductory article. *Clores Social Leadership Programme African Prisons Project*.

<http://www.cloresocialleadership.org.uk/userfiles/documents/Research%20reports/2010/Research,%20Alex%20McLean,%20FINAL.pdf> Erişim Tarihi: 10.07.2017).

Mort S.G., Weerawardena J. & Carnegie K. (2002). Social entrepreneurship: towards conceptualisation, *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 8(1), 76-88.

Okandan, G.D. ve Sönmez, O. (2012). Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV). *Büyüyen kapsayıcı piyasalar Türkiye’de sosyal girişimcilik vakaları*, ss.117-148, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Plater-Zyberk, H. (2005), Working from the heart: an exploration of what propels 12 quality social entrepreneurs, www.unltd.org.uk/download/HPZ_UnLtd_Report_circulated.pdf , (10/07/2017).

Prabhu, G.N. (1999). Social entrepreneurship leadership, *Career Development International*, 4(3), 140-145.

Sarıkaya, M. (2010). Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlerde Sosyal Girişimcilik.(Ed.S.Besler), *Sosyal girişimcilik*(ss.31-52). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Seelos, C. &Mair, J. (2005). Social entrepreneurship: creating new business models to servet the poor, *Business Horizons*, 48, 241-246.

Sharir, M. &Lerner, M. (2006). Gauging the success of social ventures initiated by individual socail entrepreneurs, *Journal of World Business*, 41, 6-20.

Sobhani, A. ve Gasnier, A. (2012). Sosyal Girişimcilikten Kapsayıcı Piyasalara. *Büyüyen kapsayıcı piyasalar Türkiye’de sosyal girişimcilik vakaları*, ss.1-7, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Thompson, J., Alvy, G. &Less, A. (2000). Social entrepreneurship- a newlook at the people and the potential, *Management Decision*, 38 (5), 328-338.

Weerawardena J. & Mort S.G. (2006). Investigating socialentreprenurship: A multidimensional model, *Journal of World Business*, 41, 21-35.

Yunus, M. ve Weber, K. (2010). *Sosyal işletme kurmak*, (A.N.İmre Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.

Zahra, S.A., Eric,G. Neubaum, D.O. &Shulman, J.M. (2009). A typology of social entrepreneurs: Motives, search processes and ethical challanges, *Journal Of Business Venturing*, 24, 519-532.

Global Sokağın Mikro Girişimleri ve Parafiskal Yaklaşım¹
Parafiscal Approach of Micro Enterprise of Global Street

Osman SİRKECİ²

Extendend Abstract

Introduction

Street economy; offering goods or services on the street. It includes trade, art isanal small services, or various artistic and mental performances, with or without a closed and fixed space, with or without a bench and a vehicle, sitting, standing or walking on the streets or by staying fixed in a place on the street. In the literature, economic activities employing less than 10 workers are referred to as micro-enterprises. Our global streets provide employment for half of the global employment of four billion people. Our streets and side walks are the world's largest businesses. This study includes all social, cultural and vital activities offered on the streets. The street economy will be examined globally and locally dimension with parafiscal approach.

Methods

Where it has reached gigantic proportions of the subject, it will be with many limitations that should be considered. This study is semi-experimental. Street economy and street activities are examined without any sectoral restrictions. This is a multi disciplinary analysis study. In particular, the issue is examined in terms of financial roles and incentives. In this research, street economy is considered together with all its components and fields of activity. Online survey results were used in the study. The questionnaire was directed to three target groups. Three-point likert scale was used in the questionnaire.

¹ Bu çalışma 21-23 Eylül 2017 tarihlerinde düzenlenen "International Applied Social Sciences Congress" de sunulan bildiri çalışmasından türetilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksek Okulu, Havacılık Yönetimi Bölümü, Guest Research Professor at Faculty of Economics, Management and Accountancy, University of Malta osmansirkeci@gmail.com

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 29/11/2017- Kabul Tarihi: 13/12/2017

Findings

The globalization has been under the influence of even the most remote streets in a short time. The role and importance of this socio-economic and political reality in the shadow of the street, which is called the street economy, has begun to gain more weight everyday. 15 years ago the experts of the sector like Neue Wirth and Armin Singh had estimated the number of the street vendors approximately at 500 million around the world. At last years, the street economy has begun to take a very important place in agenda of India, USA, Malta and the other country. At the same time, the increased roles and importance of the street economy with global dimensions has begun to take place on the agenda of several international organizations like ILO, World Bank, OECD etc.

At the first this intense interest in the street economy enabled more realistic to estimate the number of street vendors as 2 billion people, independent as registered or unregistered. According to forecasts for the future, the number of people working as informal and street vendors in the next 10 years will be 4 billion people. In the future, the street economy should create 2 billion new jobs. These estimates show the importance of it.

Conclusion

These assumptions and estimates also apply to Turkey. This issue has been of great importance for Turkey as well. Fiscal and para-fiscal policies and measures should be determined according to these facts. Making beyond the boundaries of the law and generally accepted ethical rules, when these cases were examined in the light of data and forecasts, it is clear that amazing and made a huge global reality faced. The survey results and face to face interviews show that the negative perception of the street economy is superficial. Street economy and all its actors, services and products are an indispensable part of modern society. Street economy is completing and filling up shortfalls in the free market.

Keywords: Para-fiscal, micro-entrepreneurship, street economy, street vendor, financial incentive

JEL Kodu: H21, H23, H24, H26, H71

Öz

Küresel ve lokal mal ve hizmet üretimi globalleşmeyle birlikte yeniden biçimlenerek küresel-yerelleşmeye başladı. Emek üretkenliği ve tüketim ihtiyaçları küresel iletişim ve dağıtım ağlarıyla sınır ötesi boyutlara

ulaşırken lokal gibi görünen tüm ekonomik faaliyetler küresel gelişmelerin kapsama alanına girmiş bulunmaktadır. Sokakta mal veya hizmet sunumu sokak ekonomisinin temelidir. Geniş anlamıyla ise sokak ekonomisi yürütülen ticari faaliyetleri, zanaatkârlıkları, esnafılığı, sanatsal veya zihinsel performansları, küçük ölçekli, basit üretim ve hizmetleri sokaklarda, kaldırımlarda, açık alanlarda veya meydanlarda sabit ve kapalı bir yapısal mekâna bağımlı olmaksızın elden, sabit veya mobil bir tabla veya bir tezgâhta, motorlu veya motorsuz bir araçla veya araçsız bir yerde sabit durarak veya dolaşarak icra etmeyi kapsar. Literatürde ve resmi yönetmeliklerde 10'dan az işçi çalıştıran ekonomik faaliyetler, mikro işletmeler olarak anılmaktadır. Global sokaklarımız, önu büyümeye açık iki milyarlık istihdam potansiyeliyle dört milyarlık toplam küresel istihdamın yarısı kadar bir istihdam sağlamaktadır(Souffrant, 2015). Sokaklarımız ve kaldırımlarımız dünyanın en büyük işyerleri konumuna gelmiş bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, sokaklarda sunulan tüm sosyal, kültürel ve yaşamsal faaliyetler ele alınmaktadır. Bu çalışmada sokak ekonomisi parafiskal yaklaşımla küresel ölçekte ve lokal olarak incelenmektedir.

15 yıl önce sokak satıcıları alanın uzmanları araştırmacılar tarafından 500 milyon kişi olarak tahmin edilmekteydi. Ancak son yıllarda R. Neuwirth ve Arbind Singh gibi sektör uzmanları, sokak satıcılarının sayısının yaklaşık olarak 1,8 - 2 milyar kişiye ulaşmış olduğunu tahmin etmektedirler(Neuwirth, 2012). Son yıllarda, sokak ekonomisi Hindistan, ABD, Malta ve diğer ülkelerin gündeminde çok önemli bir yer tutmaya başladı. Aynı zamanda, sokak ekonomisinin küresel boyutlarla artan rolü ve önemi, ILO, Dünya Bankası, OECD gibi birçok uluslararası organizasyonun gündeminde yer almaya başladı(Singh, 2016).

Çalışma ve araştırmalar sürecinde literatür taraması ile birlikte Üçlü Likert Ölçeği ile anket verileri değerlendirilip uzman görüşleri ve saha çalışanlarının ifadeleri dikkate alınarak sonuç ve öneriler oluşturulmaktadır. Anket sonuçları ve yüz yüze görüşmeler, sokak ekonomisinin olumsuz algılanışının yüzeysel olduğunu göstermektedir. Sokak ekonomisi ve tüm aktörleri, hizmetleri ve ürünleri modern toplumun vazgeçilmez bir parçasıdır. Sokak ekonomisi ile piyasanın boşlukları doldurulmakta ve serbest pazardaki eksiklikleri gidermektedir.

Anahtar kelimeler: Parafiskal, mikro girişim, sokak ekonomisi, sokak satıcısı, finansal teşvik

Giriş

Küreselleşmenin dünya genelindeki kırsal alanları da köysel şehirlere dönüştürmeye başlamasıyla birlikte sosyo ekopolitiğin temel alanlarından bir olan üretici güçlerin konumlanışında da çeşitli değişimler kaçınılmazdı. Küresel ve yerel mal ve hizmet üretimi globalleşmeyle birlikte yeniden biçimlenerek küyerelleşmeye başladı. Emek üretkenliği ve tüketim ihtiyaçları küresel iletişim ve dağıtım ağlarıyla sınır ötesi boyutlara ulaşırken yerel gibi görünen tüm ekonomik faaliyetler küresel gelişmelerin kapsama alanına girmek zorunda kalıyordu. Bu değişim ve dönüşüm süreçlerinde maliye bilimi ve yaklaşımları da fiskal ve para fiskal vizyonunu genişletti.

Bu çalışmada mikro girişimler, bu kümenin vergisel algılanışı ve özellikle yasal olarak bu kümenin içinde tanımlanmış olmakla birlikte kendine özgün farklılıkları olan sokak girişimlerine, seyyar satıcılara, işportacılara, falcılara, sokak performanslarına ve diğer benzer iş kümelerine dikkat çekilmektedir. Simitçiler, pazarcılar vb. olarak görülen bu kümenin belirgin farklılıkları ve özgünlükleri ile yeniden tanımlanmasının önemi ve gereği ele alınmaktadır. Vergisel ve vergi dışı finansal araçlar bakımından küresel gerçekle uyumlu olmayan akademik ve pratik yaklaşımların daha gerçekçi veriler ve bilgilerle etkin ve efektifliğe kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bunun yanında söz konusu kümeye dair gerçeğe yakınlığı dahi şüpheli olan varsayımlarla oluşan dışlayıcı, reddedici söylemleri, peşin kanaatleri temel alan hükümler ve belirlemelere eleştirel bir yaklaşım sunulmaktadır. Bu reddedici, yok sayıcı, dışlayıcı ve yabancılaştırıcı yaklaşımlar yerine ülkesel ve küresel gerçeklere dayanan görece somut verilere ve rasyonel tahminlere dayanan doğruya en yakın tablonun oluşturulması amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamında sadece kendi adına çalışan ve yanında ücretli veya ücretsiz aile çalışanı konumunda bir kişilik ek istihdam yaratan mal veya hizmet üretimi süreçlerinde aktif yer alan ekonomik birimler ele alınmaktadır. Maliye politikaları ile birlikte birçok alanda multi disiplinler domino etkisine sahip, akademik ve uygulamada bulunan parafiskal yaklaşımlar ile küresel realite arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın yöntemi, tümevarım yaklaşımı ile birlikte kuramsal ve deneysel kuantum kimya araştırmaları metodolojisinde "Semi empirical Method" olarak tanımlanan yarı deneysel yaklaşımın sosyal bilimlerde uyarlanmasıdır.

Çeşitli ülke örnekleri ile birlikte seyyar satıcılar, işportacılar olarak tanımlanan kümenin aktüel durumu, sorunları, iyi uygulama örneklerinden

yararlanılarak oluşturulacak çözüm önerileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu modelde ölçülebilir veri olarak küresel boyutları ile iki milyar kişiyi kapsayan ve yirmi trilyon dolarlık ticari hacmine sahip olan bu kümenin kuramsal tanımlanması ve bu tanıma uyguna fiskal ve parafiskal yaklaşımların belirlenmesine katkı sunulması amaçlanmaktadır(Launch, 2014).

Mikro Girişimlere Yeni Yaklaşım

Mikro girişimler 1980'li yıllarla birlikte gündeme yerleşen "orta direk", "middle class", "mittel stands" kavramıyla birlikte bu sosyoekonomik ve sosyo politik kümenin içinde ve yanında yer alan "Orta direğe" benzerlikleri ile birlikte önemli özgün farklılıkları da olan bir küme olarak fark edilmeye başlandı. Orta direk yaklaşımlarının özellikle fiskal politikalar ve uygulamalar bakımından dikkate değer dönüşümlerin gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahip olduğu görüldü (Aytaç & İlhan, 2008). Ancak ortada bulunan kümenin homojen bir yapıdan ziyade farklı alt kümeleri de içinde barındırdığı 2000'li yıllarla birlikte gündemdeki yerini almaya başladı. Ve bağımlı çalışan işçi ve memurların yanında orta direklerle birlikte duran ancak özgün sorunları ve talepleri olan Mikro Girişimler ekonomiden, sosyolojiye ve maliyeye kadar gündemin önemli bir belirleyeni haline geldi (Sirkeci, 2013).

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sınıflandırılması ilgili yönetmeliğin değişik 5. maddesinin a) bendine göre mikro işletmeler; "on kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri bir milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler" olarak tanımlanmıştır. Aynı maddenin b) bendinde ise küçük işletme; "elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri sekiz milyon Türk Lirasını aşmayan işletme" olarak tanımlanmıştır(T.C. Resmi Gazete, 2005).

Günümüzde yaşanan, sanayi toplumundan, bilgi toplumuna geçiş sürecinde, ekonomik birimler de bu yeni yapıya uygun bir "yeniden yapılanma" içine girmişlerdir. Bu süreç de, üretim ve çalışma hayatında yeni teknolojilerin etkisiyle işletme ölçeğinin küçüldüğü görülmektedir(Özsağır, 2002).

Bu anlamda, sanayi toplumunda verimliliği ve karlılığı arttırmak için, ölçek büyütülürken, bilgi toplumunda aynı amacı gerçekleştirmek için ölçeği küçültmek ihtiyacı duyulmaktadır(Balci, 1996, s. 92).

Futurist yazarlarca yapılan tahminlere göre, küçük ve orta boy işletmeler bilgi toplumunun ekonomik birimleridir. Peter Drucker'a göre, iş dünyasında büyüklük avantaj olmaktan çıkmıştır. Avantaj daha yalın ve orta büyüklükte, istihbarat ve bilgiye dayanan işletmelere geçmiştir. Yarının işletmelerinin büyük çoğunluğu, büyük işletmeler değil, küçük ve orta boy işletmeler olacaktır (Johnson, 1996, s. 18).

Başta Avrupa Birliği olmak üzere birçok ülkede işletme ölçekleri yasalarla tanımlandı. Bu tanımların içinde mikro işletmeler temel ve genel ayrıntılarıyla sınıflandırıldı (EU European Commission, 2005). Bu tanımlamaları diğer alanlarla birlikte fiskal ve parafiskal yasal düzenlemeler takip etti (T.C. Resmi Gazete, 2005). Ancak özellikle mikro girişimler olarak tanımlanan kümenin farklı uluslararası kuruluşlarda, ülkelerde veya çeşitli kurumlarda tekrar kendi içindeki alt kümeler şeklinde ele alınmaya başlandığı görüldü. Tüm bu süreçlerde ele alınan aktif iktisadi küme orta direğin en geniş bileşeni mikro işletmeler, mikro girişimciler oluyordu.

En önemli kriterlerden biri olan istihdam kriterine göre dokuz ve daha az istihdam sağlayan işletme mikro işletme sayılıyordu. Fakat bu kümede de ana gövdeyi oluşturan iki temel alt küme fark edildi. Birincisi kendisinden başka hiç kimseye istihdam sağlamayan girişimlerdi. İkinci büyük kümede ise ücretli veya ücretsiz aile çalışanı olarak kendisi ile birlikte bir başkasına daha iş olanağı sunan iki kişilik işletme tipi sınıflandırmalarda yerini aldı. Bu alt kümelere ayırıştırarak tanımlama ve değerlendirme süreci 3-5 kişilik istihdam yaratan ve 5-9 arası istihdam sağlayan ekonomik birimler olarak sınıflandırmalar şeklinde tamamlanmış oldu.

Küçük Esnaf - Mikro İşletme

4857 sayılı iş kanununun 4. maddesinde(TC. Resmî Gazete, 2003, s. 3) iş kanunundan istisna alanlar sayılmaktadır. 4. maddenin (1) bendinde 507 sayılı esnaf ve sanatkârlar kanununun 2. maddesine uygun şekilde 3 kişinin çalıştığı yerlerde de işbu kanunun uygulanamayacağı belirtilmektedir(TC. Resmî Gazete, 1991).

Av. Engin Özoğul'un yorumuna göre İş Kanunu'nun 4. Maddesinin (1) bendinin uygulanması için gerekli ilk koşul iş yerinin bir esnaf ya da sanatkâra ait olması gerekiyor(Özoğul, 2007). 507 sayılı kanun 2. maddesine göre ise esnaf, ister gezici ister sabit bulunsun, iktisadi sermayesi ile birlikte bedensel çalışmasına dayanan, geliri tacir niteliğini kazanmasını gerektirmeyecek miktarla sınırlı olan ve bu bakımdan ticaret ve sanayi odasına kaydedilmemiş bulunan kimse, aynı niteliğe (Sermaye unsuru olsun, olmasın) sahip olmakla beraber, ayrıca çalıştığı sanat, meslek ve

hizmet kolunda bilgi, görgü ve ihtisasını değerlendiren hizmet, meslek ve sanat sahipleriyle bunların yanlarında çalışanlar ve geçimini sınırlı olarak kamyonculuk, otomobilcilik ve şoförlükle temin eden kimseler olarak tanımlanıyor. Aynı zamanda bu durumda işletmenin sahibi olan esnaf ya da sanatkâr, işçi değil işveren olarak konumlanıyor(TC. Resmî Gazete, 1991).

İş Kanunundaki istisnalarda ikinci koşul ise çalışan işçi sayısının üçü geçmemesidir. Bir esnaf, mikro işletme veya çok küçük ölçekli imalat iş yerleri esnaf ve sanatkâr ile birlikte 3 veya daha az işçi çalıştırdıkları takdirde İş Kanununda sayılan istisna hükümlerine tabi olmaktadır. Çalışan ücretli sayısının dört ya da daha fazla olması halinde iş yeri İş Kanunu hükümlerine tabi olacaktır(TC. Resmî Gazete, 2003).

İş yeri ölçeği ve ilgili kanun hükümlerinin uygulanıp uygulanmaması bakımından "üç kişi" kavramına işverenin de dâhil olduğunu savunan görüşler vardır. Yargıtay da bu görüştedir(Özoğul, 2007). Bu yaklaşıma göre ise çalışan sayısı kriterleri ne göre, işletmenin büyüklüğü işletme sahibi ve yanında çalıştırdığı en fazla iki kişi ile sınırlandırılarak tanımlanıyor. Böylece çalışma ilişkilerini düzenleyen iş kanunu ve muğlaklık gösteren maddelerinin yorumlarında KOBİ'lerin en geniş tabanını oluşturan mikro işletmeler tekrardan sınıflandırılıyor. Kanun ve yönetmeliklerde kesin ve net çizgilerle sınırları belirlenen kriterlere göre çok küçük ölçekli veya mikro ölçekli işletmeler olarak sınıflandırılan sayıca en büyük kümeyi oluşturan işletmelerin ilgili diğer kanunların yürütülmesinde de özgün kriterlerle yeniden alt kümeler şeklinde tasnif edildiği görülmektedir.

Bu yaklaşımın çarpıcı bir örneğine Yargıtay kararlarında rastlanmaktadır. Yargıtay tarafından bozulan bir davada "davalıya ait taksii iş yerinde davacı dışında Orhan ve Mustafa'nın da şoför olarak çalışıyor olması ticari taksii iş yerinde davalı dışında 3 kişi daha çalıştığını göstermektedir" gerekçesiyle taraflar arasında 1475 sayılı İş Kanununun 511-5 maddesi hükmünün uygulanamayacağına hükmediliyor. Yargıtay'ın bu yorumu ile davalı işyeri 3 çalışan ve işletme sahibi ile birlikte 4 çalışanlı bir işletme olarak 1475 sayılı İş Mahkemeleri kapsamında değerlendiriliyor(Özoğul, 2007).

Mikron Girişimler

Aynı açıdan konuya küresel boyutlarıyla bakıldığında benzer bir tablonun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Sokak ekonomisinin ülkesel veya yerel rolüne ve önemine dair araştırma ve karşılaştırmaları küresel boyutlarıyla ele almak konunun daha açık bir şekilde anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Küresel boyutlarda güncel verilerle dünya nüfusunun 7 milyar 600 milyon kişiden oluştuğu varsayılmaktadır. Dünya çalışma örgütünün (ILO) veya

diğer çeşitli uluslararası veri bankalarının rakamlarına göre küresel boyutlarıyla dünyada yaklaşık olarak dört buçuk milyar kişinin istihdam da olduğu varsayılmaktadır.

Bu dört buçuk milyarlık sayının bazı uluslararası kuruluşlarda 3 milyar 900 milyon, bazı uluslararası kuruluşların veri bankalarında 4,3 milyar, bazı kuruluşlarda ise dört buçuk milyar olarak verilmektedir. Ancak bu rakamların nasıl oluşturulduğuna bakıldığında ulusal istatistik kuruluşlarının yaklaşık olarak dünyada 221 ülkenin ulusal istatistiklerinin aritmetiksel toplamı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ulusal istatistik kuruluşlarının küresel kabul gören metotlarla tespit ettikleri çalışanlar sayısının toplamı olarak karşımıza dört buçuk milyarlık bir istihdam rakamı çıkmaktadır. Ancak gerek Türkiye İstatistik Kurumu'nun veri toplama teknikleri ve gerekse diğer ülkelerin veri toplama tekniklerine bakıldığında istihdamda bulunan kişi sayılarının kayıtlı ve kayıt dışı çalışanları da kapsadığı ifade edilmektedir. Türkiye'de güncel verilerle 28,5 milyon kişinin istihdamda olduğu TÜİK bültenlerinde açıklanmaktadır. Diğer yandan Sosyal Güvenlik Kurumu kapsamında kayıtlı çalışan sayısının 17,3 milyon olduğu görülmektedir(SGK, 2017). Buradan daha 10 milyon kişilik bir istihdamın kayıt dışında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kayıt dışındaki 10 milyon kişilik kümenin sokaktaki seyyar satıcıları, işportacıları ve benzeri işlerde çalışanları kapsayıp kapsamadığına dair açık veri bulunamamaktadır. Bu sosyal güvenlik kapsamı dışında üretim ve iktisadi yaşama aktif olarak katılanların daha çok MKOBİ kapsamındaki küçük işletmelerde çalışanları kapsadığı fikri benimsenmektedir(TÜİK, 2017).

Dolayısıyla Türkiye İstatistik Kurumu istatistiklerinde kayıtlı veya kayıtsız olarak görülen 28,5 milyon çalışanın sokakta çalıştığı tahmin edilen 6 milyon kişinin TÜİK verilerindeki 28,5 milyonun bir parçası olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır(Tepav, 2017). Türkiye Hane Halkı istihdam anketlerine yer alan veriler ve bilgiler dâhilinde en iyimser tahminle sokakta çalıştığı tahmin edilen 6 milyon kişinin bir kısmının 28 milyonun içinde bulunabileceği düşünülebilir. Ancak önemli bir kısmının bu 28 milyonluk istihdam sayısının dışında olduğu anlaşılmaktadır.

Sokak Ekonomisi Seyyar Satıcıların Organizasyonu

Küresel ölçekte de Türkiye örneğinde olduğu gibi Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin istatistiksel verilerinden ve araştırmalardan milyonlarla

ifade edilen sokak satıcılarının varlığı anlaşılmaktadır. Türkiye örneğinde olduğu gibi tüm dünya genelinde sokakta faaliyet gösteren küresel olarak mikro işletmeler kapsamında olması gereken milyonlarca seyyar satıcı ve işportacının yine aynı şekilde kayıtlara dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak son 20 yılda sokak ekonomisi ve onun aktörleri işportacıların ve benzerinin küreselleşen dünyanın ayrılmaz, inkâr edilemez özgün bir parçası haline gelmiş olduğu konuya gösterilen yoğun ilgiden anlaşılmaktadır. Bu çerçevede başta Amerika ve Hindistan olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde sokakta sürdürülen faaliyetlerin de korunması ve teşvik edilmesi, hizmet ve ürün kalitesinin yükseltilmesi yönünde politikalar ve önlemlere dair çalışmalar görülmektedir. Bu sektörlerde faaliyet yürüten bireylerin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi, onların sosyal güvenlik sorunlarının çözülmesi yönünde çeşitli projelerin yürütülme olduğu anlaşılmaktadır. İyi uygulama örneklerinden bir olarak sokak ekonomisi faaliyetlerinin çok yaygın olduğu Hindistan'da 1 milyon civarında seyyar satıcıyı, işportacıyı, pazarcıyı ve bunların üyesi olduğu bine yakın meslek örgütünü, derneği ve sendikayı bünyesinde barındıran Ulusal Seyyar Satıcılar Konfederasyonunun (NASVİ) çalışmaları küresel bir örneğe dönüştürülebilir(nasvinet, 2017).

Sokak Ekonomisinin Sektörel Finansal Boyutu

Meslek örgütleri verilerinden, akademik araştırmalardan ve medyada yer alan verilerden yararlanarak düzenlenen tabloda yer alan verilerden Türkiye'de sokakta yürütülen faaliyetler kapsamında çalışan seyyar satıcı sayısı 6 milyon kişi olarak tahmin edilmektedir. Anket çalışmaları, yüz yüze görüşmeler ve medyada yer alan verilerin ortalaması ile günlük seyyar satıcı, pazarcı hasılatları yerine ve işine göre 10 TL ile bin TL arasında değişmektedir. Günlük kazanç ise 10-500 TL arasında değişmektedir(Ertuğrul & Serel, 2010). En düşük ortalamalardan hareket edildiğinde 6 milyon sokak satıcısının 50TL ortalama kazancı ile günlük 300 milyon TL civarında bir hacme ulaşılmaktadır. Bu yıllık 300 gün ortalama çalışılan gün üzerinden hesaplandığında yıllık 90 milyarlık bir kazancın elde edildiği düşünülmektedir.

Bu rakamlar sokak ekonomisinde yer alan çeşitli sektörler üzerinden hesaplandığında da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Örneğin küresel boyutlarıyla da gündemde olan kâğıt toplayıcılığı sektöründe dahi yarım milyon kişinin istihdam olanağı bulunduğu tahmin edilmektedir. Kâğıt toplayıcı olarak sokakların en zorlu işlerinden sayılan sektör çalışanları günde 50TL üzerinden 25 milyon TL kazanç ile yıllık 7,5 milyarlık bir gelir

elde etmektedirler. Sosyal güvenlik maliyetleri ve vergilendirme politikaları açısından bakıldığında dikkate değer gelirler elde eden ve sayı olarak milyonlarla ifade edilen bir kümenin durumu büyük bir belirsizliğe mahkûm durumda bulunmaktadır.

SGK verilerine göre kayıtlı çalışan aktif sigortalı sayısının 20,5 milyonla sınırlı kaldığı ve pasif durumdaki emekli 11,7 milyon emekli ile birlikte 32,2 milyon kişi tarafından maliyeti karşılanan sosyal güvenlik sistemi aile üyeleri ile birlikte 66,9 milyon kişiyi kapsamaktadır. Yıllık elde edilen milyarlarca liralık gelirler ve sokaktaki aktif çalışan 6 milyonluk nüfusun yaşam zorlukları göz önünde bulundurulduğunda sorunun çözümünü de kendi içinde saklı olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Sokak Ekonomisi - Mikron Girişimler - Seyyar Satıcılar

Sokak Ekonomisi - Mikron Girişimler - Seyyar Satıcılar					
Türkiye Genel Toplamı ve Sektörel Örnekler					
Sokak Ekonomisi		Sayı/Kişi İşletme Girişim	Günlük HasılatCiro (TL)	Yıllık HasılatCiro (Milyar TL)	Yıllık Kazanç (Milyar TL)
Seyyar Satıcı - İşportacı vd.		6.000.000	200	360	7.200
1	Evden Yapılan İşler	700.000	50	10.5	0.630
2	Dilencilik	100.000	50	1.5	1.350
3	Kâğıt Toplayıcılığı	500.000	50	7.5	7.500
4	Diğer Sokak İşleri	4.700.000	200	282	5.640

Kaynak: Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Sokak ekonomisinin kendi özgünlüğüne uygun çözümlerin üretilebileceği gerek Türkiye’de gerekse çalışmalar kapsamında diğer ülkelerde yapılan çalışmalarda bizzat sokakta aktif olarak çalışanların da doğrudan mağdur oldukları güvencesizliğe karşı doğrudan katkı sunmaya hazır bulunuşlarının tespit edilmesi ile anlaşılmaktadır. Sokak çalışanlarının ve uygun devlet desteklerinin sağlanması ile çeşitli grupları kapsayan özgün sosyal güvenlik önlemlerine benzer önlemlerle seyyar satıcılar, işportacıları da kapsayacak bir sosyal ve sağlık güvencesi sisteminin uygulanabilirliği görülmektedir.

Küresel Sokağın Ekonomisi

Söz konusu kümeye toplumun, yasanın, yerel ve merkezi yürütmenin, seyyar veya mobil olmayan tüccarın, küçük esnafın yaklaşımının, bakışının, algısının negatif görünüşünün sorgulanması çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Temel problem; işportacılık, seyyarlık, falcılık, dilencilik; toplum ve yönetim olarak olumlu algılanmamaktadır. Bu işlerle uğraşanlara küçümseyici veya kötü gözle bakıldığı algısı yaygındır. Sıklıkla bu işleri yapanların horlandıkları, aşağılandıkları, dışlandıkları görülmektedir. Bu sektörde çalışıyor olmak pek makbul bir faaliyet olarak görülmemektedir. Çalışma diğerlerinin yanında bu sanal durumun reel gerçeklikle örtüşmediğini göstermeyi de amaçlamaktadır. Bu küme ekonomik, sosyolojik, demografik ve politik bir bütün olarak realitede çok geniş kitleleri kapsamakta, çok büyük ticari hacimlere ulaşmaktadır. Buna karşın çok düşük yatırımlar ve maliyetlerle tüketicilerin gündelik yaşam ihtiyaçlarını yine çok ucuz koşullarda karşılanmasını olanaklı kılan bu kümenin olumlu ve faydalı yanlarının farkında olunmayışı temel problemi oluşturmaktadır (Ertuğrul & Serel, 2010). Temel problemin tanınması ve tespitinde söz konusu kümeye dair birçok yasal düzenleme getirerek durumun iyileştirilmesine yönelik az sayıdaki ülke ile “seyyarı, işportacısı ile barışık şehir” izlenimi sunan, olumluluk tablosu çizen kentler ve kasabalar ile bazı kentlerdeki dönemsel “yerel yönetim yaklaşımlarına” bağlı olumlu adımlar dikkate alınmaktadır (Aktaş, 2010). Sorunun zabıta, polisiye tedbirler veya yasaklarla çözümlenemediği ancak farklı olumlu yaklaşımlarla çözüme yaklaşılabileceği varsayımından hareket edilmektedir.

Küresel Gerçeklik ve Gölgedeki Girişimcilik

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Bankası (DB) gibi çeşitli uluslararası kuruluşların verilerine göre toplam 7,5 milyara yaklaşan dünya nüfusunun 4 milyarlık bir kısmının çalışmakta olduğu bilgisi yer almaktadır (wiego.org, 2016). Ülke istatistik kurumlarından aktarılan bilgilere dayandırılarak derlenip özetlenen bu tabloların zaman zaman gerçek sayılarla örtüşmediği durumlar da ortaya çıkmaktadır. Verilerdeki ve tahminlerdeki tutarsızlıklar ve çelişkili görünümün açıklığa kavuşturulması ihtiyacı sıklıkla ifade edilmektedir (Poon, 2015). Ulusal ve küresel ölçekli çalışmalarda, araştırmalarda ve uzman görüşlerinde, açıklamalarında son 30 yılda, önceleri bir milyar olarak tahmin edilen son yıllarda 2 milyarlık bir kitle olarak ifade edilen seyyar satıcılar, işportacılar vb. mobil girişimciler, resmi rakamlara göre çalışmakta olduğu varsayılan 4 milyarlık kitlenin yarısını oluşturmaktadırlar (Souffrant, 2016).

Resmi istatistikler doğru ise her iki çalışandan biri işportacılık yapmaktadır. Ancak istatistik daireleri ve uzmanları tarafından yapılan açıklamalar ise bu grupta bahsedilen faaliyetlerin “çalışma durumunda olan kişiler” kümesinin içinde çok az oranda kayıtlara geçmektedir. Örnek olarak; TÜİK 2012 verilerinde 451 bin kişinin işportacı ve seyyar satıcı olarak kaydedildiği yer almaktadır (Radikal, 2004). Ayrıntılı veriye de aylık bültenlerde ve meta veri tabanlarında ulaşamamaktadır. Ancak özel talep halinde veriler elde edilebilmektedir. Küresel olarak diğer ülke verileri içerisinde de ilgili inisiyatifler veya çeşitli mesleki ve sivil toplum kuruluşlarınca açıklanan rakamlarda ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Yayınlanan resmi istatistiki tablolar, kişisel veya kurumsal araştırma sonuçları dikkatlice sorgulanarak incelendiğinde yüzde yüzlere, yüzde ellilere varan sapmaların olduğu kolayca görülmektedir. Ankara Ticaret Odası tarafından yaptırılan bir çalışmanın sonuç satırları arasında “Ankara’da çalışan her yedi kişiden birinin işportacılık yaptığı” tespit edildiği görülmektedir (Radikal, 2004).

Küresel Gerçeklik ve Mikron Girişimler

Sosyal güvenlik meselesi açısından yaklaşıldığında bu çalışma kapsamında veya çalışmanın devamında kullanılmak üzere Türkiye’den birçok ili kapsayan, Türkiye dışında Brezilya’dan Japonya’ya kadar çok çeşitli ülkelerde yerleşik yaşayan bireyler üzerinde yapılan anket çalışmasında iddia edilenlerin aksine sonuçlara ulaşılmaktadır. Sokak ekonomisinde aktif rol alan bireylerin bu faaliyetlerinin vergilendirilmesi, kayıt altına alınmasını şiddetle ret etmedikleri gibi kendilerine faydalı olacak şekilde kayıtlı olamaya sıcak baktıkları da anlaşılmaktadır.

Yüz yüze görüşmelerde ve anket çalışmalarında seyyar satıcıların, işportacıların, gezici esnafın %90’ına yakın bir kesiminin “eğer kendilerine özgün çözümlerin sunulmuş olması halinde günde ortalama 5 Türk lirası ile 10 Türk Lirası arasında bir miktarın gerek sosyal güvenlik sigortası kapsamında, hastalık halinde, iş göremezlik halinde kullanılmak üzere ödeyebileceğini açıkladıkları görülmektedir. Uzun vadede emeklilik olanağı, sunulması halinde emeklilik primi olarak da aynı miktarları ödeyebileceklerini belirttikleri görülmektedir.

Türkiye genelinde 6 milyonluk bir kümenin önemli bir oranda çocuk işçiliğini de içinde barındırması hesabıyla parafiskal önlemler ve tedbirler bakımından bu kümenin bireylerine özgün şartlarına uygun her türlü eğitsel sosyal kültürel teşvik ve desteğin çarpan etkisi ile toplumsal faydaya dönüşeceği anlaşılmaktadır.

Alanında uzman akademisyenler ve sigorta şirketi temsilcileriyle yapılan görüşmelerde mikro hastalık, mikro emeklilik sigortası gibi sigorta paketlerinin hazırlanıp sunulmasının olanaklı olduğu ifade edilmektedir. Sokak ekonomisi aktörlerinin söz konusu hizmetleri satın alabilecekleri ortak kabul görmektedir. Nasıl ki bireysel emeklilik sigortası (BES) uygulamalarında, çeşitli teşvik programları kapsamında yüzde 10-25 oranında bir devlet desteği söz konusu olabiliyorsa aynı şekilde sokak emekçilerinin, sokak çalışanlarının yararlanabileceği mikro ölçekli uygulamaların bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Kayıt dışında bulunan sektör çalışanlarının ve faaliyetlerinin kendi ihtiyaçlarının maliyetlerini devlet destekli cazip programlarla kendileri tarafından karşılanabileceği yapılan çalışmanın açık sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomiyi, istihdamı, tasarrufu ve ihracatı teşvik maksadıyla uygulanan çeşitli vergi muafiyetleri, vergi kredileri, vergisel teşvik uygulamaları sokak ekonomisini de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Bu sektörde hiçbir devlet desteği almaksızın, hiçbir toplumsal maliyete sebep olmaksızın çok küçük sermayelerle, büyükriskler alınarak gerçekleştirilen mikro ölçekli girişimcilik faaliyetlerinin teşviki ve desteklenmeleri içerdiği geniş ölçekli toplumsal fayda gereği kaçınılmazdır.

Vergi kaçakçılığı, kaçırdıkları söylenen vergilerin hesaplanması vb. nedenlerle negatif faaliyetler olarak görülmeleri yerine bu tür faaliyetlerin vergisel teşvikler, vergi kredileri gibi uygulamalarla teşvik edilmesinin desteklenmesi hem mevcut istihdamı sürekli kılabilecek ve bu sektörde üretkenliği karlılığı arttıracaktır. Sağlanabilecek bu pozitif koşullarında etkisiyle daha farklı, daha yeni, daha yaratıcı, daha modern istihdam olanaklarının da doğmasına vesile olabileceği görülmektedir. Dolayısıyla sektörün devlete ve topluma vergi kaybına neden olan faaliyetler bütün olarak görülmesi yerine toplam toplumsal fayda üretimi bakımından kaybının söz konusu olduğu iddia edilen vergi miktarından çok daha fazlasını rahatlıkla sağlayabileceği anlaşılmaktadır. Bu varsayımdan hareket ile sokak girişimlerinin, faaliyetlerin vergisel teşvikler ile özendirilmesi, ödüllendirilmesi yaklaşımının kabul ve destek görmesi çalışmanın en önemli çıktısını oluşturmaktadır.

Sonuç

Dünya ortalamasına bakınca çalışan her iki kişiden birinin işportacı olduğunun anlaşılması gereği ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde her iki çalışandan biri işportacıyken Ankara'da neden sadece yedi çalışandan birinin işportacılık yaptığının cevabının bulunması gerekmektedir.

Söz konusu küme kapsamında çocuk işçiliğinin önemli ölçüde yaygın olduğu bilinmektedir. Bu sebeple de küresel olarak 7,5 milyarlık dünya nüfusunun çocuk çalışanlarla birlikte “çalışma çağında” olduğu varsayılabilecek olan 6 milyarlık kısmında, her üç kişiden birinin veya çalışmakta olan her iki kişiden birinin işportacı olması gerektiği gibi inanılması kuşkulu gelen ancak matematiksel olarak mantıklı görünen bir sonuca ulaşılmaktadır.

Bu bulgular ve veriler Türkiye özgülünde 6 milyon, küresel olarak ise 2 milyar olarak tahmin edilen bu sosyoekonomik aktif üretken topluluğun toluma, devlete ve diğer kurumlara yük olmaksızın yarattıkları fırsat maliyelerini kayıtdışı veya kayıtlılık kriterlerine bağımlı kalmaksızın fiskal, parafiskal tedbir ve desteklerle ve çeşitli teşviklerle negatif dışsallıktan pozitif tasarrufa, yatırıma ve daha kaliteli lokal-ekolojik üretime dönüştürmenin mümkün olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, O. (2010, Eylül 06). Türkiye'de 4 Milyona Yakın İşportacı Var. *haberler.com*. Haziran 24, 2017 tarihinde <https://www.haberler.com> adresinden alındı
- Aytaç, Ö., & İlhan, S. (2008). *Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif*. Kayseri: Selçuk Üniversitesi. Mayıs 10, 2013 tarihinde www.sosyalbil.selcuk.edu.tr adresinden alındı
- Balcı, Y. (1996, Mayıs 1). Geçmişten Geleceğe Çalışma İlişkileri. (a. A. Özsağır, Dü.) *Çerçeve Dergisi*, 5(17), 82. Aralık 10, 2017 tarihinde <http://www.emu.edu.tr> adresinden alındı
- Ertuğrul, C., & Serel, H. (2010, Haziran). Türkiye’de Kayıt Dışı Bir Sektör: Seyyar Satıcılık Ve İşportacılık. *Mevzuat Dergisi*, 1-7. Haziran 20, 2017 tarihinde <http://www.mevzuatdergisi.com> adresinden alındı
- EU European Commission. (2005). *User Guide to the SME Definition* (2005 b.). Brüssel, Belgen: European Union. doi:10.2873/782201
- Johnson, M. (1996). *Gelecek Binyılda Yönetim* (1996 b.). (S. Gül, Çev.) İstanbul: Sabah Kitapları. Aralık 12, 2017 tarihinde <http://www.emu.edu.tr> adresinden alındı

Kırım, A. (2010). *Yeni Girişimciliği Teşvik Etmeliyiz*. Türkiye Gazetesi. Ocak 12, 2010 tarihinde <http://www.turkiyegazetesi.com> adresinden alındı

Launch, G. (2014, July). *Global Street Market in Your Pocket*. Ekim 29, 2017 tarihinde gust.com/companies/vendedy-corporation: <https://gust.com> adresinden alındı

nasvinet. (2017, Kasım 10). *streetnet.org.za*. Kasım 20, 2017 tarihinde [nasvinet.org](http://www.nasvinet.org): <http://www.nasvinet.org> adresinden alındı

Neuwirth, R. (2012, November 13). *Stealth of Nations, The Global Rise of the Informal Economy* (1 b.). (a. L. Poon, Dü.) Amazon. Haziran 10, 2017 tarihinde citylab.com: <https://www.citylab.com> adresinden alındı

Özoğul, E. (2007, Temmuz 24). *turkhukuksitesi*. Aralık 11, 2017 tarihinde [turkhukuksitesi](http://www.turkhukuksitesi.com): <http://www.turkhukuksitesi.com> adresinden alındı

Özsağır, A. (2002, Januar 3). *www.emu.edu.tr/smeconf*. Kasım 29, 2017 tarihinde Arif Özsağır, 21. Yüzyıl işletmeleri: Küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ'ler), SME Conference, E.M.U., Turkish Republic of Northern Cyprus, Famagusto, 3-4 Januar 2002.: <http://www.emu.edu.tr> adresinden alındı

Parlak, B. (2004). *Yükselen Trend: Girişimcilik*. tchayat Dergisi. Mayıs 12, 2010 tarihinde <http://www.tchayat.org> adresinden alındı

Radikal. (2004, Mayıs 24). *İşportada ciro 50 katrilyon*. *Radikal*, s. 2. Ağustos 10, 2017 tarihinde <http://www.radikal.com.tr> adresinden alındı

SGK. (2017, Kasım 27). *sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan*. Kasım 27, 2017 tarihinde [sgk.gov.tr](http://www.sgk.gov.tr): <http://www.sgk.gov.tr> adresinden alındı

Singh, A. (2016, April 6). *empowering-indias-street-vendors-as-entrepreneurs*. (F. D. aktaran Lazaro, Düzenleyen) Aralık 15, 2017 tarihinde pbs.org/newshour: <https://www.pbs.org> adresinden alındı

Sirkeci, O. (2013). *Kobilere Yeni Yaklaşım Mikro Girişimlerde Finansal Teşvikler*. İstanbul: Gündoğan Yayınevi.

Souffrant, C. (2015). *Street Smarts pay off in Business*. Ekim 15, 2017 tarihinde hult.edu/news: <http://www.hult.edu> adresinden alındı

Souffrant, C. (2016). *Connect.Reflect.Act*. Haziran 15, 2017 tarihinde European Union Agency for Fundamental Rights: <http://fra.europa.eu/en> adresinden alındı

T.C. Resmi Gazete. (2005). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik*. Ankara: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. April 30, 2017 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr> adresinden alındı

TC. Resmî Gazete. (1991, Mayıs 17). 507 Sayılı *Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu*. Kasım 17, 2017 tarihinde <http://www.turkhukuksitesi.com> adresinden alındı

TC. Resmî Gazete. (2003, Haziran 10). İş Kanunu. (25134). Ankara. 12 17, 2017 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr> adresinden alındı

Tepav. (2017, Kasım 27). *www.tepav.org.tr*. Kasım 26, 2017 tarihinde [tepav.org.tr](http://www.tepav.org.tr): <http://www.tepav.org.tr> adresinden alındı

TÜİK. (2017, Kasım 15). *www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri*. Kasım 26, 2017 tarihinde [tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr): <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı

wiego.org. (2016). *www.wiego.org*. Haziran 15, 2017 tarihinde www.wiego.org: <http://www.wiego.org> adresinden alındı

Ek1. Anket

ANKET

Seyyar Satıcılar ve Sokak Ekonomisi Sokakların Gölgesindeki Küresel Gerçeklik

Küresel Sokak Ekonomisi -Seyyar Satıcılar - İşportacılar - MİKRO İŞLETMELER konulu bir araştırma projesi yürütülmektedir. Bu çalışmada derlenen verilerin analizi, elde edilen bulgular, tespit edilen problemler, ulaşılan sonuçlar ve geliştirilecek öneriler ile Türkiye'nin sokaklarına daha güzel bir görünüm ve daha nitelikli sokak ticareti olanaklarının kazandırılması amaçlanmaktadır. Sokakların daha yaşanabilir yerler olması için size yöneltilen soruları doğru ve eksiksiz cevaplandığınız ve katkılarınız için teşekkürler.

Bu çalışmada Global mikro sokak ekonomisine yeni yaklaşım ile dışlanmayan, hor görülmeyen sokak çalışanları ve girişimcileriyle onların hak ettikleri değerli hizmetlerin farkındalığının sağlanması temelinde sokakta sürdürülen ekonomik faaliyetlerin, mikro sokak girişimlerinin multidisipliner analizi ile sokakların barışı ile global barışa katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Eren ŞENOL

Yrd. Doç. Dr. Osman SİRKECİ

Giresun Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Giresun Üniversitesi
Sivil Havacılık Yüksekokulu

1. Sektörel durum - Satılan Ürün ve Hizmetler

- o Ayakkabı boyacılığı ve tamirciliği
- o Bağ, Bahçe Ürünleri, çeşitli otlar, bitkisel ürünler, konserve, turşu
- o Balıkçılık ve Deniz ürünleri
- o Dayanıklı Tüketim ürünler, elektronik eşya, cep telefonu, çakmak, kemer,
- o Dilenci
- o Dondurmacı
- o Ekmek, Yufka, Makarna, Gözleme, Yemek, Tost, Sandviç, Pilav, Ciğerci
- o El sanatları, dantel, dokuma, örgü, ahşap, hediyelik vb.
- o Falcı
- o Gündelikçi ve diğer hizmetler
- o Hayvansal Ürünler, peynir, süt, yoğurt, bal vb.
- o Kestane Kebap, kaynamış kestaneci
- o Meyveler
- o Mısır, kaynamış, közlenmiş
- o Pamuk Helvacı - Tatlıcı - Tulumba - Şambali
- o Piyango, bilet vb. satışları
- o Su ve diğer İçecekler
- o Simitçi - Gevrekçi - Lahmacuncu
- o Sokak Performansları Müzik, gösteri, resim, foto vb
- o Sigara ve tütün vb
- o Taşımacılık, Hamallık, dolmuş kahyalığı
- o Tekstil Ürünleri, çorap vb.
- o Diğer sokak etkinlikleri (Ayrıca Not ediniz)

2. Kullanılan Araçlar

- o Tekerlekli el arabası
- o Pedallı araba - Bisiklet
- o Sepet, Sele, çuval, torba, sırt çantası, heybe, elde taşınan tabla veya tepsi
- o Elden satış
- o Sabit tezgah
- o Tüplü tezgah
- o Semaver vb.

- o Motorlu araç, motosiklet, minibüs, kamyonet, otomobil
- o Diğer

3. Ürün satışı yapılan yer?
4. Bu yeri tercih sebebiniz nedir?
5. Seyyar satıcının bulunduğu, sokak, cadde, meydan adı ve No?
6. Yaşı
7. Cinsiyet
8. Doğum yeri - İl
9. Doğum yeri - İlçe
10. Medeni hali
11. Bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı?
12. Kirada mı oturuyor?
13. Mülkiyet; ev, arsa, tarla, araba, nakit tasarruf? (isteğe bağlı)
14. Eğitim durumu
15. Esas işi
16. Var ise asıl mesleği?
17. Annesinin Mesleği
18. Babasının mesleği
19. Seyyar Satıcılık Yan işiniz mi?
20. Kendi işiniz mi? Ücretli - Gündelikçi Aylıkçı mısınız?
21. Kaç yıldır bu işi yapıyorsunuz?
22. Neden bu işi tercih ettiniz?
23. Sağlık hastalık, işsizlik sigortanız var mı?
24. Kötü havalarda, hastalık halinde çalışmadığınız günlerde küçük bir işsizlik maaşı alabileceğiniz olsanız, günlük kaç lira ödeyebilirdiniz?
25. Emekli değil ise emeklilik primi ödüyor mu?
26. Devlet veya Özelden Emeklilik hakkı verilecek olsa günlük kaç lira ödeyebilirsiniz?
27. Sosyal medya kullanıyor musunuz?
28. İnternet, Web üzerinden ürün tanıtımınızı yapmak ister misiniz?
29. Adınız ve Soyadınız (isteğe bağlı)
30. Cep telefonu (isteğe bağlı)
31. Mail adresi (isteğe bağlı)
32. Gmail, Facebook, WhatsApp vd. gruba ekleyiniz. (isteğe bağlı)
33. Bu işinizle ilgili vergi ödüyor musunuz?
34. Muhasebe tutuyor musunuz?

35. Basit bir sözlü veya yazılı muhasebe programı olsa kullanır mısınız?
36. Lisans Belgesi veya İşyeri Belgesi var mı?
37. Sağlık, temizlik gibi sorunlar var mı? Evet, ise Neler?
38. Çalışılan günler
39. En çok İş Yapılan Saatler
40. Ne kadar Yatırım sermayeniz var? Arabanız, aracınızın, tezgâh, tabla vb. maliyeti kaç liradır?
41. Günlük işletme - mal alırken ödenen sermaye kaç liradır?
42. Günlük diğer giderler, Tüp, poşet, ambalaj, yer kirası vb.
43. Aylık giderler (günlük olarak bilinmeyenler)
44. Günlük Kazancı
45. Karlılık Oranı - Kar Marjı?
46. Aylık Kazancınız
47. Satılan Mal/ Ürün Satış Birim Fiyatı?
48. Satılan ürünün menşei/kaynağı/üretildiği yer
49. Günde Kaç saat çalışıyorsunuz?
50. Yılın Hangi Aylarında çalışıyorsunuz?
51. Müşterilerinin yaşları
52. Müşterinin Cinsiyeti
53. Müşterinin Mesleki durumu
54. Bu işinizi çocuklarınıza bırakmak ve tavsiye etmek ister misiniz?
55. Bu işi başkalarına, iş bulamayan gençlere tavsiye eder misiniz?
56. En önemli Sorunlarınız Nelerdir?
57. Talepleriniz-Yönetimden beklentileriniz nelerdir?
58. Üniversitenin bu çalışmasından memnun musunuz?
59. Zabitanın davranışları sizce nasıl? (ilinizde)
60. Seyyar Satıcılar Derneği - Birliği-Sendikası Kurulsa faydası olur mu?
61. Seyyar Satıcılar Derneği-Birliği-Sendikasına üye olur musunuz?
62. Anketörlerin görüş, yorum ve bulguları?

**Hastane Yönetim Bilgi Sistemlerini Kullanan Sağlık Kurumlarında
Personel Memnuniyetini Etkileyen
Faktörlerin Belirlenmesi¹
Determination of Factors Affecting Personal Satisfaction in Health
Institutions Using Hospital Management Information Systems**

Hasbiye DİZMAN²

Özet

Ülkemizde sağlık sektöründe cumhuriyet tarihinden itibaren dönemler itibariyle değişik sağlık politikaları belirlenmiş ancak bazıları uygulamaya geçirilmiş bazıları da geçirilememiştir. Sağlık Bakanlığı 2003 yılında sağlıkta dönüşüm projesiyle yeni uygulamalar başlatmıştır. Bunlar iki başlıkla ifade edildiğinde sağlık kurumlarında Yönetim Bilgi sistemlerinin kullanılmaya geçilmesi ve sağlık hizmetlerinin yeniden düzenlemesidir.

Sağlık kurumlarında Hastane Yönetim Bilgi Sistemlerinin (HYBS) kullanımı iş kalitesi, hasta ve personel memnuniyeti açısından önemli bir hal almıştır denilebilir. HYBS, ürünlerin ve hizmetlerin sunumunda görevlerin mali, idari ve tıbbi olarak ayrılması süreçlerinde bilgisayar ve internet teknolojilerinden yararlanılarak hizmetlerin yerine getirilmesi şeklinde tanımlanabilir.

HYBS'ni kullanan sağlık kurumlarında personel memnuniyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesi önemlidir. Çünkü sağlık hizmetlerinin sunumunda ki personel memnuniyeti personelin etkinlik derecesini ve verimliliğini doğrudan etkileyecektir. Bu amaçla Türkiye'de farklı illerde görev yapan sağlık personeliyle yüz yüze anket yapılarak kullanılabilir 140 adet veri toplanmıştır. Bu çalışmada SPSS v.24 kullanılarak iki aşamalı bir metodolojiye göre veri analizi yapılmıştır. İlk adım kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini sınamak. İkinci adımla faktör ve Korelasyon analizi yapılarak yapısal modeli ve faktörleri belirlemek olmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini ve iç tutarlılığını ölçmek için Cronbach alfa kullanılmıştır. Buna göre Cronbach

¹Bu çalışma 21-23 Eylül 2017 tarihleri arasında Uşak ilinde IASOS Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

²Öğr.Grv., Dumlupınar Üniversitesi – Gediz MYO, hasbiye.dizman@dpu.edu.tr,
Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 16/10/2017- Kabul Tarihi: 18/12/2017

alfa 0,960 olup ölçekte yer alan 24 sorunun homojen bir yapı gösteren bir bütünü iyi derecede ifade ettiğini göstermektedir. Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını ölçmek için KMO testi uygulandı. KMO değeri 0,636>0.50 ten büyük, setin faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir.

Yapılan faktör analizi sonuçlarında 4 adet faktöre ulaşılmıştır. Bunlar; Eğitim, Motivasyon ve Tatmin, Tasarruf ve İletişimdir.

Bu çalışma daha sonra Türkiye genelinde uygulanarak yapısal eşitlik modellemesi (PLS) yaklaşımıyla da değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: HYBS, HYBS Modülleri, Personel memnuniyetini etkileyen faktörler

JEL kodu: M19, I19, J29

Summary

In our country, different health policies have been determined in the health sector since there publican period, but some have been put into practice and others have not been passed. In 2003, the Ministry of Health initiated new applications with the project of health transformation. When these two terms are expressed, the use of management information systems in health institutions and there organization of health services.

The use of hospital management information systems (HMIS) in health institutions can be said to have become important in terms of jobquality, patient and staff satisfaction. The HMIS can be defined as the fulfillment of services by utilizing computer and internet technology in financial, administrative and medical separation processes of tasks in the presentation of products and services.

It is important to determine the factors affecting employee satisfaction in healthi nstitutions using HMIS. Because staff satisfaction in the presentation of health services will directly affect the efficiency and efficiency of the staff. For this purpose, 140 face-to-face surveys were conducted with the health personel working in differentcities in Turkey. In this study, data analysis was performed accordingto a two-step methodolog yusing SPSS v.24. The first step is to test there liability of the scales used. The second step was to determine the structural model and factors by conducting factor and correlation analysis. Cronbach alpha was used to measure the reliability and

internal consistency of the scale. According to this, Cronbach alpha is 0,960 and the 24 questions on the scales how that they Express well a whole which shows a homogeneous structure. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test was used to determine whether the data set was suitable for factor analysis. The KMO value was greater than 0,636 > 0.50, indicating that the set was fit for factor analysis.

Four factors were reached in the results of the factor analysis. These factors; Education, motivation and satisfaction, saving and communication.

This study will then be evaluated in Turkey through the Structural Equation Modeling approach.

Key Words: Hospital Management Information Systems, Hospital Management Information System Modules, Factors Affecting Staff Satisfaction.

JEL Codes: M19, I19, J29

1.Giriş

Bilgisayar (yazılım ve donanım), internet ve iletişim teknolojilerinin günümüzde her sektöre girmiş olması ülkelerin, kamunun, özel sektörün ve kişilerin iş yaşamlarında ve özel hayatlarında inanılmaz imkanlar ve kolaylıklar sunmaktadır. Yazılım, donanım, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki yaşanan hızlı gelişmeler sağlık sektörünü de diğer sektörlerde olduğu gibi etkisi altına almıştır.

Sağlık kurumlarına bilgisayar, bilişim ve iletişim teknolojilerinin girmiş olması sağlık hizmeti verenlerin ve alanların işlerini kolaylaştırarak iş yükünü hafifletmesi zamandan tasarruf kazanılması ve az problemlerin yaşanması ve daha kısa sürede net kararlar verebilme imkanı sağlamaktadır.Bu sürecin bu şekilde işlemesi sağlık çalışanların de motive olmalarından ziyade motive olarak iş hayatlarını sürdürmede etken olabilir.

Kurumlar ya da kişiler hayatın her evresinde farklı farklı konularda bilgiye ihtiyaç duyarlar. Bilgi sağlamak için yapılan düzenli çalışmalara bilişim sistemleri denir. Bu sistemler bilgisayarların hakimiyetinde yer alır. Karar destek sistemleri de bilişim sistemlerinin bir alt grubu olarak ifade edilir (Sütçü, 1995: 6). Karar verme fonksiyonun yerine getirilme sürecinde stratejik veya rutin konularda sağlam, doğru ve güvenilir bilgilere ihtiyaç

duyulur. Bu sebeple Karar Destek Sistemlerinden (KDS) faydalanılmaktadır. İşletmelerde karar verme noktasında karar vericilere veya uygulayıcılara sorunu giderme noktasında yardımcı olan çözüm önerileri sunan yazılım programlarına Karar Destek sistemi denir. Bu sistemler insan zekasının teknolojiyle harmanlanması sonucu ortaya çıkmıştır (Şahin, 2007: 311). İşletme fonksiyonları olan Pazarlama, Üretim, İnsan kaynakları, muhasebe – finans, tedarik zinciri yönetimi, lojistik, yatırım kararları, operasyon yönetimi gibi bir çok alanda uygulamaları vardır. Bunların dışında ayrıca, orman işlerinde, askeriyede, ulaşım yollarında (kara, hava, demiryolu, deniz yolu ve boru hattı gibi), bankacılık sektöründe, sigorta kurumlarında, adli tıpta, sağlık gibi birbirinden farklı pek çok alanlarda KDS uygulamalarına rastlamak mümkündür (Gökçen, (Ed) vd., 2010: 10).

Sağlık sektöründe Karar destek sistemlerini hastane yönetim bilgi sistemleri ve Klinik Karar Destek Sistemleri olarak söyleyebiliriz. Doktorlara tedavi süreçlerinde önerilerde bulunan sistemlere Klinik karar destek sistemleri denir (Ataklı ve Kaplan, 2016: 43).

Hastane yönetim bilgi sistemleri, hastane yönetimini ilgilendiren ve tıbbi uygulamalarına ilişkin her türlü bilgi akışının hızlandırılmasını sağlayan ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına vesile olan sistemdir. İdare ve tıbbi bilgilerin birlikte tutulduğu bilgisayarların da kullanıldığı sistemlere bütünlük hastane bilgi sistemi denilmektedir (sağlık bilisim derneği, 2017).

Sağlık Bakanlığının sağlıkta dönüşüm projeleri kapsamında HYBS'lerini uygulamaya geçirmesindeki temel amaçlar olarak, Doğru verilerle Doğru Bilgileri üretebilmek, Karar verme süreçlerini kısaltmak, kolaylaştırmak ve bilgilere kısa sürede erişim imkanını sağlamaktır. Ayrıca Kurumda "Bilgiye Dayalı Yönetim Kültürünü" yerleştirmek, "İzleme ve Değerlendirme" yapmak, Daha etkin "Sağlık Politikaları"nın oluşturulmasına yardımcı olmaktır şeklinde sayılabilir (e-saglik.gov.tr, 2017).

Bu araştırma HYBS'lerini kullanan Sağlık Kurumlarında personel memnuniyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada SPSS v.24 kullanılarak iki aşamalı bir metodolojiye göre veri

analizi yapılmıştır. İlk adım kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini sınamak. İkinci adımla faktör ve Korelasyon analizi yapılarak yapısal modeli ve faktörleri belirlemek olmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini ve iç tutarlılığını ölçmek için kullanılan yaygın bir yöntem olan Cronbach alfa kullanılmıştır. Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını ölçmek için KMO testi uygulanmıştır. Sonuç olarak Sağlık Kurumlarında personel memnuniyetini etkileyen faktörler olarak; Eğitim, Motivasyon ve Tatmin, Tasarruf ve İletişim gibi faktörlerin üzerinde durulmuştur. Çalışma literatür, konu açıklamaları, araştırmanın metodolojisi, veri analiz ve sonuçları, yapısal model, tartışma ve sonuç olarak devam edecektir.

2. Hastane Yönetim Bilgi Sistemlerinin Literatürü

HYBS'lerinin literatür taraması yapıldığında kökeninin karar destek sistemlerine uzandığını söyleyebiliriz. Karar Destek Sistemi, Carnegie Teknoloji ve Massachusetts Teknoloji Enstitülerinin 1950 ve 1960'lı yıllarda örgütlerde karar almaya ilişkin yapılan çalışmalarla teknik anlamda bilgisayar sistemlerinin birleştirilmesine dayanan çalışmalardır (Gökşen ve Kılıç, 2011: 85-86).

Klinik karar destek sistemleri sağlık alanında geliştirilen karar destek sistemleridir. 1950 yılların ortalarında itibaren ifade edilmeye başlanmıştır. KKDS; hastanın klinik bilgilerini analiz ederek yeni bilgilerle hastanın tedavisine yardımcı olur. Bu türden işlemler 1970'li yıllarda başlamış 1980'li yıllarda da yapay zeka ile en üst seviyelere çıkmıştır. Hastalıkların teşhislerinde yardım desteği sağlayan Yapay Sinir Ağları, Bulanık Mantık, Kural Tabanlı Yaklaşım ve Bayes Ağları gibi yöntemlerde tercih edilmiştir (turkmia.org. 2017). 1752 yılında Philadelphia'daki Pennsylvania hastanesinde hasta kayıtlarına ilişkin bilgiler ilk kez tutulmaya başlanmıştır. 1950'li yıllarda hasta kayıtları renkli klasörlerde tutulmaya başlanırken 1960'lı yıllarda ise tıbbi kayıt uygulamalarına başlanmıştır. Tek tip dokümantasyon uygulamalarına ise 1960 ve 1970'li yıllar arasında geçilmiştir (sağlık platformu.com, 2017).

De Dombal ve yardımcıları 1960'ların sonunda Leeds Üniversitesinde, abdominal (ağrı sistemi) hastalıklarına ilişkin bilgisayar destekli karar yardım sistemini geliştirdiler. Bu sistem hastalardan elde edilen bulguları

değerlendirip sonuçlar hakkında görüşler bildirebiliyordu (Özata ve Aslan, 2004: 11-17, 2017)

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde hastanelerde finansal konularda işlem yapabilecek hastane bilgi sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem maliyet hesaplama, faturalandırma işlemlerini yapabilen ayrıca istatistiksel veriler sağlayan bir sistemdir. Kaiser Permanente ve Wisconsin hastanelerinde 1963 yılında hasta kayıtlarının tutulmasına başlanmış, çalışanların ücret hesaplamaları yapılarak yatak kapasite takip sistemleri kullanılmıştır (Ed., Yılmaz, 2013: 10-11).

1960'lı yıllarda, Engelbart ve arkadaşları NLS adında çevrim içi sistem geliştirmişlerdir. Bu sistem elektronik belgelerin depolanması, çıkarılması ve dijital kütüphanelerin yaratılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca NLS yazılımıyla görüntülü telekonferansın olması sağlanmıştır (dssresources.com, 2017).

Massachusetts Hastanesi ile Boston Havaalanı arasında 1968 yılında video bağlantısı kurulmuştur. Bu işlemsayesinde havaalanında sürekli olarak hekim bulundurma şartı kendiliğinden ortadan kalkmıştır. INTERACT programıyla Vermont Üniversitesinde 1968 yılında da tele-tıp uygulaması kullanılarak hem eğitim desteği sağlanmış hem de doktorlarla öngörü bilgi alış verişi sağlanmıştır. 1980'lerde ise uydu iletişim teknikleri sayesinde fiziki uzaklıkları olan kliniklerle iletişim kurabilecek değişik projeler uygulanmaya başlanmıştır (Işık ve Güler, 2010: 2).

1980'li yıllarda hastanelerde hasta kayıt sistemleri, dijital görüntüleme sistemleri, finansal işlem yapan sistemler kullanılırken 1990'lı yıllara gelindiğinde Amerikan Ulusal Tıp Enstitüsü 'nin yapmış olduğu çalışmalar zirve yapmıştır. Tıbbi kayıtlarda gizlilik, verilerin bütünlüğü ve güvenliği, kullanıcı kabulleri, internetin hastane işlemlerinde kullanılabilmesi, hasta kayıt sistemleri gibi işlemler yapılabilir hale gelmiştir. Yüksek hızlı bilgisayarlar ve iletişim teknolojileri sayesinde 2000'li yıllarda elektronik sağlık kayıt sistemlerinin oluşturulması için çalışmalar yapılmıştır. Elektronik sağlık kayıt sistemleri, e-Sağlık uygulamaları da günümüz sağlık sektörünün en temel uygulamalarıdır (Yılmaz,(Ed.), 2013:10-11).

Türkiye de 1985 yılında Yüksek İhtisas Hastanesi Kalp Ve Damar Cerrahisi kliniğinde (Ankara) Hasta veri Tabanı uygulaması öncü çalışmalar başlamıştır. Hastane veri tabanı uygulamasında veri giriş formu, ayrıntılı veri işleyebilme, girilmiş verileri sorgulama, raporlama ve istatistik olarak değerlendirme yapan özelliklere sahiptir (Yücebaş, 2006:16).

SSK hastanelerinde eczane bilgi sistem uygulamalarıyla sigortalılardan kesilen bilgisayar katkı payları ile Türk sağlık bilişimi alanında ilk çalışmalar başlatılmıştır. Sağlık Bakanlığının 1991 ve 1995 yıllarında Dünya Bankası işbirliği ile başlattığı birinci ve ikinci projeleri kapsamında Sağlık Enformasyon Sistemleri Projesi ile Hastane Yönetim Bilgi Sistemleri çalışmalarını başlatmıştır (Ak, 2009: 338).

2001 yılında hastalık tanısı koymak ve karar desteği sunmak adına oluşturulmuş ve klinik karar destek sistemlerinin en çok bilinenlerinden biri olan Isabel web tabanlı karar destek sistemidir. Bu sistem hekimlerin klinik becerilerine destek sağlarken aynı zamanda hasta bakımı ve hasta güvenliği konularında da destek sağlayan bir sistemdir (Graber ve Matlew 2008: 37-40).

3. Hastane Yönetim Bilgi Sistemleri

Bilgi sistemlerigenel anlamda yönetimin fonksiyonları olan planlama, kontrol, eşgüdüm, analiz ve karar verme süreçleri için bilgiyi toplayan, saklayan ve dağıtma işlemini yapabilen sistemlerdir.Bu sistemden beklenen, bilgiyiistenilen zaman diliminde ve istenilen yer de verebilmesidir (Parlakkaya ve Tekin, 2002:676).

Sağlık kuruluşlarında hastane yönetim bilgi sistemleri sayesinde birçok farklı konularda işlem yapılabilmektedir. Bu konular; bilgi erişimi, hasta kayıt sistemi, eczane hizmetleri, ameliyathane, acil servis, poliklinik, laboratuvar, döner sermaye, bordo, personel, stok kontrol, satın alma, demirbaş gibi sayılabilir(Çimen, 1994: 36).

Hastane Yönetim Bilgi Sistemleri (HYBS); sağlık hizmetlerinde tıbbi ve teknik süreçlerle birlikte idari ve mali işlemlerin yürütülmesini sağlamak ortaya çıkan her bilgilerin bilgisayarlarla kayıt altına alınıp, bilgiye dönüştürme işlemi sağlayan, hastanelere zaman, tasarrufu işgücü ve maddi

kazanç ve istatistiki veriler sağlayan sistem olarak tanımlanabilir (Özbek vd., 2007: 311-316).

HYBS'leri projesiyle, yönetim işlemleri ve finansal konuları kapsayan işlemlerin bilgisayar ortamında güvenli bir şekilde yapılması amaçlanmıştır. Sağlık işlemleri olarak da hastanın hastaneden randevu almasından başlayıp, kayıt olması, muayene olması, tetkikleri, tedavisi, başka bir kuruma sevki, elektronik reçete ile eczane hizmetleri, hastaneye yatış ve taburcu olma işlemleri, ameliyat olma durumu varsa ameliyatla ilgili işlemlerin kaydı gibi birçok değişik konuda işlemler yapılabilmektedir. Bunların yanısırahastanın sosyal güvenlik kurumuyla da resmi işlemlerinin takibi de yapılır. Örneğin hastanın özel sağlık sigortası varsa sigorta şirketiyle faturalama işleminin yapılması gibi. Tüm bu işlemlerde bilgi paylaşımında güvenlik ve gizlilik politikası hâkimdir (sbsgm.saglik.gov.tr, 2017).

Sağlık hizmet sunumlarında kurum içinde yapılan idari, finansal ve sağlık konularındaki herhangi bir işlemin sağlık politikaları ve kurum imajı gereği, kaliteli hizmet için kayda geçirilmesi yani belgelendirilmesi gerekmektedir. Bu kayıtlar hastaların hastalıklarıyla ilgili geçmişleri, hatanın tedavi süreçleri, tedavi sonrası hastanın durumu gibi işlemlerdir (Tengilimoğlu vd., 2009: 345). Sağlık kurumunda yapılan her işlemin hasta dosyalarına işlenmesi ve veri tabanlarında saklanması gerekmektedir bunlar da hastane yönetim bilgi sistemleriyle gerçekleştirilmektedir.

3.1. Hastane Yönetim Bilgi Sistem Modülleri

Hastanelerde kullanılan hastane yönetim bilgi sistem modülleri ana başlıklar olarak aşağıdaki gibidir (Ataklı ve Kaplan, 2016:108).

1. Hasta Kayıt ve Poliklinik Modülü
2. Hasta Yatış, Çıkış İşlemleri Modülü
3. Vezne, Eczane, Laboratuvar Modülü
4. Stok Takip, Satın alma Ve Demirbaş İşlemleri
5. Döner Sermaye, Fatura Ve Finansman İşlemleri
6. Personel İşlemleri, Bilgi Yönetim, İstatistik ve Raporlama İşlemler Modülü
7. Hemşire Gözlem ve Ameliyathane Modülü

8. Ağız ve Diş Sağlığı Modülü
9. Hemodiyaliz Modülü
10. Sağlık Kurulu ve Danışma Modülü
11. Kan Merkezi ve Diyet Modülü
12. Cihaz Takip Modülü
13. Sterilizasyon Modülü

Sağlık dönüşüm projesinde çok önemli bir uygulama olan hastane yönetim bilgi sistemlerinin kendi içinde farklı başlıklardaki modüllerinin alt bileşenleri de söz konusudur. Bu modüllerin kullanımı gerçekleştirecek olan sağlık çalışanlarının Eğitimleri, etkinlikleri, verimlilikleri, performansları, tecrübeleri, motivasyonları, iletişimleri sağlık sektöründe kurum başarısını hasta memnuniyetini ve personelin kendi memnuniyetini doğrudan etkileyebilecek durumdadır.

3.2. Hastane Yönetim Bilgi Sistemlerinin Faydaları

HYBS; Hastanelerin, yönetsel, mali ve tıbbi hizmetlerinin bilgisayar ortamında birbirleriyle ilişkili olarak yapılmasına izin veren yazılımdır. Kayıt altına alınan, saklanan, paylaşılan bilgileri yönetmeye yardımcı olur. Birçok konuda faydası söz konusudur. Bu Faydaları aşağıdaki gibi sayabiliriz:(uludag. edu.tr , 2017).

Faydaları:

1. Bilgi üretim hızı, kalitesi ve miktarı artar.
2. Bilgi erişim hızı artışı için süreden tasarruf sağlar.
3. Karar verme hızı ve güvenilirliği artar, Maliyetler azalır.
4. Personel verimliliğine hasta memnuniyeti arttırılır.
5. Sağlıkta dönüşüm projesini destekler (Medula, SağlıkNET optimizasyonu... vb).
6. Güvenilirdir, hasta haklarını koruyacak şekilde sistematize edilmiştir.
7. Esnektir; hastane protokol ve kurallarına göre yapılandırılabilir.
8. Sağlık kurumlarının zaman, insan gücü, mal, finans gibi kaynaklarının etkin ve dengeli kullanılmasını sağlar.

9. Gelir ve giderin izlenmesini sağlayarak kaçakların önlenmesini sağlar.
10. Verileri hızlı değerlendirmeye imkân verir.

4. Personel Memnuniyeti Etkileyen Faktörler

Hizmet soyut bir kavram olup insan ihtiyaçlarını gideren faydadır şeklinde tanımlanabilir. Sağlık sektörü de ağırlıklı olarak hizmet sektörüdür. Sağlık hizmetlerinin sunumunu yapan kişiler farklı görev ve statülere sahip sağlık çalışanlarıdır. İster kamu sektöründe olsun ister özel sektörde olsun sağlık çalışanlarının hizmet sunumlarındaki motivasyonları ve memnuniyetleri son derece önemlidir. Çünkü sağlık çalışanın memnuniyeti sağlandığında onun dışa yansımaları, yapacağı görevleri sorumluluk bilinciyle hareket etmesine ve dış müşterilere pozitif davranmasına ve birlikte görev yaptığı mesai arkadaşlarıyla pozitif ilişkiler sürdürmesine vesile olacaktır. Sağlık çalışanlarının memnuniyetinin sağlanması için kurumsal olarak çalışana değer verme, maddi tatmin, ergonomik koşulların sağlanması, sosyal haklarını kullandırma, kurum içi eğitimler, kariyer fırsatlarının verilmesi ve işin görülmesi sırasında kullanabileceği her türlü materyalin- teknolojik imkânların sunulması gibi faktörler sayılabilir.

Sağlık kurumlarında kalitenin olması isteniyorsa öncelikle personele önem vermek gerekir. Personelin bilgi düzeyini, performansını ve verimliliğini artırmak için personeli memnun etmek gerekir. Çalışanların motive olarak hizmet vermeleri halinde bunun dönüşü memnun olmuş hasta olarak geri dönüş yapar (Arcak ve Kasımoğlu, 2006: 23-30).

Karmaşık bir kavram olan memnuniyet aynı anda birçok anlam içermektedir. Kişinin beklentilerini bulması, iş tatmini, geçmiş tecrübeleri, kuruma bağlılık, bireysel ve toplumsal değerleriyle herhangi bir konunun örtüşmesi gibi sayılabilir. Sağlık sektörü gibi emek yoğun çalışan ve insan ilişkilerinin ön planda olduğu sektörlerde çalışan memnuniyetinin sağlanması son derece önemlidir. Sağlık sektöründe özellikle yapılan hataların telafisinin mümkün olmadığı, yapılan işlemlerin son derece dikkatle ve önemsenerek yapılması gerekliliğinden bu sektörde çalışan memnuniyetinin sağlanması şarttır diyebiliriz. Çalışan memnun olsun ki

işini önemsesin ve telafisi olmayan hatalarla karşılaşılmasın(uludag. edu.tr, 2017).

Bu çalışma Hastane Yönetim Bilgi Sistemini kullanan sağlık çalışanlarının memnuniyetini ve bu memnuniyet düzeylerine etki eden faktörleri saptamak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada personel memnuniyeti için temel olarak dört faktör üzerinde durulacaktır. Bu faktörler sırasıyla, Eğitim, Motivasyon ve Tatmin, Tasarruf ve İletişim.

4.1. Eğitim

Sağlık personelinin eğitimini ifade eden belge eğitim süreçlerindeki diplomalardır. 18.12.2014 tarihli Resmi Gazete' de yayınlanan İşyeri Hekimi Ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik'e göre;

Diğer Sağlık Personeli: İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinde görevlendirilmek üzere Bakanlıkça belgelendirilmiş hemşire, sağlık memuru, acil tıp teknisyeni ve çevre sağlığı teknisyeni diplomasına sahip olan kişiler ile Bakanlıkça verilen işyeri hemşireliği belgesine sahip kişileri ifade eder (donusumisg.com, 2017).

Sağlıkta dönüşüm projesiyle birlikte hayata geçen hastane yönetim bilgi sistem modüllerinin uygulamaya geçilmesiyle birlikte sağlık kurumlarında eğitim-oryantasyon ekibinin yeni işe başlamış kişilere eğitim süreçlerinden geçirdiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca sağlık kurumlarında kullanılan yazılım programlarında güncelleme veya yeni bir eklenti olduğunda da yazılım şirketlerince de kullanıcılara eğitim programları da verilebilmektedir. Sağlık çalışanının işini yaparken eğitimini gördüğü programı rahat, kendinden emin olarak kullanabilmesi iş başarısını artacağı gibi zaman kaybını da önleyecektir.

4.2. Motivasyon ve Tatmin

Motivasyon, herhangi bir konu da bir şeyi yapmaya istekli olma hali olarak tanımlanabilir.

Motivasyon, insanı herhangi bir konuda iş yapmaya veya bir amaca doğru hareket ettiren güce denir. Bir konuyu bir işi öğrenmek için motive olmak öğrenme hızını ve öğrenme kalitesini artırır. Zorunluluklardan dolayı bir işin bir konunun öğrenilmesi gerekiyorsa ve motive olunamıyorsa öğrenme güçlüğü yaşanabilir. Tam tersi ise öğrenme çabuk gerçekleşir hatta daha kalıcı olur diyebiliriz. Motivasyon eksikliği öğrenme sürecinde zaman kaybına neden olduğu gibi başarısızlığı da sebep olabilir (bilgi.edu.tr, 2017).

Tatmin, istenen bir şeye kavuşma arzusunun yerine gelmesi, doyum olarak tanımlanabilir (tdk.gov.tr, 2017). Kişilerin iş tatmini veya iş doyumunu psikolojik olarak ruh dünyalarını olumlu yönde etkiler. Yapılan iş ağır gelmez, iş yapmaya istekli olunur, işler daha kısa sürede bitirilir ve iş bitiminde mutluluk duygusu yaşanır. İş tatmininin de alınan ücret, çalışılan ortamın fiziki koşulları, kullanılan malzemelerin ergonomik özellikler taşıması, mesai arkadaşlarıyla ve üstleriyle olan iletişimleri, kurum içinde terfi edebilmek gibi birçok faktör tatmin duygusunu olumlu ya da olumsuz etki eder (Kavla 1998:20; Özbayır vd., 2006:18-24; Saydanlı vd., 1998:32-40).

4.3. Tasarruf

Tasarrufun tanımı farklı şekillerde yapılabilir. Tutumlu olma, dikkatli kullanma, birikim yapma, israf etmeme, anlamlarına geldi gibi herhangi birşeyi istediği gibi kullanma veya karar verme şeklinde de anlam ifade eder (turkce bilgi. com, 2017).

Hastane yönetim bilgi sistemleri karar destek sistem teknolojilerinin uzantısıdır denilebilir. Karar destek teknolojileri de karar alma sürecinde kullanılan, bilgi, politika ve araçlar bütünüdür (Baysal, 2011:27). Sağlık çalışanlarında tasarruf kavramını çalışanların işlerini yapma süreleri olarak ele alabiliriz. HBYS modüllerinin kullanımı iş yapma sürelerini kısaltması açısından personel memnuniyetini etkileyen faktör olarak değerlendirilebilir. Ayrıca hastane yönetim bilgi sistemlerinin kullanımıyla birlikte bilgisayar ortamında açılan dosyaların, evrakların, tahlil sonuçlarının, dijital çıktılarının, elektronik ortamdaki reçetelerin vb gibi birçok evrakın kâğıt formatında olmaması da tasarruf olmasını sağlar. Arşiv anlamında da istenilen belgelerin bilgisayar ortamında daha kısa sürede bulunması yine zaman tasarrufu olarak söylenebilir.

4.4. İletişim

İletişim kişiler arasında anlaşmayı sağlar. Bu anlaşma süreci yazılı ve sözlü olabileceği gibi beden diliyle de olabilir. İletişimle anlatılmak istenen konu, bilgi, duygular, görüntüler karşı tarafa doğrudan kişinin kendi tarafından aktarılabilmesi gibi iletişim araçlarıyla da yapılabilir. Sağlıklı bir iletişimin olabilmesi için iletişimi başlatan kişinin doğru anlatması karşı tarafında iletişime açık olarak almaya istekli olması gerekir (Tutar ve Altınöz, 2002: 81-82).

Günümüzde bilgi teknolojilerinin hızla ilerlemesi sağlık sektöründe de kullanım alanlarının oldukça yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bu yaygınlaşma sağlık hizmet sunumlarında iletişimi son derece kolaylaştırmaktadır. Çünkü internet, bilgisayar ve yazılım teknolojileriyle fiziki uzaklık olsun veya olmasın anında iletişim kurulabilmektedir(Aktaş vd, 2007: 425). Hasta ve sağlık personeli arasında iletişiminin kurulması, birbirlerini anlayabilmeleri sağlık hizmetlerinin kaliteli olarak sürdürülmesi açısından önemlidir. Çalışanın iletişim becerisi ne kadar yüksek düzeyde ise hastalarla ve hasta yakınlarıyla hem de birlikte iş gördüğü sağlık çalışanları arasında problemsiz bir iletişim gerçekleştirmiş olur.

Sağlık çalışanlarının mesleki anlamda iletişimde başarılı olabilmeleri için bazı noktalara dikkat etmesi hem kendi performansı açısından hem de kurum imajı açısından önemlidir. Bu sebeple işiyle ilgili bilgilerde donanımlı olması ve bunları iletişim kuracağı kişilere aktarabilmesi gerekir. Bununla birlikte sempatik davranışlar, anlayışlı tavırlar, iletişim kurulan kişinin seviyene göre kurulacak cümleler, sabır gösterme, hoşgörülü olabilmek, çalışanlara veya hastalara/hasta yakınlarına eşit davranışlar sergileme, gergin bir duruş sergilememe, karşı tarafın güvenini sağlama gibi noktalara dikkat etmek gerekir (megep, 2017).

5. Araştırma Metodolojisi

5.1. Enstrüman ve Veri Toplama

Bu anket, veri toplama aracı olarak kullanan nicel kesitsel bir çalışmadır. Anket soruları konunun literatür taranarak HYBS'nin kullanım amaçları doğrultusunda alanında uzman iki kişinin görüşü alınarak hazırlanmıştır.

Soruların dağıtım işlemi Kamu hastaneler birliklerine ve özel hastanelerde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma dönemi, Mart 2017 başlayıp 15 Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleşti. Finalde toplam 140 yanıt alındı.

3.2. Değerlendirme Ölçekleri

Bu çalışmada ilgili yapılar, HYBS'nin kullanım amaçları doğrultusunda alanında uzman iki kişinin görüşü alınarak maddeler hayata geçirilmiştir.

T1HYBS modüllerini kullanmak İnsan gücünden tasarruf sağlar.

T2 HYBS modüllerini kullanmak Zamandan tasarruf sağlar.

T3HYBS modüllerini kullanmak maliyetlerde tasarruf sağlar.

E1Tıbbi araştırmalarda eğitim desteği sağlar.

E2Modüllerin kullanım kılavuzları olduğu için eğitimi kolaydır.

E3Modüller için personele eğitim ve bilgilendirilme çalışmaları yürütülür.

E4Sağlık çalışanları için personele oryantasyon eğitimleri verilir.

K1Hastane yönetim bilgi sisteminin modüllerinin kullanımı kolaydır.

K2Hastane yönetim bilgi sistem modüllerinin menüleri anlaşılabilir.

K3Hastane yönetim bilgi sisteminin modül ve bileşenleri yeterlidir.

D1Talep tahminleri yapmada destek sağlar.

D2Programlama desteği sağlar.

D3Stratejik ve operasyonel kararlar için destek sağlar.

D4Hastanın tedavisiyle ilgili klinik kararlarda destek sağlar.

D5 Yönetime bilgi desteği sağlar.

İ1Hastane içinde uygun veri alışverişini sağlar.

İ2Hastane dışıyla (SGK, BAĞ-KUR, Sağlık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Özel sigorta şirketleri gibi) güvenilir bilgi alışverişini sağlar.

İ3Hekimler ve sağlık hizmeti sunucuları arasında iletişim sağlar.

İ4Hizmet malzemelerinin geri ödeme sürecinde veri sağlar.

MT1Modüller sayesinde işimi kendim den emin olarak yapıyorum.

MT2Kendimi kurumun değerli bir üyesi olarak görüyorum.

MT3Kurumda kendimi güvende hissediyorum.

MT4Yeni uygulamalarda amirlerim tarafından bilgilendiriliyorum.

MT5 Maaşım beklentime uygun, performansa dayalı ek ödemem hak ettiğim kadar.

Bütün maddeler, "Kesinlikle katılmıyorum" dan "Kesinlikle Katılıyorum" a kadar değişen, beş puanlık Likert tipi bir ölçek kullanılarak ölçülmüştür.

3.3. Katılımcı Profili

Araştırma sürecinde hazırlanmış anket sorularına ilişkin olarak cevaplayıcıların cinsiyet, yaş, meslek bilgisi, istihdam, eğitim, çalışma süreleri ve HYBS'nin kullanımına ilişkin eğitim alıp almadıklarını gösteren tablo 1 Sağlık çalışanlarının demografik bilgileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Sağlık Çalışanlarının Demografik Bilgileri

		Frequency	Percent	ValidPercent	CmltvPercent
CİNSİYET	Bay	75	53,6	53,6	53,6
	Bayan	65	46,4	46,4	100,0
YAŞ	20 ve Altı	5	3,6	3,6	3,6
	21-30	65	46,4	46,4	50,0
	31-40	50	35,7	35,7	85,7
	41-50	15	10,7	10,7	96,4
	51 ve üzeri	5	3,6	3,6	100,0
MESLEK BİLGİSİ	Eczacı	35	25,0	25,0	25,0
	Ebe/Hemşire	30	21,4	21,4	46,4
	Sağlık Memuru	25	17,9	17,9	64,3
	Sağlık Teknisyeni	10	7,1	7,1	71,4
	Tıbbi Sekreter	20	14,3	14,3	85,7
	Memur	10	7,1	7,1	92,9
	Diğer Sağlık Çalışanı	10	7,1	7,1	100,0
İSTİHDAM	Memur	120	85,7	85,7	85,7
	Sözleşmeli	15	10,7	10,7	96,4
	Şirket Elemanı	5	3,6	3,6	100,0

EĞİTİM	Lise	45	32,1	32,1	32,1
	Ön Lisans	65	46,4	46,4	78,6
	Lisans	30	21,4	21,4	100,0
EĞİTİM ALDINIZ MI	Hayır	20	14,3	14,3	14,3
	Evet	120	85,7	85,7	100,0
ÇALIŞMA SÜRESİ	1 yıldan az	20	14,3	14,3	14,3
	1-3	10	7,1	7,1	21,4
	4-6	5	3,6	3,6	25,0
	7-9	30	21,4	21,4	46,4
	10 yıl ve üzeri	75	53,6	53,6	100,0

Tablo 2. Hastane Yönetim Bilgi Sistemini Kullanan Sağlık Kurumlarında Personel Memnuniyetini Etkileyen Anket Sonuçları

T1HYBS modüllerini kullanmak İnsan gücünden tasarruf sağlar.	0	5	15	53	64	0,00%	3,65%	10,95 %	38,69 %	46,72 %
T2 HYBS modüllerini kullanmak zamandan tasarruf sağlar.	0	5	20	53	59	0,00%	3,65%	14,60 %	38,69 %	43,07 %
T3.HYBS modüllerini kullanmak maliyetlerde tasarruf sağlar.	0	10	15	53	59	0,00%	7,30%	10,95 %	38,69 %	43,07 %
E1Tıbbi araştırmalarda eğitim desteği sağlar.	0	15	25	63	34	0,00%	10,95 %	18,25 %	45,99 %	24,82 %
E2Modüllerin kullanım kılavuzları olduğu için eğitimi kolaydır.	5	10	40	54	28	3,65%	7,30%	29,20 %	39,42 %	20,44 %
E3Modüller için personele eğitim ve bilgilendirilme çalışmaları yürütülür.	5	10	10	68	44	3,65%	7,30%	7,30%	49,64 %	32,12 %
E4Sağlık çalışanları için personele oryantasyon eğitimleri verilir.	5	5	20	48	59	3,65%	3,65%	14,60 %	35,04 %	43,07 %
K1Hastane yönetim bilgi sisteminin modülerinin kullanımı kolaydır.	0	15	30	59	34	0,00%	10,87 %	21,74 %	42,75 %	24,64 %

K2Hastane yönetim bilgi sistem modüllerinin menüleri anlaşılabilirdir	5	5	30	68	29	3,65%	3,65%	21,90 %	49,64 %	21,17 %
K3Hastane yönetim bilgi sisteminin modül ve bileşenleri yeterlidir.	5	5	50	53	24	3,65%	3,65%	36,50 %	38,69 %	17,52 %
D1Talep tahminleri yapmada destek sağlar.	0	15	20	69	33	0,00%	10,95 %	14,60 %	50,36 %	24,09 %
D2Programlama desteği sağlar.	0	10	20	78	29	0,00%	7,30%	14,60 %	56,93 %	21,17 %
D3Stratejik ve operasyonel kararlar için destek sağlar.	0	5	20	78	34	0,00%	3,65%	14,60 %	56,93 %	24,82 %
D4Hastanın tedavisiyle ilgili klinik kararlarda destek sağlar.	0	10	15	88	24	0,00%	7,30%	10,95 %	64,23 %	17,52 %
D5Yönetime bilgi desteği sağlar.	0	5	15	83	34	0,00%	3,65%	10,95 %	60,58 %	24,82 %
İ1Hastane içinde uygun veri alışverişini sağlar.	0	10	15	64	48	0,00%	7,30%	10,95 %	46,72 %	35,04 %
İ2Hastane dışıyla (SGK, BAĞ-KUR, Sağlık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Özel sigorta şirketleri gibi) güvenilir bilgi alışverişi sağlar.	5	10	20	49	54	3,62%	7,25%	14,49 %	35,51 %	39,13 %
İ3Hekimler ve sağlık hizmeti sunucuları arası iletişim sağlar.	0	10	25	48	54	0,00%	7,30%	18,25 %	35,04 %	39,42 %
İ4Hizmet malzemelerinin geri ödeme sürecinde veri sağlar.	0	10	30	54	44	0,00%	7,25%	21,74 %	39,13 %	31,88 %
MT1Modüller sayesinde işimi kendim den emin yapıyorum.	5	20	10	58	44	3,65%	14,60 %	7,30%	42,34 %	32,12 %

MT2Kendimi kurumun değerli bir üyesi olarak görüyorum.	10	25	15	63	24	7,30%	18,25 %	10,95 %	45,99 %	17,52 %
MT3Kurumda kendimi güvende hissediyorum.	5	20	20	64	28	3,65%	14,60 %	14,60 %	46,72 %	20,44 %
MT4Yeni uygulamalarda amirlerim tarafından bilgilendiriliyorum.	0	25	15	68	29	0,00%	18,25 %	10,95 %	49,64 %	21,17 %
MT5Maaşım beklentime uygun, performansa dayalı ek ödemem hak ettiğim kadar.	15	30	39	25	28	10,95 %	21,90 %	28,47 %	18,25 %	20,44 %

1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum

6. Veri Analizi Ve Sonuçları

Bu çalışmada SPSS v.24 kullanılarak iki aşamalı metodolojiye göre veri analizi yapılmıştır.

- İlk adım kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini sınamak.
- İkinci adım yapısal model ve faktörleri belirlemek.

6.1. Ölçüm Modeli

Ölçeğin güvenilirliğini ve iç tutarlılığını ölçmek için kullanılan yaygın bir yöntem olan Cronbach alfa kullanılmıştır. Cronbach's Alpha istatistik güven aralıkları: $\alpha \geq .9$ Mükemmel, $.9 > \alpha \geq .8$ İyi, $.8 > \alpha \geq .7$ Kabul edilebilir, $.7 > \alpha \geq .6$ Şüpheli, $.6 > \alpha \geq .5$ Kötü, $.5 > \alpha$ Güvenilmez şeklindedir. Her bir yapı için Cronbach alfa değeri 0.70'e eşit veya daha fazla olması durumunda ölçeğin güvenilirliğinin genel olarak kabul edildiğini ileri sürmüştür (Hair vd., 2009:420).

Cronbach alfa değerleri Tablo 3'de gösterildiği gibi 0,960 olup ölçekte yer alan 24 sorunun homojen bir yapı gösteren bir bütünü iyi bir derecede ifade ettiğini göstermektedir (Tablo 3.1bknz) .

Tablo 3.1.Güvenilirlik Test Sonuçları.

Reliability Statistics			
Cronbach's Alpha	0,960	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	0,964
		N of Items	24

Tablo 3.2.Güvenilirlik Test Sonuçları Korelasyon Matrisi.

Inter-Item Correlation Matrix	T1	T2	T3	E1	E2	E3	E4	K1	K2	K3	D1	D2	D3	D4	D5	İ1	İ2	İ3	İ4	MT1	MT2	MT3	MT4	MT5
T1HYBS modüllerini kullanmak İnsan gücünden tasarruf sağlar.	1,000	0,949	0,837	0,547	0,474	0,629	0,450	0,601	0,553	0,522	0,641	0,707	0,719	0,631	0,793	0,739	0,588	0,653	0,708	0,525	0,495	0,527	0,592	-0,015
T2 HYBS modüllerini kullanmak Zamandan tasarruf sağlar.	0,949	1,000	0,783	0,566	0,477	0,524	0,361	0,615	0,568	0,521	0,614	0,680	0,704	0,663	0,719	0,781	0,613	0,737	0,734	0,499	0,444	0,446	0,509	-0,105
T3.HYBS modüllerini kullanmak maliyetlerde tasarruf sağlar.	0,837	0,783	1,000	0,427	0,345	0,563	0,376	0,429	0,385	0,335	0,560	0,622	0,650	0,607	0,665	0,630	0,451	0,551	0,541	0,419	0,392	0,436	0,458	0,035
E1Tıbbi araştırmalarda eğitim desteği	0,547	0,566	0,427	1,000	0,807	0,742	0,672	0,601	0,769	0,651	0,415	0,524	0,381	0,712	0,571	0,565	0,548	0,731	0,554	0,570	0,562	0,536	0,712	0,083
E2Modüllerin kullanım kılavuzları olduğu için eğitimi kolaydır.	0,474	0,477	0,345	0,807	1,000	0,784	0,703	0,591	0,860	0,831	0,477	0,418	0,357	0,680	0,489	0,455	0,367	0,643	0,460	0,403	0,498	0,503	0,569	0,322
E3Modüller için personele eğitim ve bilgilendirilme çalışmaları yürütüldü.	0,629	0,524	0,563	0,742	0,784	1,000	0,882	0,654	0,808	0,726	0,476	0,492	0,537	0,759	0,609	0,416	0,367	0,580	0,394	0,413	0,514	0,567	0,579	0,278
E4Sağlık çalışanları için personele oryantasyon eğitimleri verilir.	0,450	0,361	0,376	0,672	0,703	0,882	1,000	0,477	0,705	0,607	0,366	0,319	0,429	0,667	0,441	0,356	0,363	0,565	0,355	0,264	0,374	0,295	0,385	0,178
K1Hastane yönetim bilgi sisteminin modülerini kullanımı kolaydır.	0,601	0,615	0,429	0,601	0,591	0,654	0,477	1,000	0,793	0,751	0,490	0,561	0,589	0,698	0,621	0,293	0,468	0,515	0,587	0,489	0,538	0,481	0,458	0,177
K2Hastane yönetim bilgi sistem modüllerinin menüleri anlaşılabilirdir.	0,553	0,568	0,385	0,769	0,860	0,808	0,705	0,793	1,000	0,915	0,490	0,513	0,431	0,749	0,567	0,472	0,396	0,682	0,460	0,523	0,571	0,517	0,497	0,327
K3Hastane yönetim bilgi sisteminin modül ve bileşenleri yeterlidir.	0,522	0,521	0,335	0,651	0,831	0,726	0,607	0,751	0,915	1,000	0,464	0,492	0,437	0,675	0,528	0,404	0,286	0,568	0,407	0,495	0,518	0,528	0,484	0,441
D1Talep tahminleri yapmada destek	0,641	0,614	0,560	0,415	0,477	0,476	0,366	0,490	0,490	0,464	1,000	0,884	0,603	0,621	0,802	0,708	0,408	0,525	0,653	0,514	0,790	0,668	0,573	0,202
D2Programlama desteği sağlar.	0,707	0,680	0,622	0,524	0,418	0,492	0,319	0,561	0,513	0,492	0,884	1,000	0,616	0,645	0,899	0,740	0,460	0,540	0,638	0,704	0,796	0,767	0,703	0,291
D3Stratejik ve operasyonel kararlar için destek sağlar.	0,719	0,704	0,650	0,381	0,357	0,537	0,429	0,589	0,431	0,437	0,603	0,616	1,000	0,719	0,759	0,506	0,320	0,367	0,433	0,267	0,435	0,471	0,359	0,222
D4Hastanın tedavisiyle ilgili klinik kararlarda destek sağlar.	0,631	0,663	0,607	0,712	0,680	0,759	0,667	0,698	0,749	0,675	0,621	0,645	0,719	1,000	0,684	0,564	0,444	0,779	0,573	0,494	0,483	0,415	0,409	0,198
D5 Yönetime bilgi desteği sağlar.	0,793	0,719	0,665	0,571	0,489	0,609	0,441	0,621	0,567	0,528	0,802	0,899	0,759	0,684	1,000	0,696	0,475	0,487	0,621	0,600	0,688	0,742	0,695	0,263
İ1Hastane içinde uygun veri alışverişini sağlar.	0,739	0,781	0,630	0,565	0,455	0,416	0,356	0,293	0,472	0,404	0,708	0,740	0,506	0,564	0,696	1,000	0,544	0,756	0,601	0,644	0,546	0,464	0,495	-0,050
İ2Hastane dışıyla (SGK, BAĞ-KUR, Sağlık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Özel sigorta şirketleri gibi) güvenilir bilgi alışverişini sağlar.	0,588	0,613	0,451	0,548	0,367	0,367	0,363	0,468	0,396	0,286	0,408	0,460	0,320	0,444	0,475	0,544	1,000	0,651	0,738	0,505	0,368	0,187	0,406	-0,260
İ3Hekimler ve sağlık hizmeti sunucuları arasında iletişim sağlar.	0,653	0,737	0,551	0,731	0,643	0,580	0,565	0,515	0,682	0,568	0,525	0,540	0,367	0,779	0,487	0,756	0,651	1,000	0,729	0,629	0,393	0,204	0,373	-0,131
İ4Hizmet malzemelerinin geri ödeme sürecinde veri sağlar.	0,708	0,734	0,541	0,554	0,460	0,394	0,355	0,587	0,460	0,407	0,653	0,638	0,433	0,573	0,621	0,601	0,738	0,729	1,000	0,486	0,518	0,283	0,510	-0,210
MT1Modüller sayesinde işimi kendim den emin olarak yapıyorum.	0,525	0,499	0,419	0,570	0,403	0,413	0,264	0,489	0,523	0,495	0,514	0,704	0,267	0,494	0,600	0,644	0,505	0,629	0,486	1,000	0,646	0,525	0,579	0,191
MT2Kendimi kurumun değerli bir üyesi olarak görüyorum.	0,495	0,444	0,392	0,562	0,498	0,514	0,374	0,538	0,571	0,518	0,790	0,796	0,435	0,483	0,688	0,546	0,368	0,393	0,518	0,646	1,000	0,834	0,721	0,318
MT3Kurumda kendimi güvende hissediyorum.	0,527	0,446	0,436	0,536	0,503	0,567	0,295	0,481	0,517	0,528	0,668	0,767	0,471	0,415	0,742	0,464	0,187	0,204	0,283	0,525	0,834	1,000	0,837	0,484
MT4Yeni uygulamalarda amirlerim tarafından bilgilendiriliyorum.	0,592	0,509	0,458	0,712	0,569	0,579	0,385	0,458	0,497	0,484	0,573	0,703	0,359	0,409	0,695	0,495	0,406	0,373	0,510	0,579	0,721	0,837	1,000	0,261
MT5Maaşım beklentime uygun, performansa dayalı ek ödemem hak ettiğim	-0,015	-0,105	0,035	0,083	0,322	0,278	0,178	0,177	0,327	0,441	0,202	0,291	0,222	0,198	0,263	-0,050	-0,260	-0,131	-0,210	0,191	0,318	0,484	0,261	1,000

6.2. Yapısal Model

6.2.1. Veri Setinin Faktör Analizi İçin Uygunluğunun Değerlendirilmesi

Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla, Bartlett testi ve Kaiser Meyer Olkin (KMO) testleri yapıldı. Çalışmamızda Tablo 4 te görüldüğü gibi, KMO testi %63 (,636)'dür. $0,636 > 0,50$ olduğu ve Bartlett testi anlamlıdır (Sig.) bu değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu gösterir. Veri setimizin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir.

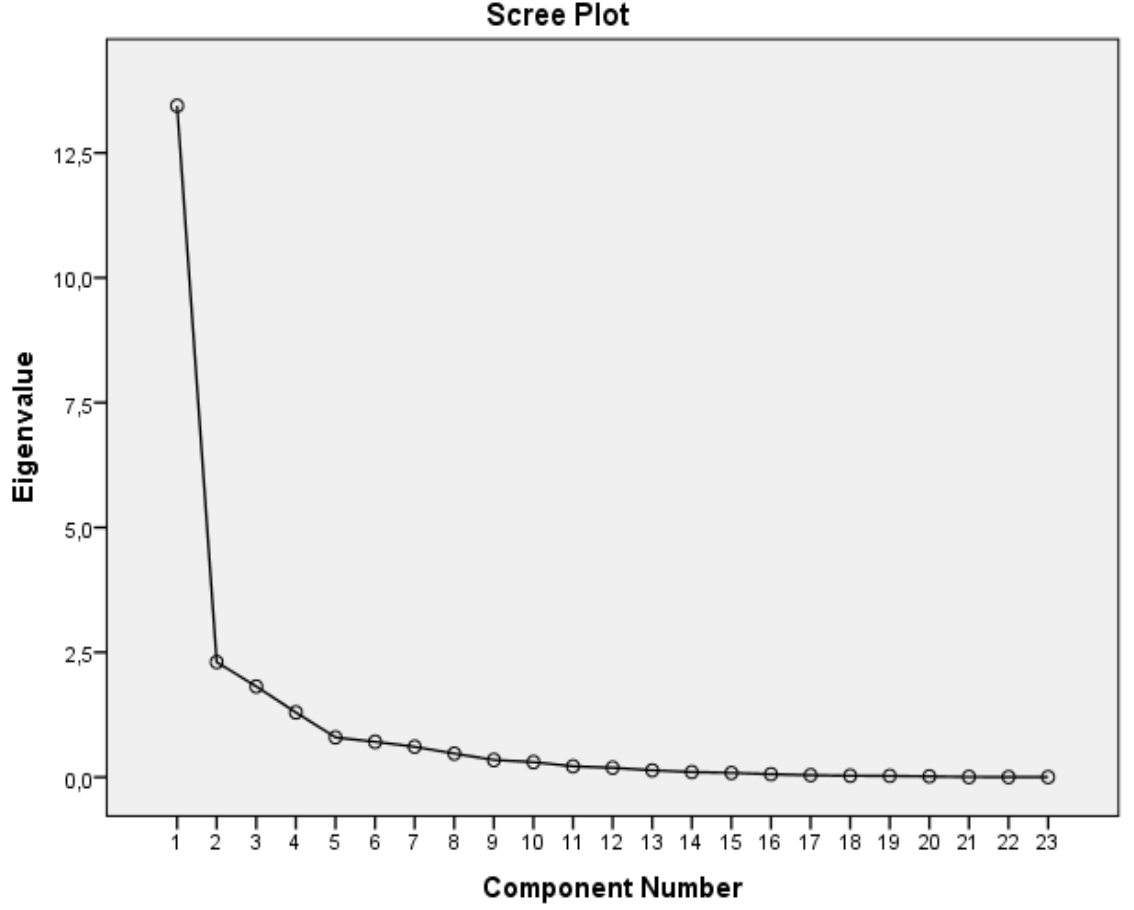
Tablo 4: Bartlett testi ve Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) test sonuçları.

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,636
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	5888,405
	df	253
	Sig.	0,000

6.2.2. Veri Setinin Faktör Sayısının Belirlenmesi

Faktör sayısını belirlemede önce faktör analizi çizgi grafiğine baktık. Rotasyona tabi olacak faktör sayısını belirlerken Grafik 1 de faktör analizi çizgi grafiğinde eğimin kaybolmaya başladığı noktanın işaret ettiği sayıda faktör belirledik. Buna göre grafikte 5. Faktörden itibaren çizgi grafiği eğimini önemli ölçüde kaybetmeğe başlamaktadır. Bu nedenle faktör sayısını 4 ile 5 faktör arasında sınırlaya biliriz.

Grafik1: Faktör Analizi Çizgi Grafiği

Akabinde faktör sayısını belirlemede biz özdeğer istatistiği (EIGENVALUE) birden büyük olan faktörleri anlamlı olarak belirledik. Aşağıda tablo 5 te özdeğer istatistiği EIGENVALUE 1 den büyük olan 5 faktör görülmektedir. 1.faktör toplam varyansın %25,66'sını açıklamaktadır (en sağdaki sütun). 1. ve 2. faktörler toplam varyansın %46,25 ini açıklamaktadır. 5. faktör ise toplam varyansın %82'ni açıklamaktadır.

Tablo 5 Özdeğer İstatistiği Faktör Tablosu.

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	13,444	58,451	58,451	13,444	58,451	58,451	5,902	25,661	25,661
2	2,305	10,024	68,475	2,305	10,024	68,475	4,737	20,594	46,255
3	1,815	7,890	76,365	1,815	7,890	76,365	4,154	18,059	64,314
4	1,296	5,636	82,002	1,296	5,636	82,002	4,068	17,688	82,002
5	0,796	3,459	85,461						
6	0,708	3,079	88,540						
7	0,609	2,646	91,186						
8	0,473	2,056	93,242						
9	0,345	1,499	94,741						
10	0,302	1,312	96,053						
11	0,217	0,944	96,997						
12	0,188	0,818	97,815						
13	0,138	0,599	98,414						
14	0,102	0,445	98,860						
15	0,085	0,371	99,230						
16	0,059	0,259	99,489						
17	0,040	0,175	99,664						
18	0,028	0,123	99,787						
19	0,025	0,107	99,894						
20	0,015	0,067	99,961						
21	0,005	0,021	99,982						
22	0,003	0,013	99,995						
23	0,001	0,005	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

6.2.3 Rotasyon Aşaması

Rotasyonun amacı yorumlanabilir anlamlı faktörler elde etmektir. Aşağıdaki tablo 6 da döndürülmüş faktör matrisi (rotated component matrix)

görülmektedir. Bu matris faktör analizinin nihai sonucudur. Matris de orijinal değişken ve onun faktörü arasındaki korelasyonlar görülmektedir. Bir değişkenin hangi faktör altında mutlak değer olarak büyük ağırlığa sahipse o değişken o faktör ile yakın ilişki içerisinde. Veri seti için faktör aralığı 0,30 ve üzeri olması gerekir. 0,50 ve üzerindeki ağırlıklar ise oldukça iyi olarak kabul edilir (Hair vd.1998:350). Tablo 6 ya bakıldığında 4 faktör (sütunlar) ve her bir değişkenin faktörler altındaki ağırlıkları (faktör loadings-değişkenler ve faktörler arasındaki korelasyon kat sayısı) verilmiştir. Tabloda 6 da MT3 değişkeni bulunduğu satırda en büyük ağırlığı 2. Faktör altında 0,886 değeriyle almıştır.

Tablo 6: Döndürülmüş Faktör Matrisi (Rotated Component Matrix)

	Rotated Component Matrix ^a			
	1	2	3	4
K2Hastane yönetim bilgi sistem modüllerinin menüleri anlaşılabilir.	0,862	0,281	0,152	0,241
E2Modüllerin kullanım kılavuzları olduğu için eğitimi kolaydır.	0,848	0,271	0,058	0,235
E3Modüller için personele eğitim ve bilgilendirilme çalışmaları yürütülür.	0,830	0,246	0,341	0,096
E4Sağlık çalışanları için personele oryantasyon eğitimleri verilir.	0,818	0,036	0,218	0,137
K3Hastane yönetim bilgi sisteminin modül ve bileşenleri yeterlidir.	0,814	0,306	0,158	0,134
E1Tıbbi araştırmalarda eğitim desteği sağlar.	0,709	0,347	0,054	0,448
D4Hastanın tedavisiyle ilgili klinik kararlarda destek sağlar.	0,656	0,163	0,509	0,319
K1Hastane yönetim bilgi sisteminin modüllerinin kullanımı kolaydır.	0,629	0,277	0,358	0,210
MT3Kurumda kendimi güvende hissediyorum.*	0,293	0,886	0,254	-0,063
MT2Kendimi kurumun değerli bir üyesi olarak görüyorum.	0,289	0,840	0,156	0,198
MT4Yeni uygulamalarda amirlerim tarafından bilgilendiriliyorum.	0,326	0,768	0,125	0,235

D2Programlama desteği sağlar.	0,159	0,737	0,474	0,355
D1Talep tahminleri yapmada destek sağlar.	0,178	0,641	0,486	0,301
D5Yönetime bilgi desteği sağlar.	0,277	0,613	0,610	0,258
MT1Modüller sayesinde işimi kendim den emin olarak yapıyorum.	0,231	0,585	0,028	0,564
D3Stratejik ve operasyonel kararlar için destek sağlar.	0,291	0,215	0,860	0,038
T3HYBS modüllerini kullanmak maliyetlerde tasarruf sağlar.	0,176	0,201	0,746	0,356
T1HYBS modüllerini kullanmak İnsan gücünden tasarruf sağlar.	0,282	0,293	0,704	0,471
T2HYBS modüllerini kullanmak Zamandan tasarruf sağlar.	0,267	0,213	0,670	0,567
İ2Hastane dışıyla (SGK, BAĞ-KUR, Sağlık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Özel sigorta şirketleri gibi) güvenilir bilgi alışverişi sağlar.	0,197	0,117	0,181	0,797
İ3Hekimler ve sağlık hizmeti sunucuları arasında iletişim sağlar.	0,505	0,062	0,226	0,778
İ4Hizmet malzemelerinin geri ödeme sürecinde veri sağlar.	0,214	0,247	0,343	0,733
İ1Hastane içinde uygun veri alışverişini sağlar.	0,142	0,396	0,411	0,643
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. a. Rotation converged in 7 iterations.				

Belirlenen Faktörleri için ölçme aracının güvenilirliğini belirlemek amacıyla iç tutarlılık güvenilirlik katsayılarından Cronbach Alfa formülü kullanılmıştır. Tablo 7'de güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen veriler yer almaktadır.

Ölçeğin tamamına ait iç tutarlılık katsayısı 0,960 olarak bulunmuştur. Faktör bazında Cronbach Alfa (α) güvenilirlik katsayıları incelendiğinde ise bütün faktörlerin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Belirlenen Faktörlerin Cronbach Alfa (A) Güvenirlik Analizi Sonuçları

Reliability Statistics		
	Cronbach's Alpha	N of Items
Faktör 1 Eğitim	0,954	8
Faktör 2 Motivasyon ve Tatmin	0,938	7
Faktör 3 Tasarruf	0,931	4
Faktör 4 İletişim	0,887	4
Toplam	0,960	23

6.2.4 Belirlenen Faktörlerin isimlendirilmesi

Faktörleri isimlendirebilmek için, bir faktör altında büyük değişkenleri olan faktörleri gruplandırdık.

Belirleme kriteri olarak rotasyon aşamasındaki Rotated Component Matrisindeki gruplandırma değerleri alındı.

Bu matristeki ağırlıklı olan soru sayısı baz alınarak isimlendirilmeye gidildi. Ayrıca her bir faktör grubunda toplanan ifadeler incelenmiş, önerilen faktör isimleri iki ayrı alan uzmanı (Hastane md ve hastane başhekim) görüşü alındıktan sonra şekillenmiştir.

Buna göre

- 1.Faktör E1, E2, E3, E4 maddeleriyle Eğitim
- 2.Faktör MT3,MT2,MT4, MT1 maddeleriyle Motivasyon ve Tatmin
- 3.Faktör T1, T2, T3 maddeleriyle Tasarruf

4.Faktör İ1, İ2, İ3, İ4 maddeleriyle İletişim olarak isimlendirilmiştir.

İsimplendirme aşamasından sonra, faktörlerin birbirleriyle arasındaki ilişkiyi görebilmek adına Pearson Korelasyon katsayısına bakılmıştır. Bunun için öncelikle maddelerin her bir faktördeki (varyansını) sapmaların ortalama değeri alınarak puanları bulunmuştur.

Elde edilen verilerle analizi yapılmıştır. Pearson Korelasyon katsayısı R ile gösterilir ve -1 ile 1 arasında değer alır.

R= -1 ise değişkenler arasında tam negatif doğrusal ilişki,

R= 1 ise değişkenler arasında tam pozitif doğrusal ilişki,

R= 0 ise ilişki yoktur.

Tablo 8 Pearson korelasyon katsayısı tablosu ile analiz sonucunda elde edilen veriler ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 8. Pearson Korelasyon Katsayısı Tablosu

		Correlations			
		FAK1	FAK2	FAK3	FAK4
FAK1 Eğitim	Pearson Correlation	1	,654**	,622**	,637**
FAK2 Motivasyon ve tatmin	Pearson Correlation	,654**	1	,667**	,645**
FAK3 Tasarruf	Pearson Correlation	,622**	,667**	1	,736**
FAK4 İletişim	Pearson Correlation	,637**	,645**	,736**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

6.2.5. Belirlenen Faktörlerin Değerlendirilmesi

Belirlenen faktörlerin alt ölçeğini oluşturan bağımsız değişkenlerden alınan puanların minimum, maksimum, ortalama, standart sapmaları ve varyansı Tablo 9'da sunulmuştur. Örneklemin ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları değerlendirildiğinde; Eğitim, Motivasyon ve Tatmin, Tasarruf

ve İletişim gibi tüm faktörlerin ortalama değerlerinin (3,3,4,4gibi) yüksek olduğu gözlenmektedir.

HYBS'lerini kullanan Sağlık kurumlarında eğitim, motivasyon ve tatmin, tasarruf ve iletişim gibi faktörlerin personel memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz.

Tablo 9: Faktör Alt ölçeklerinin Puanları

Descriptive Statistics										
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Variance	Skewness		Kurtosis	
							Statistic	Error	Statistic	Error
FAK1 Eğitim	140	1,38	5,00	3,8571	0,81694	0,667	-1,114	0,205	1,565	0,407
FAK2 Motivasyon ve Tatmin	140	1,86	5,00	3,8112	0,83866	0,703	-0,784	0,205	-0,058	0,407
FAK3 Tasarruf	140	2,00	5,00	4,1786	0,74022	0,548	-1,033	0,205	0,902	0,407
FAK4 İletişim	140	2,00	5,00	4,0357	0,81773	0,669	-0,485	0,205	-0,550	0,407
Valid N (listwise)	140									

7. Tartışma Ve Sonuçlar

Bu çalışma HYBS'lerini kullanan sağlık kurumlarında personel memnuniyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Beklenti hastane yönetim bilgi sistemlerini kullanan sağlık kurumlarında personel memnuniyetini ölçmede kullanılabilirliğinin sağlanmasıdır. SPSS v.24 kullanılarak iki aşamalı bir metodolojiye göre veri analizi yapılmıştır. İlk adım kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini sınamak. İkinci adım yapısal model ve faktörleri belirlemek olmuştur. Cranbach Alfa güvenilirlik analizi kullanılarak ve faktör yük değerleri 0,954 - 0,887 arasında bulunmuştur.

Araştırmamızın veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek için Bartlett testi ve Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) testleri

uygulanmış sonuç % 63 ve $0,636 > 0,50$ olduğu için testimiz anlamlı çıkmıştır.

Rotated Component Matrisi ile 23 soru içinden birbirleriyle anlamlı olan ve matris değerlerine göre 0,50 ve üzeri değere sahip ifadelerin ağırlıklı olarak soru adetleri baz alınarak faktörlerin, Eğitim, Motivasyon ve Tatmin, Tasarruf ve İletişim olarak isimlendirilmeleri yapılmıştır. 23 madde ve 4 faktörlü bu ölçeğin, HYBS'lerini kullanan sağlık kurumlarında personel memnuniyetini ölçmede kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Belirlenen faktörlerin alt ölçeğini oluşturan bağımsız değişkenlerden alınan puanların minimum, maksimum, ortalama, standart sapmaları ve varyansları hesaplanmış ve tüm faktörlerin ortalama değerlerinin yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu sebeple HYBS'lerini kullanan Sağlık kurumlarında Eğitimin, Motivasyon ve tatminin, Tasarrufun ve İletişimin personel memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz.

Araştırma kapsamında geliştirilen HYBS'lerini kullanan sağlık kurumlarında personel memnuniyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesi faktör yük değerleri amacıyla yapılan bu ölçeğin gelecekte bu konuda yapılacak çalışmalarda yol gösterici ve destekleyici olması beklenmektedir. Bu çalışma güvenilirliği ve gerçekliği ispatlanmış bir öneri setidir.

Bu çalışmayla elde ettiğimiz faktörler gelecekte Yapısal eşitlik modellemesi (PLS) yaklaşımıyla çalışılacaktır.

KAYNAKÇA

Ak, B. (2009). Türkiye'de sağlık bilişimi, bir kişisel değerlendirme ve uluslararası bir başarı öyküsü:Cottex. *Akademik Bilişim'09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 11-13 Şubat 2009 - Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 333-341.

Aktaş, A.,Zayim, N. ve Saka, O. (2007). Sağlıkta İnsan-Bilgisayar Etkileşimi. *Akademik Bilişim'07 - IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 31 Ocak - 2 Şubat: Dumlupınar Üniversitesi, 425-430, Kütahya.

Arcak R, Kasımoğlu E. (2006), *Diyarbakır Merkezdeki Hastane ve Sağlık Ocaklarında Çalışan Hemşirelerin Sağlık Hizmetlerindeki Rolü ve İş Memnuniyetleri*. *Dicle Tıp Dergisi*. 2006; 33 (1): 23-30.

Ataklı, A. Ve Kaplan, A.(2016). *Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik*, Ankara: Güneş Tıp Yayınevleri,

Baysal, M. (2011), "Karar Destek Teknolojilerinin Farkındalığı Üzerine Kahramanmaraş İli Kobilerinde Bir Araştırma ", Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çimen, M. (1994), "Yönetim Bilgi Sistemi Açısından Hastane Yönetim Bilgi Sistemlerinin İncelenmesi Ve Zübeyde Hanım Doğumevi Eczanesinde Modüler Hastane Yönetim Bilgi Sistemi Tasarımına Ait Bir Çalışma" Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Bilim Uzmanlığı Tezi

Gökçen, H. (Ed). (2010). *Türkiye Bilişim Derneği Kamu Bilgi İşlem Merkezleri Yöneticileri Birliği Kamu Bilişim Platformu XII*, Kamuda Karar Destek Sistemlerinin Kullanımı Ve Bir Model Önerisi.

Gökşen, Y., Kılıç, S. (2011). Yönetici Etkinliğinin Sağlanması Sürecinde Karar Destek Uygulaması Dokuz Eylül Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi cilt13.sayı1/ Yıl 2011 , Sayfa 81-9.*

Graber, M.L.,Mathew, A.,(2008), "Performance of a Web-BasedClinicalDiagnosis Support System for Internists", Journal of General InternalMedicine, ,Volume 23, Issue 1, 37-40.

Işık, A.,H.-Güler,İ., (2010) "Teletıpta Mobil Uygulama Çalışmasıve Mobil iletişim Teknolojilerinin Analizi" *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, C.3, S.1, Ankara, 2010).

Kavla İ.(1998). *Hemşirelerde İş ile Tükenmişlik İlişkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi. Yayınlanmamış Hemşirelikte Yönetim Yüksek Lisans Tezi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Özata M, ve Aslan Ş. (2004), Klinik Karar Destek Sistemleri ve Örnek Uygulamalar Kocatepe Tıp Dergisi *The Medical Journal of Kocatepe* 5: 11 - 17 Ocak 2004 Afyon – Alıntı yapılan kaynak: Musen MA, Yuval S and Shortliffe EH: Clinical Decision-Support Systems, www.ie.bgu.ac.il/mdss/ch16.final.pdf, erişim:08.08.2003.

Özbayır T, Demir F, Candan Y ve ark. (2006). İzmir İli Ameliyathanelerinde Çalışan Hemşirelerin İş ile İlgili Tutumları: 'Tükenmişlik'. *Hemşirelik Forumu Dergisi*. Mayıs-Haziran, Temmuz Ağustos: 18-24.

Özbek F, Yardımsever M, Saka O. (2007) Akdeniz Üniversitesi

Hastanesi Laboratuvar ve Radyoloji Bilgi Sistemi Mimarisi. In: *Akademik Bilişim'07 - IX. Akademik Bilişim Konferansı*. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya; 2007:311-316.

Parlakkaya, R. ve Tekin, A. 2002 "*Tümleşik Bilgi Sistemleri ve Muhasebe Bilgi Sistemi*", Kocaeli: 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı. S:4

Saydanlı Ş, Turgay M, Polat Ş ve ark. (1998). Bir Üniversite Hastanesinde Hasta Bakım Hizmetlerini Sunan Hemşirelerin İş Motivasyonlarının Değerlendirilmesi. *Modern Hastane Yönetimi* 2(2): 32-40.

Sütçü, C. (1995), *İstatistiksel Veri Sistemleri ve Basın Sektöründe bir Karar Destek Sistemi Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Şahin, Mehmet. (2007). *Yönetim Bilgi Sistemi*. Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi. Eskişehir.

Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat M. (2009). *Sağlık İşletmeleri Yönetimi*.Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tutar H., Altınöz, M. (2002), *Büro Uygulamaları ve İletişim Teknikleri*. Ankara. Nobel Kitapevi

Yılmaz, A., (2013); *Sağlık Kurumlarında Bilgi Sistemleri*, TC. Anadolu Ün. Yayını No: 2862.

Yücebaş, S.C., (2006), *Hipokrat-I: Bayes Ağı Tabanlı Tıbbi Teşhis Destek Sistemi*, Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı.

İnternet Kaynakları

HYBS'nin Amaçları:[http://www.e-saglik.gov.tr/ TR, 7082/amac.html](http://www.e-saglik.gov.tr/TR,7082/amac.html). (05.05.2017).

HYBS'nin Faydaları:
http://www.uludag.edu.tr/dosyalar/shmyo/ders_notlari/kaynak/HBYS-2015.pdf 07.07.2017.

HYBS'nin Tanımı : ([http://www. saglikbilisimderneği.org/Osman Örengül](http://www.saglikbilisimderneği.org/OsmanÖrengül), 10.10.2008. (06.07.2017).

HYBS'nin Tanımı:<http://www.sbsgm.saglik.gov.tr/TR,1724/hastane-bilgi-yonetim-sistemi-alim-kilavuzu.html> s: 77 (06.07.2017).

**Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Optimal Portföy Seçimi: Borsa
İstanbul Örneği**

**Optimal Portfolio Selection with Multiple Criteria Decision Making
Methods: Stock Exchange Istanbul Example¹**

Esra YILDIRIM SÖYLEMEZ²

Yasemin Deniz KOÇ³

Extendend Abstract

Introduction

The most basic aim of investors is to be able to create portfolios that will increase as much as possible at a certain risk level. In the direction of their aims the most important question is to investigate and choose among a large number of securities that have different characteristics from different financial markets. The solution of this problem which is expressed as the optimal portfolio selection is being tried to be facilitated by using different methods in the finance literature. Multicriteria decision making (MDM) methods are analytical methods that allow to evaluate many strategic and operational factors that can be measured and measured at the same time and that involve many people in the decision making process at the same time.

Method

The Analytical Hierarchy Process method is one of the most qualified decision-making methods used to solve problems consisting of multiple criteria, making certain decisions such as evaluating, prioritizing, or selecting from existing alternatives according to criteria or criteria in conflict. In portfolio management, which is the gathering of securities with minimum risk and maximum return according to the preferences and needs of investors, the choice of the appropriate portfolio for the investor and the

¹ Bu çalışmanın özeti Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi (21-23 Eylül 2017) Uşak –Türkiye’de özet bildiri olarak sunulmuştur. Çalışma yeniden düzenlenerek genişletilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
esra.yildirim@dpu.edu.tr

³ Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finan
Bölünü, denizkoc12@gmail.com

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 27/11/2017- Kabul Tarihi: 11/12/2017

decision from which securities and from which portfolio this portfolio will be formed constitutes the portfolio selection problem; it is a complex and multi-criteria decision problem that is hosted in many criteria.

Findings

In this article, we consider that all the criteria (subcriteria and options) in the stock portfolio selection or portfolio construction that have a complicated and multi-criteria structure and the effect ratings of these criteria (interactions and relations with each other) and in which way the alternative stocks that lost the most were to be included in the portfolio were determined by the AHS method. The findings are significant in terms of showing the success of taking stock of these stocks according to different criteria by winning loser 10 stocks among 100 stocks traded in Stock Exchange Istanbul. The first three shares to be included in the portfolio are ISBIR, COSMO, TRNSK respectively.

Conclusion

The findings show that it is possible to use the AHP method in portfolio selection. The AHS organizing complex problems, under a system or framework that provides the ability to think in a simpler way; so that the decision maker or problem solver can benefit from the easier and quicker solution by helping the thinking process, this study is thought to be particularly useful for decision makers in finance. In addition, when these analysis techniques are also supported by computer software programs, investors will be able to create successful portfolios without losing too much time with less data.

Öz

Günümüzde sermaye piyasaları, hızlı bir gelişim göstermekte olup uluslararası yatırımlar için portföy yönetimi ve portföy seçimi araştırılmaya değer konulardan biri olmuştur. Bu amaçla Borsa İstanbul'da işlem gören tüm işletmeler için optimal portföy seçimi çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP (AnalyticHierarchyProcess) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile hisse senetlerinin uzman görüşleri dahilinde önem düzeylerine göre ağırlıkları belirlenerek optimal portföylerin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede elde edilen bulgular, yatırımcıların daha az veri ile çok fazla zaman harcamadan başarılı portföyler oluşturup ortalama getirisini artırabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Portföy Seçimi, Çok Kriterli Karar Verme, Analitik Hiyerarşi Süreci, Borsa İstanbul

Abstract

Today, capital markets are showing improvement rapidly, and portfolio management and portfolio selection for international investments have become one of the most sought-after topics. For this purpose, optimal portfolio selection for all businesses traded in Stock Exchange Istanbul is based on multi-criteria decision making methods by using Analytic Hierarchy Process. With this study, it is aimed to determine the optimal portfolios by determining the weights of the stocks according to the importance levels within the expert opinions. Findings in this framework are important for investors to create successful portfolios and improve their average returns without spending too much time with less data

Keywords: Portfolio Selection, Multiple Criteria Decision Making, Analytic Hierarchy Process, Stock Exchange Istanbul

Giriş

Yatırımcıların en temel amacı belirli bir risk düzeyinde getirilerini mümkün olduğunca artıracak portföyleri oluşturabilmektir. Amaçları doğrultusunda farklı piyasalardan değişik özelliklere sahip çok sayıda menkul kıymeti araştırıp arasından seçim yapmak ise en önemli sorundur. Bu sorun finans literatüründe optimal portföy seçimi olarak ifade edilmektedir.

Portföy seçimi portföye alınacak varlıkların seçimi ve portföyün başarılı bir şekilde yönetilmesi olarak ifade edilmektedir. Portföye dahil edilecek varlıkların seçimi ile ilgili iki temel finans kuramı bulunmaktadır. Geleneksel portföy kuramı portföyü oluştururken farklı tür ve sayılarda menkul kıymete yatırım yapılmasını varsayarken, Harry Markowitz tarafından ortaya atılan modern portföy kuramı ise portföyü çeşitlendirirken portföydeki menkul kıymet getirilerinin birbirleriyle olan ilişkisinin yani korelasyonun dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Modern portföy kuramına göre sadece menkul kıymet çeşitlendirmesi yapmak riski azaltmayabilir bu nedenle birbirleri ile ters korelasyona sahip menkul kıymetler aynı portföye dahil edilerek belirli bir getiri düzeyinde risk azaltılabilmektedir (Markowitz,1952).

Optimal portföy seçimine ilişkin literatürdeki çalışmalar incelendiğinde çalışmaların çoğunluğunun Markowitz'in ortalama varyans modelini kullandığı görülmüştür [Markowitz,1952 ; Roy,1952 ; Nielsen,1987 ; Demirtaş ve Güngör, 2005]. Markowitz modelinde risk ve getiri olmak üzere iki kriter önemli olup ortalama getiri, standart sapma ve hisse senetleri arasındaki kovaryansa bakılarak portföyler oluşturulmaktadır. Ancak Markowitz modeli önemli zayıflıklara da sahiptir. Birincisi model getiri ve risk olmak üzere iki kriteri baz olmaktadır. İkincisi, ortalama varyans modeli kuadratik optimizasyon model olarak da tanımlanmakta ve çözümü zor büyük problemleri beraberinde getirmektedir. Üçüncüsü ise işlem gören hisse senedi sayısı arttıkça bu hesaplamaların daha da zorlaşmasıdır (Akarım, 2013)

Sayılan zorluklar, Markowitz modelinin çok test edilmiş olması ve çeşitli bilim dallarındaki yeni yöntemler araştırmacıları farklı değişkenlerin dahil olduğu daha az veri ile hesaplama yaparak başarılı bir portföy oluşturabilmenin arayışına girmiştir. Bu çerçevede literatürde veri zarflama analizi [Murthi vd., 1997 ; Basso ve Funari, 2001; Emel vd., 2003 ; Eilat vd., 2006, Edirisinghe ve Zhang, 2007; Chen, 2008; Ahmadzade vd. 2011] diskriminant analizi, genetik algoritmalar [Özdemir,2011 ; Sefiane ve Benbouziane, 2012] bulanık mantık [Zhang ve Nie, 2003; Tiryaki ve Ahlatcioglu, 2009] gibi analiz yöntemlerinin kullanılarak optimal portföy seçiminin araştırıldığı çalışmalara ulaşmak mümkündür.

Çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan AHS (Analitik Hiyerarşi Süreci) mevcut alternatifler arasından seçim yaparken belirli kararların alınması sağlayan, birden fazla kriterden oluşan sorunların çözümünde kullanılan önemli bir yöntemdir. Finans alanında karar vermenin en zor olduğu konulardan biri yatırım ve optimal portföye ulaşma çabasıdır. Bu kapsamda uluslararası literatürde AHS yöntemi kullanılarak optimal portföy seçimini gerçekleştiren çalışmalara ulaşmak mümkündür [Saaty vd.,1980 ; Durer vd. 1997 ; Bolster vd. 2005 ; Kurz vd.,2003 ; Meziani, 2003 ; Dongwai ve Yuanxun, 2004; Oyatoye vd.,2010 ; Arifin, 2011] Ulusal finans literatüründe ise İç ve Yurdakul (2001)'un bankalar için bir kredi değerlendirme modeli oluşturmada, Yüksel ve Akın (2006)'ın tekstil işletmelerinin, [Perçin ve Karakaya 2012; Tayyar vd.,2014]'in bilişim teknolojisi firmalarının performanslarını ölçmede AHS yöntemini kullandığı görülmüştür.Bu kapsamda AHS yöntemi ile portföy seçimine ilişkin ulusal literatürde herhangi bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın literatüre katkısıdır.

Çalışmanın amacı çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan AHS yöntemini kullanarak optimal portföyü oluşturmaktır. Çalışma optimal portföy seçimi gibi teorik, çok sayıda değişkene bağlı ve zaman alıcı bir konuyu farklı bir bakış açısı ile ele alması ve buna bağlı olarak yatırımcılara farklı bir yöntem önerisinde bulunması açısından özgündür. Yatırımcıların AHS yöntemini kullanarak fazla vakit kaybetmeden portföylerini oluşturabilmesi portföyden elde edecekleri getirilerini artırabilmeleri ise muhtemeldir.

Bu kapsamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Literatür özetinin de yer aldığı giriş kısmını takiben, ikinci bölümde çok kriterli karar verme-analitik hiyerarşi sürecine ilişkin teorik bilgi verilmiş sonrasında üçüncü bölümde konunun Borsa İstanbul uygulaması ile elde edilen bulgular açıklanmış ve sonuç kısmı ile çalışma tamamlanmıştır.

Çok Kriterli Karar Verme – Analitik Hiyerarşi Süreci

Rekabet ve değişimin yoğun yaşandığı günümüzde, karar verme sürecinde yöneticilerin en rasyonel (optimal) kararı verebilmesi için pek çok kriter veya ölçütü göz önünde bulundurma gerekliliği çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanımını artırmıştır. Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri, ölçülebilen ve ölçülemeyen birçok stratejik ve operasyonel faktörü aynı anda değerlendirme imkânı sağlayan, aynı zamanda karar verme sürecine çok sayıda kişiyi dâhil edebilen analitik yöntemlerdir (Timör, 2011: 15). Çok kriterli karar verme problemlerinde, karar vericinin çoğunlukla birbiriyle çelişen bazı kriter veya amaçlarla ilişkili alternatifleri seçmesi veya sıralaması gerekir. Gerçek dünyada sıklıkla karşılaşılan çok kriterli karar problemlerine örnek verilebilecek finansal yönetim alanında ortaya çıkan portföy seçimi problemlerinde, karlılık, ortalamakâr oranı ve risk faktörleri, varyans-kovaryans matrisi biçiminde ve bazı diğer ilgili nitelikler tatmin edici bir portföyün seçiminde dikkate alınır (Ahari vd., 2011: 225)

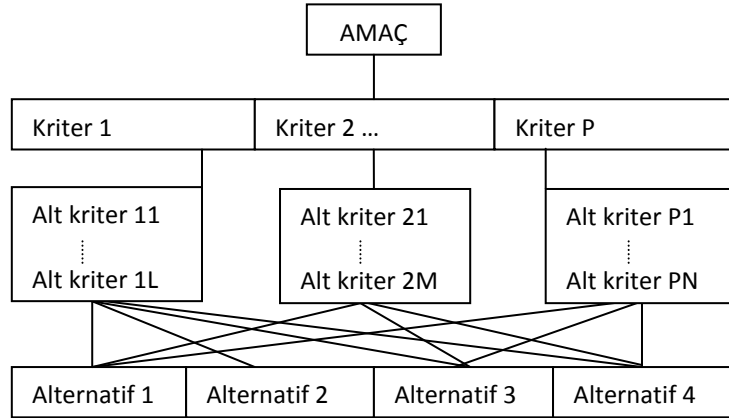
Çok Kriterli Karar Verme; Çok Amaçlı Karar Verme ve Çok Nitelikli Karar Verme olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır (BUL: Phua ve Minowa, 2005: 208). Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi, çatışma içinde olan ölçüt veya kriterlere göre değerlendirme yapmak, önceliklendirmek veya mevcut alternatifler arasından seçim yapmak gibi belirli kararların alınmasını sağlayan, birden fazla kriterden oluşan sorunların çözümünde kullanılan çok nitelikli karar verme yöntemleri arasında yer almaktadır (Abbasi vd., 2016: 56).

Thomas L. Saaty (1980) tarafından geliştirilen Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), karşılaşılan problemi uygun hiyerarşik bir yapıda düzenleyerek kriter, alt kriter ve/veya alternatiflerin önceliklerinin belirlenmesi, ölçülmesi ve sıralanmasını sağlayan bir yöntemidir. AHS, karar vermede yardımcı olacak bilgi ve yarguların düzenlenmesini sağlamakta; beklenti, his, algı ve mantığı tek bir çatıda birleştirerek uzlaşmış sonuçlar üretme amacı taşımaktadır (Saaty, 2001:2-13). Bu avantajlarının yanında basitliği ve gücü ile karmaşıklık, ölçüm ve önceliklendirme, tahmin ve seçimin gerekli olduğu pek çok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır (Bhushan ve Rai, 2004:15).

AHS yöntemi basit olarak 4 adımı takip etmektedir (Tzeng ve Huang,2011:16):

1. Birbiri ile bağlantılı elemanlardan (kriter,altkriter,alternatif) oluşan karar probleminin hiyerarşik yapısının oluşturulması (Şekil1),

Şekil 1. AHS hiyerarşi yapısı

(Kaynak:Bhushan ve Rai, 2004:16)

2. Hiyerarşideki elemanların karşılıklı birbirlerine göre ağırlıklarının belirlenmesi ve karşılaştırma matrislerinin oluşturulması,

3. Karşılaştırma matrislerinin analiz edilerek kriterlerin görel ağırlıklarının hesaplanması,

4. Görel ağırlıkların birleştirilmesi, en iyi alternatif veya strateji kararının verilmesi.

Problemin hiyerarşik yapısı (Şekil1) oluşturulduktan sonra hiyerarşide yer alan kriter/alt kriter/alternatiflerin (a_1, a_2, \dots, a_n) , ağırlıklarının tahmini için

uzmanlardan elde edilen veriler doğrultusunda $n \times n$ boyutlu $A(a_{ij})$ ikili karşılaştırma matrisi [1] düzenlenir.

$$A = [a_{ij}] = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ 1/a_{12} & 1 & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1/a_{1n} & 1/a_{2n} & \cdots & 1 \end{bmatrix} \quad [1]$$

Matriste [1] a_{ij} , a_i ve a_j kriterlerinin ikili karşılaştırmalarına ilişkin uzmanlardan elde edilen nicel tahminleri temsil etmektedir ve $a_{ij} = 1/a_{ji}$ ($i, j = 1, 2, \dots, n$) dir. A matrisi n sayıdaki kriterin sayısal olarak uzman kararlarını yansıtan w_1, w_2, \dots, w_n ağırlıklarından oluşmaktadır ve A matrisinin tutarlı olabilmesi için ağırlıklar (w_i) ve yargılar (a_{ij}) arasındaki ilişki $a_{ij} = w_i / w_j$ ($i, j = 1, 2, \dots, n$) şeklinde olmalıdır (Wu vd., 2005:3) [2].

$$A = \begin{bmatrix} w_1 / w_1 & w_1 / w_2 & \cdots & w_1 / w_n \\ w_2 / w_1 & w_2 / w_2 & \cdots & w_2 / w_n \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_n / w_1 & w_n / w_2 & \cdots & w_n / w_n \end{bmatrix} \quad [2]$$

Matristeki, kriterlerin göreceli önem ağırlıkları AHP'nin oran ölçeği kullanılarak belirlenmektedir. Ölçekteki her sayısal değer anlamı Tablo1'de verilmektedir.

Tablo 1: AHP İkili Karşılaştırma Ölçeği

Seçenek	Önem derecesi
Eşit önemli	1
Biraz daha önemli (Az üstünlük)	3
Oldukça önemli (Fazla üstünlük)	5
Çok önemli (Çok üstünlük)	7
Son derece önemli (Kesin üstünlük)	9
Ortalama (ara) değerler	2,4,6,8

(Kaynak:Saaty, 2006:215)

A matrisi her kriter/alt kriter/alternatifin bir değerine göre önemini yansıtmaktadır. Fakat bilinmek istenen, değerleri ile olan karşılaştırmaları değil her kriter/alt kriter/alternatifin kendi ağırlık değeri yani öncelik vektörüdür. Bu nedenle matrisin normalize edilerek en büyük özdeğer ve göreceli ağırlıklar olan öz vektörün hesaplanması gerekir. Göreceli ağırlıklar; $Aw = \lambda_{max}w$ ile elde edilir. λ_{max} , A matrisinin en büyük özdeğeri, w özdeğer ile ilişkili öz vektördür. $\lambda_{max} = n$ değeri her zaman A matrisinin en büyük özdeğeri olmalıdır (Salmeron ve Herrero, 2005:7).

AHS karar verici veya problem çözücülere, karşılaştırmalardaki tutarlılığın sağlanması ve kontrolü için basit bir yol sunmaktadır. İkili karşılaştırmalarda mantıksal tutarlılık Tutarlılık İndeksi (Tİ) ve Tutarlılık Oranı (TO) yardımı ile ölçülmektedir [3] [4] (Wu vd., 2005:4):

$$Tİ = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad [3] \quad TO = \frac{Tİ}{Rİ} \quad [4]$$

Eşitsizlikteki n karar matrisinin boyutunu, $Rİ$ ise rassal indeks göstermektedir. Rassal indeks, Saaty'nin geliştirdiği ölçek kullanılarak rassal oluşturulan karşılaştırma matrislerinin ortalama Tİ değeridir (Tablo 2) (Davarpanah vd., 2016:10).

Tablo 2: Rassal İndeks (Rİ)

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Rİ	0,00	0,00	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,58

(Kaynak: Saaty, 2006:229)

Saaty'e göre analizlerin tutarlı olabilmesi için tutarlılık oranı değerinin 0,1 değerinden düşük olması gerekir. Yüksek bir tutarlılık oranı ikili karşılaştırmalarda elde edilen görüşlerin veya yargıların yenilenmesi gerektiğini göstermektedir (Bhushan ve Rai, 2004:17).

AHS, karmaşık düşünme yolundan çok, karmaşık problemleri, daha basit yolla düşünme yeteneği sağlayacak bir sistem veya çatı altında organize ederek analiz sürecine başlamaktadır. Böylece yapılanmamış kompleks konularda karar verici veya problem çözücünün düşünme sürecine yardım etmekte problemin kolay anlaşılıp sistemli bir şekilde analiz edilmesini sağlamaktadır.

Optimal Portföy Seçimi: Borsa İstanbul Örneği

Yatırımcıların tercih ve ihtiyaçlarına göre menkul kıymetlerin en az risk ile en fazla getiriyi sağlayacak şekilde bir araya getirilmesi olan portföy yönetiminde, yatırımcıya uygun portföy türünün ne olduğu ve bu portföyün hangi menkul kıymetlerden ne oranda oluşturulacağı kararı portföy seçim problemini oluşturmaktadır; birçok kriteri içinde barındıran karmaşık ve çok kriterli bir karar problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hisse senedi fiyatlarını etkileyen ve birbirleri ile etkileşim halinde olan kriterler yatırımcıların optimal portföy oluşturmasında uygun hisse senedi seçimlerini etkilemektedir. Nitekim nicel ve nitel çok sayıda kriterin olması, her birinin hisse senetlerini etki derecelerinin farklı olması ve bazı durumlarda bu kriterlerin çelişmesi yatırımcıların seçim sürecini karmaşıklaştırmaktadır. Dolayısıyla portföy seçim problemi yani uygun hisse senetlerinin seçilmesi ve bu hisse senetlerinin hangi oranlarda portföyü oluşturacaklarına karar verilmesi, yatırımcılar için karmaşık ve çok kriterli bir karar verme problemidir. Bu nedenlerden dolayı çalışmamızda, karmaşık ve çok kriterli bir yapıya sahip olan hisse senedi portföy seçimi veya portföy oluşturmada bütün kriterler ve (alt kriterler ve seçeneklerin) bu kriterlerin etki dereceleri (birbirleriyle olan etkileşim ve ilişkilerini) göz önüne alarak, Borsa İstanbul'da işlem gören en çok kazandıran ve en çok

kaybettiren alternatif hisse senetlerinin hangi oranda portföye katılacakları AHS yöntemiyle belirlenmeye çalışılmıştır.

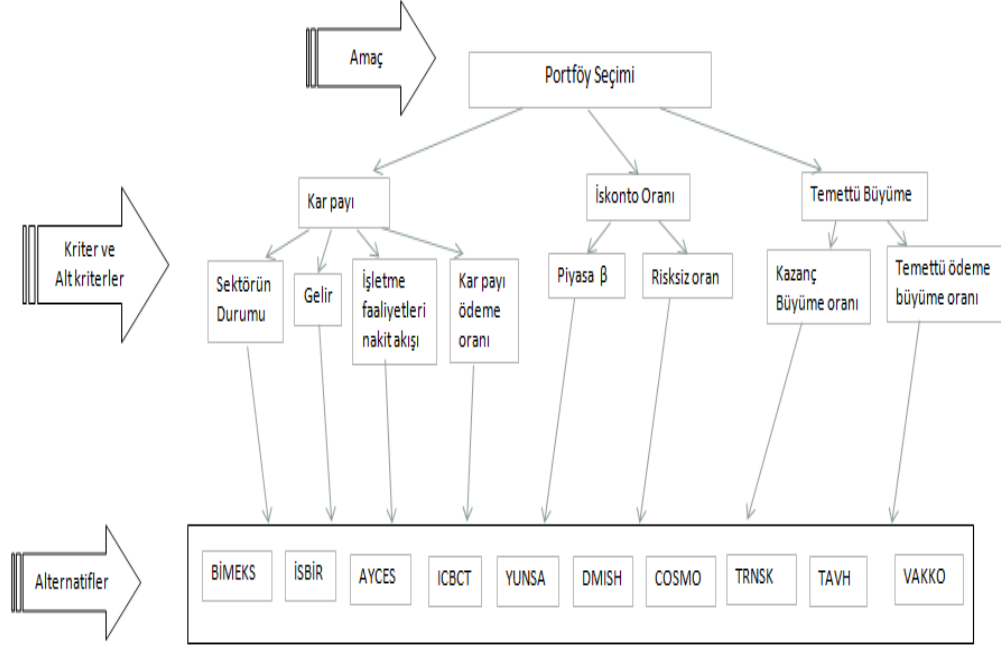
Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören en çok kazandıran ve en çok kaybettiren alternatif hisse senetleri BİST 100 bülteninden elde edilmiştir

Tablo 3: Alternatif Hisse Senetleri

BİMEKS (Bimeks)	AYCES (Altın Yunus Çeşme)	YUNSA (Yünsa Holding)	COSMO (Cosmos yatırım)	TAVH (Tav Havalimanı)
İSBİR (İşbir Yatak)	ICBCT(ICBC Turkey Bank)	DMISH (MISH dekorasyon sanayi)	TRNSK (Transturk Holding)	VAKKO

Portföy seçimini etkileyen kriterler farklı amaç ve bakış açılarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu konuda yapılan literatür araştırması incelendiğinde Lee vd.(2009) portföy seçiminde Gordon modeli yaklaşımı ile çok kriterli karar yöntemlerinden Analitik Ağ Sürecini kullanmışlardır. Lee vd. (2009)'nin çalışmasındaki Gordon modeli temel alınarak bu çalışmanın AHS modeli oluşturulmuştur (Şekil 2).

Şekil 2: Portföy Seçimi Analitik Hiyerarşi Süreci Modeli

(Kaynak: Lee vd. (2009)'nin çalışmasındaki Analitik Ağ Süreci modelinden uyarlanmıştır)

AHS modeli, portföy seçimini etkileyen 3 kriter (Kar payı, İskonto oranı ve Temettü büyüme) ve 8 alt kriterden (Sektörün durumu, Gelir, İşletme faaliyetleri nakit akışı, Kar payı ödeme oranı, Piyasa β , Risksiz oran, Kazanç büyüme oranı ve Temettü büyüme oranı) oluşmaktadır. Temel alınan modele göre oluşturulan hiyerarşi doğrultusunda AHS yönteminin uygulanabilmesi için anket formu hazırlanmıştır. Anketler finans alanında akademisyen ve yatırım uzmanlarına uygulanmıştır. Ankette, hiyerarşiyi oluşturan kriter ve alt kriterlerin ikili olarak karşılaştırılarak tercih ve önem düzeyleri doğrultusunda değerlendirilmelerin temel alınması istenmiştir. Anketten elde edilen veriler Microsoft Office Excel ve SuperDecision programı yardımıyla analiz edilip değerlendirilmiştir. Superdecision programında analize, verilerin ikili karşılaştırma matrislerine dönüştürülmesi ile başlanmış ve sonrasında ikinci bölümde anlatılan AHS işlem adımları takip edilmiştir. Değerlendirmeler sonrasında kriter ve alt kriterlerin öncelik vektörleri (ağırlıklar) ile öncelik sıraları ve tutarlılıkları elde edilmiştir.

Optimal Portföy seçimini etkileyen kriterlere ve alt kriterlere ilişkin sonuçlar Tablo 4’de verilmektedir.

Tablo 4: Portföy Seçimi Kriter ve Alt Kriter Ağırlıkları

Ana Kriterler	Ağırlıklar	Sıralama
İskonto oranı	0,17	3
Kar payı	0,41	2
Temettü büyüme	0,42	1
TO	0,001	
İskonto Oranı Alt kriterleri	Ağırlıklar	Sıralama
Piyasa β	0,85	1
Risksiz oran	0,15	2
TO	0,000	
Kar Payı Oranı Alt kriterleri	Ağırlıklar	Sıralama
Sektörün durumu	0,10	4
Gelir	0,27	2
İşletmede faaliyetleri nakit akışı	0,42	1
Kar payı ödeme oranı	0,21	3
TO	0,068	
Temettü Büyüme Alt kriterleri	Ağırlıklar	Sıralama
Kazanç büyüme oranı	0,28	2
Temettü büyüme oranı	0,72	1
TO	0,000	

Tablo 4'e göre Temettü Büyüme kriteri 0,42 ağırlıkla portföy seçimini etkileyen en önemli kriter olarak sonuçlanmıştır. İkinci sırada yer alan Kar payı kriteri, Temettü büyüme kriterine yakın ağırlığa sahip olup İskonto oranı kriteri 0,17 ağırlıkla üçüncü sırada yer almaktadır. Temettü büyüme kriterinin alt kriterinden Temettü büyüme oranı alt kriteri, Kazanç büyüme oranı alt kriterine göre önemli ölçüde yüksek ağırlığa sahiptir. Kar payı kriterinin alt kriterleri incelendiğinde İşletmede faaliyetleri nakit akışı birinci sırada Sektörün durumu alt kriteri ise diğerlerine göre en az ağırlığa sahip alt kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. İskonto oranı altkriterlerinin değerlendirilmesinde ise Piyasa β risksiz oran alt kriterine göre önemli ağırlığa sahip alt kriterdir.

Portföy seçimini etkileyen kriter ve alt kriterlerin ağırlıkları ve sıralamaları incelendikten sonra Alternatif hisse senetlerinin AHS modeline göre portföy oluşturmadaki ağırlıkları ve sıralamaları Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 5: Alternatif Hisse Senetlerinin Ağırlık ve Sıralamaları

Alternatif Hisse Senetleri	BİMEKS	İSBİR	AYCES	ICBCT	YUNSA	DMISH	COSMO	TRNSK	TAVH	VAKKO	Toplam
Ağırlıklar	0,04	0,19	0,05	0,05	0,09	0,10	0,15	0,11	0,10	0,12	1,00
Sıralama	8	1	7	7	6	5	2	3	5	4	

Alternatif hisse senetlerinden İSBİR hisse senedi optimal portföy oluşturma amacı kapsamında değerlendirilen kriter ve alt kriterlere göre 0,19 ağırlık ile portföye dahil edilmesi gereken birinci sıradaki hisse senedi olarak sonuçlanmıştır. Bu hisse senedini 0,15 ağırlıkla COSMO hisse senedi ve 0,11 ağırlıkla TRNSK hisse senedi takip etmektedir. BİMEKS hisse sendi ise 0,04 ağırlıkla en düşük ağırlığa sahip hisse senedi olarak karşımıza çıkmaktadır. En düşük risk ve en yüksek getiri sağlayacak bir portföyün oluşturulmasında yatırımcının amacına ve stratejisine göre hisse senetlerinin ağırlıkları ve sıralamaları göz önüne alınarak oluşturulabilmektedir.

Sonuç

Portföy seçimi problemi, birden çok özellik (kriterler)in değerlendirildiği çok kriterli karar verme yaklaşımları ile incelenmesi uygun olan karar

problemleri arasında yer almaktadır. Markowitz'in ortalama varyans modeline alternatif olarak portföy seçiminde farklı modellerin kullanılıp kullanılmayacağı 2017 yılı için çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHS yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Borsa İstanbul'da işlem gören 100 adet hisse senedini 10 adet hisse senedine indirgeyerek bu hisse senetlerinin farklı kriterlere göre portföye alınma başarısını göstermesi açısından önemlidir. Portföye dahil edilecek ilk üç hisse senedi sırasıyla İSBİR, COSMO, TRNSK'tür.

Elde edilen bulgular portföy seçiminde AHS yönteminin kullanılmasının mümkün olduğunu göstermektedir. AHS'nin karmaşık problemleri, daha basit yolla düşünme yeteneği sağlayacak bir sistem veya çatı altında organize etmesi; böylece karar verici veya problem çözücünün düşünme sürecine yardım ederek daha kolay ve kısa sürede çözüm elde edilebilmesi avantajı açısından bu çalışmanın özellikle finans alanındaki karar vericiler için faydalı olacağı düşünülmektedir. Esnek bir yöntem olan AHS'nde kriterler ve alternatifler kişiden kişiye değişebileceği gibi ele alınan kriter ve alternatif sayısı da değişebilmektedir. Ayrıca AHS'nde daha çok uzman kişinin yer alması elde edilen genel yargıların finansal piyasalardaki genel yargılara daha yakın bir sonuç elde edilmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla AHS'nde daha fazla uzman kişinin (karar vericinin) bulunması ile portföyün etkinliği artırılabilir. Ayrıca bu analiz teknikleri bilgisayar yazılım programları ile de desteklendiğinde yatırımcıların daha az veri ile çok fazla zaman kaybetmeden başarılı portföyler oluşturabilmesi daha da kolaylaşacaktır.

Gelecek çalışmalarda portföy seçim modelinde kriter/alt kriterlerin yatay ilişkilerinin de ele alındığı, , daha ayrıntılı bir ağ yapısı çerçevesinde Analitik ağ süreci ve farklı yöntemler kullanılarak kriter ağırlıkları ve sıralamaları karşılaştırılarak daha kapsamlı sonuçlar ile karşılaştırılabilir.

Kaynakça

Abbasi E.,Pishghadam S., Ghasemi S, (2016), "Fuzzy MADM Approach of StockRankingand Portfolio Selection in TehranStock Exchange", Human Resource Management Research, 6(3): 55-64.

Ahari S.G.,Nasab N.G., Makui A., Ghodsypour S.H., (2011), "A portfolioselectionusingfuzzyanalytichierarchyprocess: A casestudy of Iranianpharmaceuticalindustry", International Journal of IndustrialEngineeringComputations, vol: 2, 225-236.

Ahmadzade, M.,Fazli,S., Khosroanjom, D., Mavi R.(2011), Utilising Data Envelopment Analysis forSelecting Stockand Benchmark Firms in Tehran Stock Exchange. *International Journal of OperationalResearch*, 12 (4), 446 – 463.

Akarim, Y.Deniz, (2013), “Optimal Portföy Seçiminde Parametrik Ve Parametrik Olmayan Analiz Yöntemlerinin Karşılaştırılması”,13. Ulusal Finans Sempozyumu, Muğla.

Arifin, A. Zainul (2011), “The Analytical Process (AHP) Method For Stocks Rank”, Cambridge Business & Economics Conference, 27- 28 Haziran, 1- 26.

Basso A.,Funari S. (2001). A Data Envelopment Analysis Approach To Measure The Mutual Fund Performance. *EuropeanJournal of Operational Research*,135, 477-492.

Bhushan, N.& Rai, K. (2004). *Strategic DecisionMaking: ApplyingtheAnalyticHierarchyProcess*, London: SpringerPress.

Bolster PJ, Janjigian V, Traham EA (2005), Determining investor suitability using the AHP, *Fina. Anal. J.*

Chen H. H.(2008).StockSelection Using Data Envelopment Analysis. *Induserial Management AndData Systems*, 108, 1255-1268.

Davarpanah S.,Bonab S.H., Khodaverdizadeh M., (2016), “AssessmentandComparison of SustainableAgricultureApproach Using a Combination of AHP and TOPSIS”, *International AcademicJournal of Economics*, Vol. 3, No. 9, pp. 7-18.

Demirtaş Ö., Güngör Z. (2005), Portföy Yönetimi ve Portföy Seçimine Yönelik Uygulama. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 4, 103-109.

Durer S, M. Ahlatcıoğlu,(1994), F Tiryaki İdeal Menkul Kıymet Portföyü Oluşturmada Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı, Araştırma Sempozyumu’94, 21-23 Kasım, Ankara.

Edirisinghe N.P.,Zhang X. (2008), Portfolio Selection Under DEA-BasedRelative Financial StrengthIndicators:Case of US Industries. *Journal of theResearchSociety*. 59, 842-856.

Eilat H.,Golany B., Shtub A. (2006).Constructing And Evaluating Balanced Portfolios of R&D WithInteractions: A DEA BasedMethodology. *EuropeanJournal of OperationalResearch*. 172, 1018-1039.

Emel A.B., Oral M., Reisman A., Yolalan R. (2003). A Credit Scoring Approach For The Commerical Banking Sector, *Socio-Economic Planning Sciences*, 37, 103-123.

İç, YT, Yurdakul, M. (2000), "Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) Yöntemini Kullanan Bir Kredi Değerlendirme Sistemi", Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi,15(1), 1-14.

Kurz M, Jin H, Motolese M (2003). Determinants of stock market volatilities and riskpremia, Stanford Institute for Economic Policy. Res. J. (SIEPR), in Multi-National Business Review, Montclair State University, U.S. A.

Lee W.S., , Tzeng G.H., Guan J.L., Chien K.T., Huang J.M., (2009), Combined MCDM techniquesforexploringstockselectionbased on Gordon model, ExpertSystemswith Applications, Vol: 36, pp:6421–6430

MarkowitzH. (1952), "Portfolio Selection", *Journal of Finance*, 7,77-91

Meziani AS (2003). Assessing the effect of investment barriers on international capital flow using an expert –driven system, *Multinational Business Rev.*, II: 2.

Murthi B. S.,Choi Y. K.,Desai P. (1997), Efficiencyof MutualFundsAndPortfolio PerformanceMeasurement:Anon-ParametricApproach. *EuropeanJournal of OperationalResearch*, 98, 408-418.

Nielsen L.T, (1987), "Portfolio Selection in theMean-Variance Model: A Note", *Journal of Finance*,42 (5), 1371-1376.

Oyatoye,EO, G.U. Okpokpo, G.A. Adekoya (2010) "An application of analytic hierarchy process (AHP) to investment portfolio selection in the banking sector of the Nigerian capital market",*Journal of Economics and International Finance* Vol. 2(12), pp. 321-335.

Özdemir, M. (2011), "Genetik Algoritma Kullanılarak Portföy Seçimi" *İktisat İşletme Finans*, 26 (299), 43-66.

Perçin, S., Karakaya, A. (2012), "Bulanık Karar Verme Yöntemleriyle Türkiye’de Bilişim Teknolojisi Firmalarının Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi", *Marmara University Journal of the Faculty of Economic & Administrative Sciences*, 33,(2), 241-266.

Phua M.H.,Minowa M., (2005), "A GIS-basedmulti-criteriadecisionmakingapproachtorestconservationplanning at a

landscapescale: a casestudy in theKinabaluArea, Sabah, Malaysia”,
Landscapeand Urban Planning, Vo: 71,pp: 207–222.

Roy A. D. (1952), Safety First and Holding of Assets.*Econometrica*,
20(3), 431–449.

Saaty, T.L. (2001). *DecisionMakingforLeaders: TheAnalyticHierarchyProcessforDecision in a Complex World*, 3rd Edition, Pittsburgh: RWS Publications.

Saaty, T. L., (2006),*Creative Thinking, Problem Solving And Decision Making*, Pittsburgh: Rws Publications.

SalmeronJ.L. Herrero I.,(2005), “An AHP-based methodology to rank critical success factors of executive information systems”, Computer Standards and Interfaces, Vol: 28, pp:1 –12.

Sefiane, S.,Benbouziane M. (2012).Portfolio Selection Using Genetic Algorithm. *Journal of Applied Finance and Banking*, 2 (4), 143-154.

Tayyar, N., Akcanlı, F., Genç, E., Erem, I. (2014), “BİST’ te Kayıtlı Bilişim ve teknoloji Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal performanslarının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Gri İlişki Analizi (GİA) Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 28-30

Timör M., (2011), Analitik Hiyerarşi Prosesi, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Tiryaki F.,Ahlatcıoğlu B. (2009).FuzzyPortfolio Selection Using FuzzyAnalyticHierarchyProcess.*Information Sciences*, 179, 53–69.

Tzeng, G.H. &Huang, J.J. (2011). *MultipleAttributeDecisionMaking: Methodsand Applications*, Boca Raton: CRC Press.

Yüksel, İ., Akın, A. (2006). “Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemiyle İşletmelerde Strateji Belirleme”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 7 (2), 254-268.

WuC.R., Lin C,T.&ChenH.C. (2007), “Optimal Selection Of LocationForTaiwaneseHospitalsToEnsure A Competitive Advantage By Using The Analytic Hierarchy Process And Sensitivity Analysis”, *Article In Buildingand Environment*, Vol: 42, Iss: 3, pp:431-1444.

Zhang Q, Nie Z.K. (2003).A Class of Fuzzy Portfolio SelectionProblems.*Machine Learning AndCybernetics*, 2003 *International Conference*, 5, 2654 – 2658.

**Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Misyon ve Vizyon
Bildirgelerinin Sürdürülebilirlik Kapsamında İncelenmesi¹
Examination of the Mission and Vision Declarations of the Companies
Involved in the Sustainability Index Within the Context of Sustainability**

Fulya MISIRDALI YANGİL²
Meltem DİL ŞAHİN³

Extended Abstract

Introduction

In this study, the missions and vision statements of the companies operating in Turkey and preparing the sustainability reports in accordance with the principles of the Global Reporting Initiative in the BİST Sustainability Index are examined and it is aimed to determine the extent to which these entities reflect their sustainability idea as a value to their declaration.

Methods

In accordance with the aim, 37 companies are identified which participated in BİST Sustainability Index and published their sustainability reports based on GRI reporting. The expressions in mission and vision statements of this companies are analyzed through content analysis within the scope of sustainability.

Findings

According to findings; companies focus on economic sustainability in mission and vision statements. Economic performance is seen as a common denominator in mission and vision statements in the aspect of economic sustainability. Social sustainability is the second dimension in the mission and vision statements of the companies. At this dimension, the product responsibility factor is remarkable in the mission and vision statements. This can be assumed that social sustainability is considered as customer prioritization by companies. In environmental sustainability as the last dimension, the products and services and the general elements are treated on equally in the mission statements and in the vision statements, it is seen

¹ Bu araştırma 21-23 Eylül 2017 IASOS Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, fulya.myangil@dpu.edu.tr

³ Arş. Grv. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, meltem.sahin@dpu.edu.tr

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 28/11/2017- Kabul Tarihi: 11/12/2017

that the general element is addressed. The general element is evaluated as "total environmental protection, expenditure and investments" and shows that companies tend to work primarily to enhance the negative effects that occur during production.

Conclusion

As a result of the research, not only the publication of sustainability reports, but also whether sustainability idea is internalized by companies as a value and which sustainability indicators and to what extent can be foregrounded and institutionalized in business activities have been evaluated and suggestions have made for this content.

Key Words: Sustainability, Vision, Mission.

Jel Classification: M14, M19.

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren ve BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan Küresel Raporlama Girişimi ilkelerine uygun olarak sürdürülebilirlik raporlarını hazırlayan işletmelerin misyon ve vizyon bildireleri incelenerek, bu işletmelerin sürdürülebilirlik düşüncesini bir değer olarak bildirelerine ne derece yansıttığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Amaca uygun olarak çalışmada, BİST Sürdürülebilirlik endeksinde yer alan ve GRI raporlama çerçevesinde sürdürülebilirlik raporlarını yayınlayan işletmeler belirlenmiş olup, bu işletmelerin misyon ve vizyon bildirelerinde yer alan ifadeler sürdürülebilirlik kapsamında içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda sadece sürdürülebilirlik raporlarının yayınlanması değil, sürdürülebilirlik düşüncesinin bir değer olarak işletmeler tarafından içselleştirilip içselleştirilmediği ve işletme faaliyetlerinde hangi sürdürülebilirlik göstergelerinin ne kadar ön plana çıkıp kurumsallaşabildiği değerlendirilmiş olup bunlara ilişkin öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Vizyon, Misyon

Jel Kodu: M14, M19

GİRİŞ

Belirsizliğin, dinamizmin, rekabetin işletmelerin yaşamını hızla tehdit ettiği 21. yüzyılda, işletmelerin kendi geleceklerini şekillendirebilmesi gerekmektedir. Geleceğini oluşturmaya ve bunun devamını sağlamaya çalışan işletmeler, yaptıkları ve yapacakları eylem ve faaliyetlerden önce

geleceğe ilişkin olası durumları analiz etmeli ve kendi yolunu buna göre belirlemelidir. Bu yolu belirleme süreci stratejik yönetim olarak ele alınmaktadır.

Stratejik yönetim, işletmenin uzun dönemde yaşamının devam ettirilmesine ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlanmasına yönelik bilgi toplama, analiz, seçim, karar ve uygulama faaliyetlerinin tümüdür (Ülgen&Mirze, 2007: 31). Stratejik yönetim sürecinin ilk aşaması, stratejik analiz evresi olmaktadır. Bu evrede, çevreye ilişkin bilgilerin toplanması ve analizi yapılırken bir sonraki aşama olan stratejik yönlendirme aşamasında işletmenin yaptığı iş, misyon ve vizyonu belirlenmektedir. Belirlenen misyon ve vizyon, stratejilerin tespit edilmesi ve seçimi ile uygulama aşaması için temel teşkil etmektedir. Bu bağlamda geleceğe ilişkin kararlar topluluğu olan stratejiler, işletmenin çevresel durumu ile misyon ve vizyonun devamında şekillenebilmektedir. Dolayısıyla, misyon ve vizyon işletmenin hem çevresel durumu hem de gelecekteki davranışları hakkında bilgi içeren kavramlar olmaktadır. Akademisyenler tarafından sıklıkla üstünde durulmamasına karşın misyon ve vizyon kavramları işletme hakkında bir çok bilgiyi içermektedir. Bu kapsamda akademik çalışmalar içerisinde daha sıklıkla ele alınıp incelenmesi uygun olacaktır.

Kavramsal olarak tanımlandığında vizyon, arzulanan şeyleri elde etmek için kullanılacak yöntemler belirtilmeden, geleceğe ilişkin istekleri açıklamaktadır. Dolayısıyla, ileriye doğru düşünmeyi ifade etmektedir (Miller&Dess, 1996: 6). Bu ileriye doğru düşünüş biçimi gelecekte ulaşılmak ve yaratılmak istenilen durumun ortaya konulması olarak da ele alınmaktadır. Misyon ise, işletmenin varlık nedenini ortaya koyarken, işletmenin ne yaptığını ve bunu yaparken ki amacının ne olduğunu, nereye gittiğini, nasıl bir çevrede faaliyet gösterdiğini, çevresel, sosyal ve ekonomik çevreyi pozitif olarak nasıl etkilediğini (Jacobsen, 2011:15) ve bu bağlamda kendini nasıl gördüğünü belirtmektedir. Daha kesin bir tanımlamayla misyon, işletmenin amaç ve öncelikli hedeflerini belirtirken; vizyon, amaçlarla değerleri entegre etmekte ve kişisel düzeyde gelecek davranışlara rehberlik etmektedir (Jacobsen, 2011:16). Bu anlamda da iki kavramın farklı fonksiyonları bulunduğu söylenebilir, ancak misyon ve vizyon kavramları bir noktada da içiçe geçmiş iki kavram olmakta ve bugünle gelecek arasında köprü oluşturmaktadırlar. Geleceğin hayallerinin gerçekleşmesi için bugünün şekillendirilmesi, bugünün görevlerinin tanımlanması söz konusu olmaktadır. Böylelikle işletmeler, misyon ve vizyon ifadeleriyle paydaşlarına iş ve değerlerine ilişkin bir açıklama yapmakta ve dolayısıyla

bu ifadeler, paydaşlarının düşünce, eylem ve hayallerde birleşmesini sağlayan ortak bir fonksiyona sahip olmaktadır.

Gelecek söz konusu olduğunda vizyon ve mizyon kadar önemli olan bir diğer kavram da sürdürülebilirlik olmaktadır. İşletmenin sadece kendi geleceğini değil, içinde bulunduğu ve yaşamını devam ettireceği sistemlerle karşılıklı ilişkisini içeren sürdürülebilirlik, işletme alan yazınına son yıllarda giren bir kavramdır. Sürdürülebilirlik kavramının ilk kez geniş bir katılımı tartışılması ile yazılan Bruntland Raporu'ndan (WCED, 1987) günümüze çok zaman geçmiştir. Bu süre içerisinde, Raporda yer aldığı şekliyle genel sürdürülebilirlik tanımının, politik kararların alınması sırasında uygulanması ve işlerlik kazanması için çok çaba sarf edilmiştir. Kısa ve öz tanımıyla sürdürülebilirlik; sosyoekonomik sistemin (SES) günümüz gereksinimlerinin (taleplerinin), gelecek kuşakların gereksinimlerinin karşılanmasını tehlikeye atmayacak, önlemeyecek veya engellemeyecek şekilde, bugünden karşılanması demektir (Gönen, Wolflin, 2007). Sürdürülebilirlik kavramının tarihsel geçmişine bakıldığında ise, 1960'lı yıllara dayandığı görülmektedir. Nitekim 1960'lı yıllardan bu yana uzmanlar, yeryüzünde yaşanan çevre tahribatı konularına dikkat çekerek gerekli uyarı ve eleştirilerde bulunmaktadırlar. 1972'de Roma Kulübü tarafından yayımlanan "Büyümenin Sınırları" başlıklı çalışma, büyüme ile kaynaklar arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş ve hazırlanan raporda, sorunları gidermek ya da en aza indirmek için gereken, "denetimsiz" büyümenin durdurulması sonucuna ulaşılmıştır. "Sıfır Büyüme Raporu" olarak anılan bu rapor, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yaklaşım farklılıkları nedeniyle yoğun tartışmaları başlatmış ve ekonomik gelişme, sanayileşme süreçleri ve çevre arasındaki sorgulamayı tetiklemiştir. "Sürdürülebilirlik" kavramı yoğun olarak 1977'de Dennis Pirages'ın, Sürdürülebilir Toplum yapısıyla bilim çevrelerinde tartışmaya açılmış (İncedayı, 2004) ve başlangıçta çevre bağlamında yaklaşılan sürdürülebilirlik kavramından sürdürülebilir kalkınma kavramına ulaşılmıştır (Akdemir, 2008: 266).

20.yüzyıldan 21.yüzyıla taşan sürdürülebilirlik kavramının (Akdemir, 2008:266) günümüz ve gelecek kuşakların ortak kaygılarını içermesi birçok akademik ve uygulamalı araştırmalara konu olması sonucunu doğurmaktadır. Kavramsal tanımı ele alındığında sürdürülebilirlik, kaynakları kullananların bugünden gelecek neslin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için eylem ve faaliyetlerini düzenlemelerini içermektedir. Bu tanıma göre, özellikle işletmelerin çevre içinde insan değerlemesiyle (Akdemir, 2008: 266) eylem planlarını yapmalarını, böylelikle hem sosyal adaleti hem de ekonomik refahı sağlamaları gerektiği ortaya konulmaktadır.

Bu bağlamda, Elkington tarafından 1997 yılında geliştirilen ve Üçlü Sorumluluk olarak adlandırılan (McKenzie, 2004: 6) sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlar günümüzde sürdürülebilirliğin sağlanması için bir arada ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle, tüm sistemler (ülkeler, işletmeler veya bireyler), sürdürülebilirliği sağlamak için bu üç boyutu bir arada değerlendirmek ve karşılıklı ilişkileri analiz etmek zorundadır. Ancak bu analizlerin yapılabilmesi için belli prensipler doğrultusunda oluşturulmuş olan standartlara ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim bu gereksinim sürdürülebilirlik raporlarının oluşmasına neden olmuştur. Genel itibariyle raporlamanın temelinde, paydaşların ve menfaat sahiplerinin işletmeyle ilgili bilgi elde etme ve karar vermelerini sağlamak yatmaktadır (Mısırdalı Yangil, 2015: 363). Sürdürülebilirlik raporları da ekonomik, çevresel ve sosyal göstergeleri içererek işletmelerin sürdürülebilir uygulamalara doğru ilerlemesini sağlamakta (White, 2005: 6), böylelikle paydaşların beklentilerine cevap verebilmeleri ve onların sürdürülebilirlikle ilgili bilgi elde edebilmeleri için gereken zemini hazırlamaktadır. Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative- GRI), sürdürülebilirlik raporları arasında en çok kullanılan raporlama sistemi olmakta ve sürdürülebilirlik raporlamasını küresel ölçekte karşılaştırılabilir, güvenilir ve tutarlı hale getirmek için belirlenmiş standartlarda raporlama yapmayı sağlamaktadır (REC Türkiye, 2013). Bu raporlama çerçevesi, raporlama ilkeleri de dahil olmak üzere, kurumların ekonomik, çevresel ve sosyal performanslarını ölçmeleri ve raporlamaları için kullanmaları gereken prensip ve göstergeleri belirlemektedir (GRI, 2015).

Bu araştırmayla Türkiye’de BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan Küresel Raporlama Girişimi (GRI) ilkelerine uygun olarak sürdürülebilirlik raporlarını hazırlayan işletmelerin misyon ve vizyon bildiremeleri sürdürülebilirlik kapsamında incelenmiştir. Özellikle GRI raporlama dahilinde sürdürülebilirlik çalışmalarını paydaşlarına açık hale getiren işletmelerin, paydaşları ortak noktada birleştirecek olan misyon ve vizyon bildiremelerine bu düşünce sistemini yansıtabilmeleri önemli olmaktadır. Bu araştırmayla da, işletmelerin gerek var oluş nedenleri gerekse gelecek düşüncelerinde sürdürülebilirlik kavramını hangi boyutlarda ele aldıkları ve nasıl bir pozitif etki yaratmayı düşündükleri ortaya konmak istenmektedir.

UYGULAMA

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları

Vizyon ve misyon bildireleri işletmelerin bugüne ve geleceğe ilişkin düşünce ve eylemleri için bir zemin teşkil etmekte ve çalışanlar için ilham kaynağı olmaktadır. Bu bağlamda geleceğin yaşam koşullarını korumayı içeren sürdürülebilirlik kavramının, işletmelerin eylemleriyle faaliyetlerine yansiyabilmesi ve kültürlerinin bir parçası haline gelebilmesi için işletmelerin yol haritası olan vizyon ve misyon bildirelerinde yer alması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın genel amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren ve BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan Küresel Raporlama Girişimi ilkelerine uygun olarak sürdürülebilirlik raporlarını hazırlayan işletmelerin misyon ve vizyon bildireleri incelenerek, bu işletmelerin sürdürülebilirlik düşüncesini bir değer olarak bildirelerine ne derece yansıttığının belirlenmesidir.

Araştırma Ekim 2016- Kasım2017 BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan ve GRI raporlama çerçevesinde sürdürülebilirlik raporlarını yayınlayan işletmelerin kendi web sitelerinde yayınladıkları misyon ve vizyon bildirelerini kapsamaktadır. Dolayısıyla endekste yer alıp rapor yayınlamayan işletmeler, çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılacak olan veriler tarama modeli kullanılarak elde edilmiştir. BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan işletmeler tespit edilmiş ve bu işletmelerden hangilerinin sürdürülebilirlik raporuna sahip olduğu belirlenmiştir. Sürdürülebilirlik raporuna sahip olan işletmelerin web siteleri taranarak misyon ve vizyon bildireleri saptanmıştır. Buna göre, işletmelerin misyon ve vizyon bildirelerinde yer alan ifadeler, GRI Raporlama çerçevesinde belirlenmiş olan ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik göstergeleri temel alınarak ana temalara ve daha sonra da alt temalara ayrılarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan veriler SPSS 17.0 programına aktarılmıştır.

Araştırma verilerinin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, kalıpları, temaları, önyargıları ve anlamları tespit etmek amacıyla belirli bir materyalin dikkatlice, ayrıntılı ve sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanması olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak içerik analizi, çeşitli yazılı dökümanlar, fotoğraflar, videolar ve ses kayıtlarını da içeren ve insanlar arasında gerçekleşen çeşitli iletişim şekillerinde uygulanabilmektedir. Analiz içeriği araştırma soruları ile ilişkilendirilecek

bir veri olarak kodlama için tasarlanmıştır. (Berg, Lune, 2015:380-381). İçerik analizinde kategorilerin belirlenmesinde; var olan bir kategori sistemine dayalı sınıflandırma ya da önceden saptanmamış kategorilere göre; diğer bir ifadeyle sözel veriler ele alındıkça oluşturulan kategorilere göre sınıflandırma yapılabilmektedir (Bilgin, 2006, s. 14).

- Bu araştırmada GRI Raporlama çerçevesinde belirli bir kategoriye göre kodlama yapılmıştır. GRI Raporlamada yer alan kategori ve unsurlar incelenerek, Ekonomik, Çevresel ve Sosyal kategorileri ve bu kategorilerin altında yer alan alt kategoriler ile unsurlar itibariyle temalar oluşturulmuştur. Ekonomik başlığının altında 4 unsur, çevresel başlığının altında 12 unsur yer almaktadır. Sosyal başlığının altında ise işgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğu olmak üzere 4 alt kategori bulunmaktadır. İşgücü uygulamaları ve insana yaraşır iş alt kategorisinde 8 unsur; toplum alt kategorisinde 7 unsur; ürün sorumluluğu alt kategorisinde 5 unsur bulunmakta olup tamamı değerlendirilmeye alınmıştır. İnsan hakları alt kategorisinde ise 10 unsur bulunmakta olup, bu unsurlar arasında yer alan güvenlik uygulamaları, yerli halkların hakları, değerlendirme, tedarikçilerin insan hakları bakımından değerlendirilmesi, insan hakları şikâyet mekanizmaları unsurları içerik açısından ayrıntıya yer verdiği için ve veri karışıklığı yaratmamak için araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca karışıklık olmaması açısından insan hakları başlığı altında yer alan yatırım unsurunun, insan haklarını içeren yatırım sözleşmeleri ve bunlara ilişkin verilen eğitimleri kapsadığını da belirtmek uygun olacaktır. Böylece insan hakları alt kategorisinde 5 unsur değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma sonuçlarında da örnekleme yer alan işletmelerin insan hakları ile ilgili misyon veya vizyon bildirgesine rastlanmaması da bu kararı destekler niteliktedir.
- Yukarıdaki açıklamalara göre oluşturulan araştırmanın ana ve alt temaları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1. Araştırmanın Ana ve Alt Temaları

<p style="text-align: center;"><u>Ekonomik</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik Performans • Piyasa Varlığı • Dolaylı Ekonomik Etkiler • Satın Alma Uygulamaları 	<p style="text-align: center;"><u>Çevresel</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Malzemeler • Enerji • Su • Biyolojik Çeşitlilik • Emisyonlar • Atık Sular ve Atıklar • Ürün ve Hizmetler • Uyum • Nakliye • Genel • Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi • Çevresel Şikayet Mekanizmaları 	<p style="text-align: center;"><u>Sosyal</u></p> <p style="text-align: center;">Alt Kategori: <u>İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yarasır İş</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • İstihdam • İşgücü/Yönetim İlişkileri • İş Sağlığı ve Güvenliği • Eğitim ve Öğretim • Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği • Kadın ve Erkekler için Eşit Ücret • Tedarikçinin İşgücü Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi • İşgücü Uygulamaları Şikayet Mekanizmaları
<p style="text-align: center;"><u>Sosyal</u></p> <p style="text-align: center;">Alt Kategori: <u>İnsan Hakları</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Yatırım • Ayrımcılığın Önlenmesi • Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı • Çocuk İşçiler • Zorla veya Cebren Çalıştırma 	<p style="text-align: center;"><u>Sosyal</u></p> <p style="text-align: center;">Alt Kategori: <u>Toplum</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Yerel Toplumlar • Yolsuzlukla Mücadele • Kamu Politikası • Rekabete Aykırı Davranış • Uyum • Tedarikçinin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi • Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikayet Mekanizmaları 	<p style="text-align: center;"><u>Sosyal</u></p> <p style="text-align: center;">Alt Kategori: <u>Ürün Sorumluluğu</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Müşteri Sağlık ve Güvenliği • Ürün ve Hizmet Etiketlemesi • Pazarlama İletişimi • Müşteri Gizliliği • Uyum

Tablo 1`de yer alan kategoriler ve unsurlara göre kodlama yapılırken, araştırmanın güvenilirliği açısından iki farklı araştırmacı bağımsız bir şekilde verileri inceleyerek ayrı ayrı kodlamaya tabi tutmuşlardır. Elde edilen kodlama tabloları tekrar değerlendirilerek nihai kodlama tabloları oluşturulmuştur.

Araştırma Bulguları ve Sonuç

BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde araştırmanın yapıldığı Ekim 2016-Kasım2017 dönemi itibariyle toplam 43 işletme yer almaktadır. Bu işletmelerden toplam 37 işletmenin sürdürülebilirlik raporu bulunmaktadır. Bu işletmelerin kendi web sitelerinden misyon ve vizyon bildiremeleri elde edilmiş ve bu bildiremeler sürdürülebilirlik kapsamında incelemeye tabi tutulmuştur.

Tablo 2: Misyon İfadelerinin Sürdürülebilirlik Boyutları

Boyutlar	Frekans	%
Ekonomik	27	77.1
Sosyal	21	60.1
Çevresel	2	5.7

Tablo 3: Vizyon İfadelerinin Sürdürülebilirlik Boyutları

Boyutlar	Frekans	%
Ekonomik	33	88.6
Sosyal	17	48.6
Çevresel	1	2.9

Tablo 2 ve 3'e göre işletmelerin misyon ve vizyon bildiremelerinin inceleme sonuçları yer almaktadır. Buna göre misyon ve vizyon bildiremelerinde öncelikle sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu yer almaktadır. Diğerleri sırasıyla sosyal ve çevresel boyutlardır.

Tablo 4: Ekonomik Boyut ve Misyon Bildiremeleri

Ekonomik Boyut ve Misyon	Frekans	%
Ekonomik Performans	22	62.9
Piyasa Varlığı	10	28.6
Dolaylı Ekonomik Etkiler	19	54.3
Satın Alma Uygulamaları	0	0

Tablo 5: Ekonomik Boyut ve Vizyon Bildirgeleri

Ekonomik Boyut ve Misyon	Frekans	%
Ekonomik Performans	20	57.1
Piyasa Varlığı	20	57.1
Dolaylı Ekonomik Etkiler	16	45.7
Satın Alma Uygulamaları	0	0

Tablo 4 ve 5'te ekonomik boyutun unsurları yer almaktadır. Tablolara göre misyon bildirgelerinde ekonomik performans öncelikle ele alınırken, vizyon bildirgelerinde ekonomik performans ve piyasa varlığı eşit düzeyde ele alınmıştır.

Tablo 6: Çevresel Boyut ve Misyon Bildirgeleri

Çevresel Boyut ve Misyon	Frekans	%
Malzemeler	0	0
Enerji	0	0
Su	0	0
Biyçeşitlilik	0	0
Emisyonlar	0	0
Atık Sular ve Atıklar	0	0
Ürün ve Hizmetler	1	2.9
Uyum	0	0
Nakliye	0	0
Genel	1	2.9
Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi	0	0
Çevresel Şikayet Mekanizmaları	0	0

Tablo 7: Çevresel Boyut ve Vizyon Bildirgeleri

Çevresel Boyut ve Vizyon	Frekans	%
Malzemeler	0	0
Enerji	0	0
Su	0	0
Biyçeşitlilik	0	0
Emisyonlar	0	0
Atık Sular ve Atıklar	0	0
Ürün ve Hizmetler	0	0
Uyum	0	0

Nakliye	0	0
Genel	1	2.9
Tedarikçinin Çevresel Bakımdan Değerlendirilmesi	0	0
Çevresel Şikayet Mekanizmaları	0	0

Tablo 6 ve 7’de çevresel boyutla misyon ve vizyon bildireleri sıklığı görülmektedir. Tablolara göre misyon bildireleri ürün ve hizmetlerle genel unsurların eşit düzeyde ele alındığı; Vizyon bildirelerinde ise, genel unsurun ele alındığı görülmektedir. Sürdürülebilirlik raporunda çevresel boyutta yer alan genel unsurunda “toplam çevre koruma ve harcama ve yatırımları” yer almaktadır.

Tablo 8: Sosyal Boyut ve Misyon Bildireleri

Sosyal Boyut ve Misyon	Frekans	%
İşgücü Uygulamaları	6	17.1
İnsan Hakları	0	0
Toplum	5	14.3
Ürün Sorumluluğu	15	42.9

Tablo 9: Sosyal Boyut ve Vizyon Bildireleri

Sosyal Boyut ve Vizyon	Frekans	%
İşgücü Uygulamaları	4	11.4
İnsan Hakları	0	0
Toplum	7	20.0
Ürün Sorumluluğu	14	40.0

Tablo 8 ve 9’da görüldüğü gibi sosyal boyut temel dört unsura ayrılmaktadır. Tablolara göre, misyon ve vizyon bildireleri bu unsurlar bakımından ele alındığında ürün sorumluluğuna ilişkin ifadeler öncelikle yer almaktadır.

Tablo 10: Sosyal Boyutta İşgücü Uygulamaları ve Misyon Bildirgeleri

İşgücü Uygulamaları ve Misyon	Frekans	%
İşgücü Yönetim İlişkileri	2	5.7
İş Sağlığı ve Güvenliği	0	0
Eğitim Öğretim	4	11.4
Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği	0	0
Eşit Ücret	0	0
Tedarikçinin İşgücü Uygulamalarına Göre Değerlendirilmesi	0	0
İşgücü Uygulamaları Şikayet Mekanizmaları	0	0

Tablo 11: Sosyal Boyutta İşgücü Uygulamaları ve Vizyon Bildirgeleri

İşgücü Uygulamaları ve Vizyon	Frekans	%
İşgücü Yönetim İlişkileri	3	8.6
İş Sağlığı ve Güvenliği	1	2.9
Eğitim Öğretim	1	2.9
Çeşitlilik ve Fırsat Eşitliği	0	0
Eşit Ücret	0	0
Tedarikçinin İşgücü Uygulamalarına Göre Değerlendirilmesi	0	0
İşgücü Uygulamaları Şikayet Mekanizmaları	0	0

Tablo 10'a göre, misyon bildirgelerinde işgücü uygulamalarında eğitim öğretim önceliklidir. Tablo 11'e göre ise, işgücü yönetim ilişkileri diğerlerine göre vizyon bildirgelerinde daha sık yer almaktadır.

Tablo 12: Sosyal Boyutta İnsan Hakları ve Misyon Bildirgeleri

İnsan Hakları ve Misyon	Frekans	%
Yatırım	0	0
Ayrımcılığın Önlenmesi	0	0
Örgütlenme ve Toplu Sözleşme	0	0
Çocuk İşçiler	0	0
Zorla Çalışma	0	0

Tablo 13: Sosyal Boyutta İnsan Hakları ve Vizyon Bildirgeleri

İnsan Hakları ve Vizyon	Frekans	%
Yatırım	0	0
Ayrımcılığın Önlenmesi	0	0
Örgütlenme ve Toplu Sözleşme	0	0
Çocuk İşçiler	0	0
Zorla Çalışma	0	0

Tablo 12 ve 13'e göre, misyon ve vizyon bildirgelerinde insan haklarına ilişkin herhangi bir ifade yer almamaktadır.

Tablo 14: Sosyal Boyutta Toplum ve Misyon Bildirgeleri

Toplum ve Misyon	Frekans	%
Yerel Toplular	5	14.3
Yolsuzlukla Mücadele	0	0
Kamu Politikası	0	0
Rekabete Aykırı Davranış	0	0
Yatırımlara Uyum	0	0
Tedarikçilerin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi	0	0
Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikayet Mekanizmaları	0	0

Tablo 15: Sosyal Boyutta Toplum ve Vizyon Bildirgeleri

Toplum ve Vizyon	Frekans	%
Yerel Toplular	5	14.3
Yolsuzlukla Mücadele	0	0
Kamu Politikası	0	0
Rekabete Aykırı Davranış	0	0
Yatırımlara Uyum	0	0
Tedarikçilerin Toplum Üzerindeki Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi	0	0
Toplum Üzerindeki Etkilere İlişkin Şikayet Mekanizmaları	0	0

Tablo 14'e ve Tablo 15'e göre, misyon ve vizyon bildirgelerinde sadece yerel toplumlara ilişkin ifadeler yer verilmektedir.

Tablo 16: Sosyal Boyutta Ürün Sorumluluğu ve Misyon Bildirgeleri

Ürün Sorumluluğu ve Misyon	Frekans	%
Müşteri Sağlığı ve Güvenliği	0	0
Ürün ve Hizmet Etiketlemesi	9	25.7
Pazarlama İletişimi	9	25.7
Müşteri Gizliliği	0	0
Uyum	0	0

Tablo 17: Sosyal Boyutta Ürün Sorumluluğu ve Vizyon Bildirgeleri

Ürün Sorumluluğu ve Vizyon	Frekans	%
Müşteri Sağlığı ve Güvenliği	1	2.9
Ürün ve Hizmet Etiketlemesi	5	14.3
Pazarlama İletişimi	12	34.3
Müşteri Gizliliği	0	0
Uyum	0	0

Tablo 16'da misyon bildirgeleri ürün sorumluluğu unsuru açısından ele alınmıştır. Buna göre, ürün ve hizmet etiketlemesi ile pazarlama iletişimi alt unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Tablo 17'de ürün sorumluluğu ve vizyon bildirgeleri ele alınmıştır. Buna göre, pazarlama iletişimi öncelikli yer almaktadır.

Tablo 18: Sürdürülebilirlik Kavramı ile Misyon ve Vizyon Bildirgeleri

Sürdürülebilirlik ve Misyon	Frekans	%
Sürdürülebilirlik	4	11.4
Sürdürülebilirlik ve Vizyon	Frekans	%
Sürdürülebilirlik	7	20.0

Tablo 18'de Sürdürülebilirlik kavramını misyon ve vizyon bildirgelerinde kavramsal olarak ele alan işletmelerin frekans ve yüzdeleri yer almaktadır. Tabloya göre, misyon bildirgelerinin 4 tanesinde ve vizyon bildirgelerinin 7 tanesinde sürdürülebilirlik kavramı yer almaktadır.

Sonuç

Stratejik yönetim düşüncesiyle birlikte işletme alan yazınına giren misyon ve vizyon, işletmelerin bugünle yarın arasında yaşam düşüncesini ilişkilendiren kavramlardır. En kısa tanımlarıyla, var olma nedeni ve gelecekteki resmi olarak ifade edilen kavramlar, işletmelerin kendi yollarını çizirken onlara güç vermekte ve paydaşlarıyla birlik olmalarını sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, işletmeler kendi değerlerini, önceliklerini ve hedeflerini paydaşlarına iletme için misyon ve vizyon kavramlarını kullanmaktadırlar. Günümüzde işletmeler açısından öncelikli olmaya başlayan sürdürülebilirlik de, işletmelerin paydaşlarına ulaşturmaları gereken bir değer, öncelik veya hedef olarak ele alınabilir. Nitekim 21. Yüzyıl itibarıyla sürdürülebilirlik en çok konuşulan ve tartışılan kavram olmaya başlamıştır. Dolayısıyla işletmelerin de buna duyarsız kalması veya yok sayması mümkün olmamaktadır.

Sürdürülebilirlik denildiğinde öncelikli olarak çevreye zarar vermeme, çevreyi koruma ve atık yönetimi gibi konular akla gelmektedir. Ancak günümüzde işletmeler açısından sürdürülebilirlik olgusu çevre bağlamından daha geniş kapsamlı ele alınmakta ve sadece işletmenin çevreyi koruması ve atık yönetimi değil, tüm tedarik zinciri boyunca süreci yönetmesi, insan kaynaklarından üst yönetime, tedarikçilerden müşterilere ve hatta toplumsal temelde sürdürülebilirlik kavramını gözetmesi, iş ve işlemlerinin bütününe yayılması anlamına gelmektedir. Bu açıdan da sürdürülebilirlik hem mevzuat gereği hem de paydaşlara yapılan çalışmalarla ilgili şeffaf bir şekilde bilgi verilmesi için belli standartlara bağlanmış ve böylece meşru hale getirilmiştir.

Bu sürece tarihsel açıdan bakıldığında, sürdürülebilirlik alanında 90'lı yıllardan itibaren işletmeleri de kapsayacak şekilde kararların alındığı ve 2000'li yıllarda işletme alanında sürdürülebilirlik çalışmalarına ağırlık verildiği görülmektedir. Bu kapsamda işletmelerin sürdürülebilirliğe ilişkin yapmış oldukları çalışmalar için standartlar ortaya konulmaya başlanmış ve bu standartlar paydaşlar tarafından da ulaşılabilir kılınmıştır. Bu doğrultuda günümüz işletmeleri sürdürülebilirlik çalışmaları hakkında bilgi vermek, hedefleri doğrultusunda eylemlerini gerçekleştirmek, çalışanlarının moral ve motivasyonunu sağlamak gibi birçok amaçla sürdürülebilirlik raporlarını yayınlamaktadırlar. Küresel Raporlama Girişimi (GRI), sürdürülebilirlik raporlamasını küresel ölçekte karşılaştırılabilir, güvenilir ve tutarlı hale getirmek için belirlenmiş standartlarla raporlama yapmayı sağlamakta (REC

Türkiye, 2013) ve böylelikle raporlama için gereken prensip ve göstergeleri ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan işletmelerin misyon ve vizyon bildirelerine sürdürülebilirlik düşüncesini ne derecede yansıtabildikleri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; işletmeler misyon ve vizyon bildirelerinde ekonomik sürdürülebilirlik üzerine odaklanmaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik boyutunda misyon ve vizyon bildirelerinde, ekonomik performans ortak bir payda olarak görülmektedir. Buna göre, işletmeler sürdürülebilirlik kavramını öncelikle ekonomik boyut olarak değerlendirmekte ve yaratmış oldukları ekonomik değere odaklanmaktadır. İşletmelerin misyon ve vizyon bildirelerinde ikinci boyut olarak sosyal sürdürülebilirlik yer almaktadır. Bu boyutta misyon ve vizyon bildirelerinde, ürün sorumluluğu unsuru dikkat çekmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik, işgücü uygulamaları, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluğu olmak üzere dört alt unsura ayrılmakta iken; bunlardan ürün sorumluluğunun dikkat çekici düzeyde farklı ele alındığı görülmektedir. Bu durum, sosyal sürdürülebilirliğin işletmeler için müşteri öncelikli olarak düşünüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Son boyut olan çevresel sürdürülebilirlikte ise, misyon bildirelerinde ürün ve hizmetlerle genel unsurların eşit düzeyde ele alındığı; vizyon bildirelerinde ise, genel unsurun ele alındığı görülmektedir. Genel unsur, "toplam çevre koruma, harcama ve yatırımları" olarak değerlendirilmekte ve işletmelerin çevresel olarak öncelikle üretim esnasında ortaya çıkan negatif etkileri iyileştirme çalışmalarına yöneldiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak günümüz işletmeleri sürdürülebilirlik raporlaması ve endeksi ile birlikte sürdürülebilirlik süreçlerine ağırlık vererek, sistematik bir şekilde çalışmalarının yürütülmesine öncelik vereceklerdir. Bu durumda işletmenin iç işleyişi ile birlikte paydaşları ve çevreyle ilişkileri gözden geçirilerek sürdürülebilirlik olgusu, stratejik açıdan bir bütün olarak iş ve işlemlerine yayılacaktır. Stratejik temelde yer alan misyon ve vizyon bildirelerinde de sadece ekonomik değil, sosyal açıdan da sürdürülebilirlik değerlerine ve hedeflerine yer vermeleri işletmelerin var olma ve topluma katkı sağlama ekseninde amaçlarını destekleyecek ve işletmenin olumlu imajı paydaşlara yansıtılmış olacaktır.

Kaynakça

- Akdemir, A. (2008). *Vizyon Yönetimi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bilgin, N. (2006), *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Jacobsen, J. (2011). *Sustainable Business&Industry*, Milwaukee: Quality Press.
- McKenzie, S. (2004). *Social Sustainability: Towards Some Definitions*, South Australia: Hawke Research Institute Working Paper Series, No 27.
- Miller, A.&Dess, G.G. (1996). *Strategic Management*, Second Edition, USA: The McGraw-Hill Companies.
- Ülgen, H.&Mirze, S. K.(2007). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul: Arıkan Basım Yayın.
- White, G. B. (2005), *How to Report a Company's Sustainability Activities*, *Management Accounting Quarterly*, Vol: 7, No: 1, 36-43.
- GRI(2015).
<https://www.globalreporting.org/languages/Turkish/Pages/default.aspx>
(02.03.2015).
- G4 Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzları (4 Temmuz 2014),
<https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf>
(29.06.2017)
- REC, Türkiye (2013). "Sürdürülebilirlik Raporları",
http://rec.org.tr/dyn_files/42/5874-Annex5-FactSheet-SurdurulebilirlikRaporlamalari.pdf (02.03.2015).
- Mısırdalı Yangil, F. (2015). Kurumsal Sürdürülebilirlik Kapsamında Sürdürülebilirlik Raporlarına Yönelik İçerik Analizi: Türkiye'deki En Büyük 100 Sanayi İşletmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 236-376.
- İncedayı, D. (2004). Çevresel Duyarlık Bağlamında Davranış Biçimi olarak "Sürdürülebilirlik", *Mimarlık Dergisi*, 318,
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=30&RecID=732> (29.06.2017)
- Berg B.L., H. Lune. 2015. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Çev. Edt. Hasan Aydın, Eğitim Yayınevi: Konya.

Risk İştahının Belirleyicileri: Türkiye Örneği
The Determinants of Risk Appetite: Evidence From Turkey¹

Sibel ÇELİK²

Elmas DÖNMEZ³

Burcu ACAR⁴

Extended Abstract

Introduction

Risk appetite, which has been accepted as a determinant of performance of international financial markets, can be defined as the amount of risk that investors are willing to take. Risk appetite is likely to be influenced by two main factors. The first of them is uncertainty environment that is determined by macroeconomic conditions; these condone is aversion to risk. Aversion to risk is determined by utility function of investors and expected to be constant. Therefore, macroeconomic conditions would be the main determinants of risk appetite.

This paper aims to analyze the determinants of risk appetite of investors in Turkey by applying regression analysis. In this context, we use "Risk appetite Index" of Central Securities Depository of Turkey as a proxy of risk appetite and macroeconomic variables such as inflation, foreign exchange rates, interest rates and economic growth as independent variables. Since risk appetite has been accepted as a measure of financial stability, the determinants of risk appetite is crucial for policymakers.

Methods

In this study, the macroeconomic factors affecting investors' risk appetite will be investigated with the help of regression analysis. In this frame work, while the dependent variable to be used in the regression analysis is the risk appetite of the investors, the independent variables are the current balance,

¹ Bu çalışma 21-23 Eylül 2017 tarihlerinde Uşak'ta düzenlenen Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.

² Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, sibelcelik1@gmail.com,

³ Öğr.Grv., Dumlupınar Üniversitesi, Rektörlük, Dış İlişkiler Koordinatörlüğü, elmas.donmez@dpu.edu.tr,

⁴ Öğr.Grv., Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, burcu.acar@dpu.edu.tr

Bu makale iThenticate programı ile taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 29/11/2017-Kabul Tarihi: 07/12/2017

interest rate, gross domestic product (gsyih), exchange rate, money supply, central bank foreign exchange reserves and inflation. "Risk Appetite Index (RISE)" calculated by the Central Registry Agency (CRA) in Turkey was used to represent the risk appetite of investors identified as dependent variables. Weekly data between 04.01.2008 and 31.03.2017 were taken as sample in the study. The reason for the selection of this period as a sample is that although the calculation of RISE has been started since 2005, the period in which the data are calculated regularly starts on 04.01.2008. The last data obtained due to the fact that some of the other variables included in the regression analysis are in the data transmission range quarterly, belong to the day of 31.03.2017 and this period was chosen as the sample.

Findings

According to the findings, variables that have a statistically significant effect on the risk appetite among the variables included in the model are interest rate (F), exchange rate (DK), money supply (PA) and central bank foreign exchange reserves (RE). The coefficient of the interest rate variable (F) is negative and significant. Similarly, the coefficient of the exchange rate variable (DK) is negative and statistically significant. The sign of the money supply (PA) variable is positive and statistically significant. Central bank reserves (RE) also have a positive and significant effect on risk appetite.

Conclusion

In this study, the effect of macroeconomic factors on risk appetite of investors was investigated by time-series regression analysis method. As a sample, the weekly data between 04.01.2008-31.03.2017 is used. The dependent variable is the risk appetite index calculated by MKK and the independent variables are the current balance, interest rate, gross domestic product (gsyih), exchange rate, money supply, central bank foreign exchange reserves and inflation. As a result of the time-series regression analysis, the macroeconomic factors affecting the risk appetite of investors in Turkey are found as interest rates, exchange rates, money supply and central bank foreign exchange reserves. While interest rates and the exchange rate increase have a negative impact on risk appetite, a positive effect of the increase in money supply and foreign exchange reserves has been determined.

Öz

Risk iştahı, yatırımcıların risk taşıma istekliliği olarak tanımlanmakta ve uluslararası finans piyasalarının performansında belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. Risk iştahı temelde iki ana faktör tarafından etkilenmektedir. Bunlardan ilki makroekonomik koşullar tarafından çizilen belirsizlik düzeyi, ikincisi ise riskten kaçınma eğilimidir. Riskten kaçınma tercihinin yatırımcının fayda fonksiyonu tarafından belirlendiği ve çok değişmediği düşünüldüğünde, makroekonomik koşullar risk iştahının en önemli belirleyicisi durumunda olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yatırımcıların risk iştahını etkileyen faktörleri regresyon analizi yardımı ile analiz etmektir. Bu kapsamda yatırımcıların risk iştahını temsilen Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) tarafından hesaplanan “Risk İştahı Endeksi” kullanılacaktır. Bağımsız değişkenler olarak ise enflasyon, döviz kuru, faiz oranı, ekonomik büyüme gibi değişkenler kullanılacaktır. Risk iştahı, finansal istikrarın bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir; bu nedenle risk iştahını belirleyen faktörler özellikle politika yapıcılar açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Risk İştahı, Makroekonomik Faktörler, Regresyon Analizi

Giriş

Risk Portekizce kökenli bir kelime olup, bir tehlikenin ortaya çıkma olasılığı ile ilgilidir. (Yalçınkaya, 2004). Finansal yatırımlar açısından, risk ise, beklenen getirinin gerçekleşen getiriden sapma olasılığıdır (Korkmaz ve Ceylan, 2007). Risk, finansal yatırımın temel unsurlarından biri olmasına karşın, aynı zamanda, yatırımın en karmaşık ve anlaşılmayan özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bunun temel nedeni ise her yatırımcının risk karşısındaki farklı tutumu ve davranışından kaynaklanmaktadır. (Başoğlu vd., 2001) Yatırımcının yatırım tercihlerinin belirleyicileri, yatırımcının o portföye ilişkin istekliliği ve risk üstlenme derecesidir (Markowitz, 1959).

Risk iştahı ise, yatırımcıların risk taşıma istekliliği olarak tanımlanmakta ve uluslararası finans piyasalarının performansında belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. Risk iştahı temelde iki ana faktör tarafından etkilenmektedir. Bunlardan ilki makroekonomik koşullar tarafından çizilen belirsizlik düzeyi, ikincisi ise riskten kaçınma eğilimidir. Riskten kaçınma tercihinin yatırımcının fayda fonksiyonu tarafından belirlendiği ve çok

değişmediği düşünüldüğünde, makroekonomik koşullar risk iştahının en önemli belirleyicisi durumunda olmaktadır.

Literatür taramasında risk iştahını konu alan sınırlı sayıda uygulamalı çalışma olduğu gözlemlenmiştir. Makroekonomik faktörlerin yatırımcıların risk iştahı üzerindeki etkileri ile ilgili olarak; Haugen (2006) çalışmasında Bayes yaklaşımını kullanarak risk iştahı ile makroekonomik faktörler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hermosillo (2008) çalışmasında içerisinde Türkiye'nin ve Euro Bölgesinin yer aldığı 17 ülkenin tahvil fiyatları ile küresel risk iştahı endeksi (VIX) kullanılarak risk iştahı ile tahvil fiyatları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve çalışmaya konu ülkelerde yaşanan finansal krizlerin risk iştahı endeksini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bekaert vd. (2009) para politikaları ve risk iştahı ilişkisini incelemiştir. Lui vd. (2010) çalışmasında dört farklı ülkenin döviz kurlarını ve VIX endeksini kullanarak; döviz kurları ve risk iştahı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yine döviz kurları ve risk iştahı ilişkisini Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 23 ülke üzerinde inceleyen Adrian, vd. (2015) çalışmasında ise döviz kurlarındaki (dolar) değişim ile küresel risk iştahı endeksi (VIX) ile arasındaki ilişki incelenmiş ve döviz kuru değişimi ile risk iştahı arasında istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uluslararası literatürde yer alan bu çalışmaların yanında; Türkiye'de risk iştahına ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Türkiye'de Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) tarafından haftalık bazda yayınlanan ve finansal istikrar ölçüsü olarak kabul edilen, yerli ve yabancı yatırımcılara ait 2008-2013 yıllarına ait risk iştahı verilerinin tahmin edilebilirliğinin incelendiği Saraç vd. (2015) ait çalışma, İMKB'de Yatırımcı Risk İştahı ile Borsa Krizleri Arasındaki İlişkinin Analiz edildiği Altay ve Akçali (2012) ait çalışma, Türkiye'de Risk Algısındaki ve Risk İştahındaki Değişmelerin Bankacılık Sisteminin Sağlamlığına Etkilerinin incelendiği Varlık ve Varlık (2015)'a ait poster çalışması bunlara örnektir.

Amacı, Türkiye'de yatırımcıların risk iştahını etkileyen faktörleri regresyon analizi yardımı ile analiz etmek olan çalışmamız ile ulusal ve uluslararası literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir. Risk iştahı, finansal istikrarın bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir; bu nedenle risk iştahını belirleyen faktörler özellikle politika yapıcılar açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada makroekonomik faktörlerin yatırımcıların risk iştahı üzerindeki etkisi zaman serileri regresyon analizi yöntemi ile araştırılmıştır. Örneklem olarak, 04.01.2008-31.03.2017 arasındaki haftalık veriler kullanılmıştır. Bağımlı değişken MKK tarafından hesaplanan risk iştahı

endeksi, bağımsız değişkenler ise cari denge, faiz oranı, gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH), döviz kuru, para arzı, merkez bankası döviz rezervleri ve enflasyondur.

Zaman serileri regresyon analizi sonucunda, Türkiye’de yatırımcıların risk iştahını etkileyen makroekonomik faktörler faiz oranları, döviz kuru, para arzı ve merkez bankası döviz rezervleri olarak bulunmuştur. Faiz oranları ve döviz kurundaki artışın, risk iştahı üzerinde negatif bir etkisi varken, para arzı ve döviz rezervlerindeki artışın pozitif bir etkisi tespit edilmiştir.

Veri ve Yöntem

Bu çalışmada yatırımcıların risk iştahını etkileyen makroekonomik faktörler regresyon analizi yardımı ile araştırılacaktır. Bu çerçevede, regresyon analizinde kullanılacak bağımlı değişken yatırımcıların risk iştahı iken, bağımsız değişkenler cari denge, faiz oranı, gayri safi yurt içi hâsıla(gsyih), döviz kuru, para arzı, merkez bankası döviz rezervleri ve enflasyondur. Bağımlı değişken olarak belirlenen yatırımcıların risk iştahını temsilen, Türkiye’de Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) tarafından hesaplanan “Risk İştahı Endeksi (RISE)⁵” kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler tüm yatırımcıları kapsayan ve seviye yöntemi kullanılarak hesaplanan RISE’dır.

⁵RISE, geçmiş herhangi bir dönemde 5.000 TL. ve üzeri pay senedi portföy değerine sahip her yatırımcının haftalık portföy değişimlerinden yola çıkılarak hesaplanan haftalık bir endekstir. Endeks, yatırımcıların her Cuma günü sahip olduğu pay senedi ve pay senedi şemsiye fonlarındaki toplam portföy değeri değişimlerinin BİST-100 değişimlerinden arındırılmış halleri kullanılarak hesaplanmaktadır. İlgili haftadaki düzeltilmiş portföy değerinden, önceki 52 haftalık değerlerinin ağırlıklı ortalaması çıkartılarak, her bir yatırımcının o hafta kendi normalinden ne kadar sapma gösterdiği hesaplanmakta, oluşturulan sapmalar matrisi üzerinden, yatırımcılara ‘0’ ve ‘100’ aralığında değişen skorlar verilmektedir. Böylelikle elde edilen bu skorların yatırımcıların o haftaki portföy büyüklüklerinin toplam piyasa büyüklüğüne oranına göre ağırlıklı ortalaması alınarak tüm piyasa için genel bir risk iştahı endeksi hesaplanmaktadır. Yukarıda anlatılan ‘değişim’ yönteminin yanı sıra, uzun döneme/yatırımcı trendlerine yönelik olarak kullanılan bir de ‘seviye’ yöntemi mevcuttur. Bu yöntemdeki tek fark skorlama aşamasında portföylerdeki haftalık değişimler yerine haftalık portföy seviyelerinin kullanılıyor olmasıdır. RISE’ler için öngörülen eşik değer 50 olarak belirlenmiştir. Açıklanan endeks değerinin 50 seviyesinin üzerinde olması, yatırımcıların hisse senedi piyasasında aldıkları geçmiş 52 haftalık pozisyonlarının ortalama riskinden daha yüksek riskli bir pozisyona sahip olduklarını göstermektedir. Endeks değerinin 50 seviyesinin altında olması ise, ortalama olarak pozisyon risklerinde geçtiğimiz 52 haftalık döneme göre azalış olduğunu ifade etmektedir. RISE, her

Çalışmada örneklem olarak 04.01.2008-31.03.2017 arasındaki haftalık veriler alınmıştır. Örneklem olarak bu dönemin seçilmesinin nedeni RISE'nin 2005 yılından itibaren hesaplanmaya başlanmasına rağmen, verilerin düzenli olarak hesaplandığı dönemin 04.01.2008 tarihinde başlamasıdır. Regresyon analizine dâhil edilen diğer değişkenlerin bir kısmının veri yayınlanma aralığının çeyrek dönemler itibarıyla olduğu düşünüldüğünde elde edilen son veriler 31.03.2017 gününe ait olması nedeniyle, örneklem olarak bu dönem seçilmiştir. Analizde kullanılan değişkenlere ait açıklamalar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin Açıklanması

Değişken	Açıklama
Rİ	MKK tarafından haftalık olarak yayınlanan Risk İştahı Endeksidir.
CD	Ödemeler bilançosundan elde edilen cari işlemler dengesidir.
F	Bankalar arası piyasada 1 gecelik işlemde gerçekleşen basit faiz oranıdır.
B	Harcama yöntemi ve zincirlenmiş hacim endeksi ile hesaplanmış gayri safi yurt içi hasıladaki değişimi, ekonomik büyümeyi ifade eder.
DK	Dolar/TL kuru alım satım fiyatlarının ortalamasıdır.
PA	M3 para arzını ifade eder.
RE	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin döviz rezerv tutarını ifade eder.
TU	Enflasyonu temsilen Tüketici fiyat endeksi (TÜFE)'deki değişimdir.

Çalışmada yatırımcıların risk iştahını etkileyen makroekonomik faktörler zaman serileri regresyon analizi kullanılarak araştırılmıştır. Kullanılan model, Eşitlik-1'de yer almaktadır.

haftanın son iş günü verileri üzerinden hesaplanarak Pazartesi günleri kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Piyasalarda her bir yatırımcı türünün farklı risk algıları olması nedeniyle tüm yatırımcıları kapsayan genel RISE endeksinin yanı sıra 6 farklı yatırımcı grubu için de ayrı ayrı endeks hesaplanmaktadır. Bu gruplar “Yerli Yatırımcılar”, “Yabancı Yatırımcılar”, “Yerli Gerçek Kişiler”, “Yerli Tüzel Kişiler”, “Yerli Fonlar” ve “Nitelikli Yatırımcılar” olarak oluşturulmaktadır (<https://www.mkk.com.tr/tr/content/Yatirimci-Hizmetleri/e-VERI>)

$$R\dot{I}_t = \alpha_0 + \alpha_1 CD_t + \alpha_2 F_t + \alpha_3 B_t + \alpha_4 DK_t + \alpha_5 PA_t + \alpha_6 RE_t + \alpha_7 TU_t + \varepsilon_t$$

[Eşitlik-1]

Eşitlik-1 En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Regresyon tahminine geçmeden önce, sahte regresyon problemini önlemek için değişkenlerin durağanlığı Augmented-Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi (UnitRoot Test) ile test edilmiştir (Dickey ve Fuller, 1981). ADF birim kök test sonuçları Tablo.2’de yer almaktadır.

Tablo.2: Birim Kök Testi Sonuçları

Regresyon tahminine geçmeden önce, sahte regresyon problemini önlemek için değişkenlerin durağanlığı Augmented-Dickey Fuller (ADF) Birim Kök

Tablo 2: ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği (Düzey)		
	ADF	PP	KPSS Birim Kök Testi
Rİ	-3,0907**	-3,6487***	0,1363
CD	-4,2815***	-4,1052**	0,3079
F	-2,0577	-2,0938	0,5783**
B	-1,9812	-1,9919	2,4734***
DK	0,9529	1,219	2,4498***
PA	3,1624	2,8234	2,7075***
RE	-1,3566	-1,3417	2,1029***
TU	2,2595	2,1995	2,7545***

Değişken	Test İstatistiği (Logaritmik I.Fark)		
	ADF	PP	KPSS Birim Kök Testi
Rİ	-	-	-
CD	-	-	-
F	-22,5529***	-22,5454***	0,1717
B	-21,8552***	-21,8552***	0,0244
DK	-17,6322***	-17,6508***	0,0833
PA	-19,4062***	-24,2920***	0,0444
RE	-24,4713***	-24,3547***	0,2646
TU	-10,2163***	-24,3986***	0,043

Testi, Phillips Perron (PP) Birim Kök Testi ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri ile test edilmiştir.

ADF birim kök testinin boş hipotezi “seri birim kök içerir, durağan değildir” şeklindedir. PP birim kök testinin boş hipotezi de “seri birim kök içerir,

durağan değildir" şeklindedir. KPSS birim kök testinin boş hipotezi ise "seri durağandır" şeklindedir.

Tablo 2'de görüleceği gibi Rİ ve CD değişkenleri düzeyde durağandır, boş hipotez ADF ve PP testinde reddedilirken, KPSS testinin seri durağandır yönündeki boş hipotezi reddedilememektedir. Ancak diğer değişkenler için ADF ve PP boş hipotezi reddedilemezken, KPSS testi boş hipotezi reddedilmiştir. Durağan olmayan değişkenlerin logaritmik birinci farkı alınarak tekrar birim kök testi yapılmıştır ve değişkenlerin hepsinin durağan duruma geldiği görülmüştür. Bu nedenle Rİ ve CD değişkenleri düzey durumunda, diğer değişkenler ise logaritmik fark alınarak hesaplanan sonuçları ile regresyon analizine dâhil edilmiştir.

Ampirik Bulgular

Eşitlik-1'in En Küçük Kareler yöntemi ile tahmin edilmesinden elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Risk İştahını Etkileyen Makroekonomik Faktörler

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
Sabit	44,2670	4,3599	10,1530	0,0000
CD	-0,0003	0,0009	-0,3569	0,7213
F	-12,7201	4,4598	-2,8521	0,0045
B	13,1132	20,1440	0,6509	0,5154
DK	-134,1682	44,5497	-3,0116	0,0027
PA	192,3307	66,0614	2,9113	0,0038
RE	108,5904	33,0920	3,2814	0,0011
TU	64,7468	102,3849	0,6323	0,5274

Not: $R^2=0,0639$, Düzeltilmiş $R^2=0,0501$, F istatistiği=4,6100, Olasılık (F-istatistiği)=0,0000.

İlk tahmin sonuçlarında yapılan varsayım testlerinde hem değişen varyans hem de serisel korelasyon problemi görülmüştür. Bu problem Newey-West'in (1987,1994) değişen varyansa ve otokorelasyona uyumlu (HAC) standart hataları hesaplanarak çözülmüştür.

Tablo 3'de elde edilen bulgulara göre, modele dâhil edilen değişkenlerden risk iştahı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olan değişkenler faiz oranı (F), döviz kuru (DK), para arzı (PA) ve merkez bankası döviz rezervleridir (RE). Faiz oranı (F) değişkeninin katsayısı negatif ve anlamlıdır. Bu bulgu Türkiye'de faiz oranlarındaki artışın (düşüşün)

yatırımcıların risk iştahını düşürdüğü (arttırdığı) şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde döviz kuru (DK) değişkeninin katsayısı da negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Benzer şekilde döviz kurundaki artış (düşüş), yatırımcıların risk iştahını düşürmektedir (arttırmaktadır). Para arzı (PA) değişkeninin işareti pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Para arzındaki (PA) artış (düşüş), yatırımcıların risk iştahını arttırmaktadır (düşürmektedir).

Benzer şekilde merkez bankası rezervlerinin de (RE) risk iştahı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır. Rezerv miktarı arttıkça (düşükçe), yatırımcıların risk iştahı da artmaktadır (düşmektedir). Tahmin sonuçlarından elde edilen düzeltilmiş R² değeri %5 olarak bulunmuş ve düşüktür. Modele dâhil edilen makroekonomik değişkenler yatırımcıların risk iştahındaki değişimin sadece %5'ini açıklamaktadır. Geriye kalan %95'lik kısım farklı faktörler tarafından etkilenmektedir. Tahmin sonucunda elde edilen F test istatistiği istatistiksel olarak anlamlıdır ve modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada makroekonomik faktörlerin yatırımcıların risk iştahı üzerindeki etkisi zaman serileri regresyon analizi yöntemi ile araştırılmıştır. Örneklem olarak, 04.01.2008-31.03.2017 arasındaki haftalık veriler kullanılmıştır. Bağımlı değişken MKK tarafından hesaplanan risk iştahı endeksi, bağımsız değişkenler ise cari denge, faiz oranı, gayri safi yurt içi hâsıla(GSYİH), döviz kuru, para arzı, merkez bankası döviz rezervleri ve enflasyondur. Zaman serileri regresyon analizi sonucunda, Türkiye'de yatırımcıların risk iştahını etkileyen makroekonomik faktörler faiz oranları, döviz kuru, para arzı ve merkez bankası döviz rezervleri olarak bulunmuştur. Faiz oranları ve döviz kurundaki artışın, risk iştahı üzerinde negatif bir etkisi varken, para arzı ve döviz rezervlerindeki artışın pozitif bir etkisi tespit edilmiştir

Kaynakça

Adrian, Tobias; Etula, Erkko; Shin, Hyun-Song (2015) : Risk appetiteandexchangerates, *Staff Report, Federal Reserve Bank of New York*, No. 750

Altay, Erdinç; Akçali, Burçay Yaşar, (2012) *Journal of BRSA Banking& Financial Markets* .Vol. 6 Issue 1, p45-79

Başoğlu, U. & A. Ceylan & İ. Parasız (2001), *Finans: Teori, Kurum ve Araçlar, Ekin Kitabevi*, 2001: 198, Bursa.

Bekaert, Geert; Hoerova, Marie; Scheicher, Martin (2009) : What do asset prices have to say about risk appetite and uncertainty?, *ECB Working Paper*, No. 1037

Haugen, P. (2006), "Financial Risk, Risk Appetite and the Macroeconomic Environment", *Master Thesis of Science in Physics and Mathematics, Norwegian University*.

Hermosillo, G.B. (2008), Investor's Risk Appetite and Global Financial Market Conditions, Washington: *International Monetary Fund*.

Korkmaz, Turhan ve Ali Ceylan (2007), Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi, *Ekin Kitabevi*, 2007 : 472, Bursa.

Liu, M., Margaritis, D. And Tourani-Rad, A. (2012) Risk Appetite, Carry Trade and Exchange Rates, *Global Finance Journal*, 23,

Markowitz, H.M. (1959), Portfolio Selection, *Library of Congress Catalog*, 1959:6, United States of America.

Saraç, T.B, Ö. İskenderoğlu, S. Akdağ (2015) Yerli ve Yabancı Yatırımcılara Ait Risk İştahlarının İncelenmesi: Türkiye Örneği, *Sosyoekonomi* ISSN: 1305-5577 DOI: 10.17233/se.2016.10.002 2016

Varlık, N., Varlık, S. (2015) Risk Algısındaki Ve Risk İştahındaki Değişmelerin Bankacılık Sisteminin Sağlamlığına Etkileri: Türkiye Örneği, (Poster) *EY International Congress on Economics II "Growth, Inequality and Poverty"* November 5-6, 2015

Yalçınkaya, T. (2004), "Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansımaları", *Muğla Üniversitesi, İİBF Tartışma Tebliği*, 2004/05 : 9, Muğla.